

Abusos comesos a Lleida per Peire de Lobeira

Estudi històric de JORDI BOLÒS

Estudi lingüístic de JOSEP MORAN

Institut
d'Estudis
Catalans

DELEGACIÓ
A LLEIDA

Abusos comesos a Lleida
per Peire de Lobeira

Abusos comesos a Lleida per Peire de Lobeira

Estudi històric de JORDI BOLÒS

Estudi lingüístic de JOSEP MORAN

Barcelona, 2017

Institut
d'Estudis
Catalans

DELEGACIÓ
A LLEIDA

Abusos comesos a Lleida per Peire de Lobeira. — Primera edició

Bibliografia. — Conté: Estudi històric / Jordi Bolòs -- Estudi filològic / Josep Moran --

Estudi lingüístic / Josep Moran

ISBN 9788499653822

I. Contenidor de (obra): Bolòs i Masclans, Jordi. Estudi històric

II. Contenidor de (obra): Moran i Ocerinjauregui, Josep, 1944- Estudi filològic

III. Contenidor de (obra): Moran i Ocerinjauregui, Josep, 1944- Estudi lingüístic

IV. Institut d'Estudis Catalans

1. Arxiu de la Corona d'Aragó 2. Abusos comesos a Lleida per Peire de Lobeira — Crítica textual

3. Història social — 500-1500, Edat mitjana — Fonts

4. Manuscrits catalans (Català antic) — Catalunya — Lleida

5. Lleida (Catalunya) — Història — S. XII

94(460.23 Sg Lleida) "11"

308(460.23 Sg Lleida) "05/14" (093)

091=134.1'01(460.23 Sg Lleida)

© Jordi Bolòs i Masclans, per a l'estudi històric

© Josep Moran i Ocerinjauregui, per a l'estudi lingüístic

© 2017, Institut d'Estudis Catalans, per a aquesta edició

Carrer del Carme, 47. 08001 Barcelona

Primera edició: octubre del 2017

Text revisat lingüísticament per la Unitat de Correcció del Servei Editorial de l'IEC

Disseny de la coberta: Azcunce | Ventura

Compost per Fotoletra, SA

Imprès a QP Print SL

ISBN: 978-84-9965-382-2

Dipòsit Legal: B 24825-2017

Són rigorosament prohibides, sense l'autorització escrita dels titulars del *copyright*, la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment i suport, incloent-hi la reprografia i el tractament informàtic, la distribució d'exemplars mitjançant lloguer o préstec comercial, la inclusió total o parcial en bases de dades i la consulta a través de xarxa telemàtica o d'Internet. Les infraccions d'aquests drets estan sotmeses a les sancions establertes per les lleis.

Taula

ABREVIACIONS	11
I. ESTUDI HISTÒRIC. JORDI BOLÒS	13
1. Introducció	13
2. Els fets esmentats en el memorial de greuges	14
3. La ciutat de Lleida a la fi del segle XII	22
4. Els prohoms de Lleida i el govern de la ciutat	29
5. Algunes altres notícies sobre Peire de Lobeira	31
6. La casa i el carrer de Llobera	40
7. La immigració occitana	44
8. El govern de la ciutat i la jurisdicció	49
9. La violència del segle XII i els memorials de greuges	52
10. Cloenda	54
II. ESTUDI FILOLÒGIC. JOSEP MORAN	57
1. Presentació	57
2. Transcripció interpretativa	58
3. Versió moderna	62
III. ESTUDI LINGÜÍSTIC. JOSEP MORAN	67
1. Fonètica i fonologia	67
1.1. Vocals tòniques	67
1.2. Vocals àtones	68
1.2.1. Inicials	68
1.2.2. Pretòniques internes	70
1.2.3. Posttòniques	70
1.3. Consonants simples	71
1.4. Grups consonàntics	73

2.	Morfosintaxi nominal	76
2.1.	Declinació	76
2.2.	Substantiu i adjectiu	77
2.2.1.	Subjecte	77
2.2.2.	Atribut	78
2.2.3.	Plurals femenins	79
2.2.4.	Adjectius numerals i article indeterminat	79
2.3.	Article determinat	80
2.3.1.	Amb declinació	80
2.3.2.	Sense declinació	81
2.3.3.	Reduccions i contraccions	81
2.3.4.	Absència d'article	81
2.3.5.	Article personal	81
2.4.	Pronoms personals i adverbials	82
2.4.1.	Formes fortes	82
2.4.2.	Formes febles simples	82
2.4.3.	Combinacions pronominals	83
2.4.4.	Ordre de col·locació en l'oració	83
2.5.	Relatiu i interrogatiu	84
2.5.1.	Oracions relatives adjectives	84
2.5.2.	Relatiu substantiu i neutre	85
2.5.3.	Construccions pseudorelatives	85
2.5.4.	Interrogatiu	86
2.6.	Indefinites	86
2.7.	Possessius	86
3.	Morfosintaxi verbal	87
3.1.	1a conjugació <i>-ar</i> (llatí <i>-ARE</i>)	87
3.1.1.	Formes no personals	87
3.1.2.	Formes personals simples	87
3.2.	2a conjugació <i>-er, -re</i> (llatí <i>-ĒRE, -ĔRE</i>)	88
3.2.1.	Formes no personals	88
3.2.2.	Formes personals simples	89
3.3.	3a conjugació <i>-ir</i> (llatí <i>-ĪRE</i>)	92
3.3.1.	Formes no personals	92
3.3.2.	Formes personals simples	92
3.4.	Formes personals compostes	93
3.4.1.	Veu activa	93
3.4.2.	Veu passiva	93
4.	Mots invariables	94
4.1.	Adverbis i locucions adverbials	94
4.1.1.	De lloc	94
4.1.2.	De temps	94
4.1.3.	De manera	95
4.1.4.	De negació	95

4.2.	Preposicions	95
4.2.1.	Complement directe	95
4.2.2.	Usos de la preposició <i>a</i>	96
4.2.2.1.	Complement indirecte	96
4.2.2.2.	Complement circumstancial	96
4.2.3.	Usos de la preposició <i>en</i>	97
4.2.3.1.	En sentit locatiu	97
4.2.3.2.	En sentit modal	98
4.2.4.	Usos de la preposició <i>de</i>	98
4.2.4.1.	Complement nominal	98
4.2.4.2.	Complement verbal	99
4.2.5.	Usos de la preposició <i>per</i>	100
4.3.	Conjuncions i locucions conjuntives	101
4.4.	Interjecció	104
5.	Glossari	105
5.1.	Vocabulari comú	105
5.2.	Noms propis	111
IV.	NOTA FINAL	117
V.	BIBLIOGRAFIA	119

A la memòria de Paul Russell-Gebbett

Abreviacions

ACL	Arxiu Capítular de Lleida
<i>adj.</i>	adjectiu
<i>adv.</i>	adverbi
<i>ap.</i>	apartat
<i>col.</i>	col·lecció
<i>conj.</i>	conjunció
DCVB	<i>Diccionari català-valencià-balear</i>
DECat	<i>Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana</i>
<i>doc.</i>	document/documents
<i>f.</i>	substantiu femení
GEC	<i>Gran enciclopèdia catalana</i>
GMLC	<i>Glossarium Mediae Latinitatis Cataloniae</i>
<i>Lex. rom.</i>	<i>Lexique roman ou dictionnaire de la langue des troubadours</i>
<i>là.m.</i>	làmina/làmines
<i>lín.</i>	línia/línies
<i>ll.</i>	llatí
<i>loc. adv.</i>	locució adverbial
<i>loc. conj.</i>	locució conjuntiva
<i>m.</i>	substantiu masculí
<i>p.</i>	pàgina/pàgines
<i>p. ex.</i>	per exemple
<i>pers.</i>	persona
<i>part.</i>	participi
<i>prep.</i>	preposició
<i>pron.</i>	pronom
PSW	<i>Provenzalisches supplement Wörterbuch</i>
RAC	<i>Repertori d'antropònims catalans (RAC) I</i>
<i>s. v.</i>	<i>sub voce</i>
<i>v.</i>	verb
<i>vol.</i>	volum/volums

I. Estudi històric

JORDI BOLÒS

1. INTRODUCCIÓ

Molt possiblement, per als historiadors que perseguim arribar a saber com vivien els homes i les dones en el passat i com es relacionaven entre ells, les etapes de transició són les èpoques més interessants. Entre els anys 300 i 600 hi hagué una d'aquestes etapes en què s'esdevingueren canvis molt profunds i que, en aquest cas, va representar l'inici d'allò que ara anomenem *edat mitjana*. Els segles IV-VI coincideixen amb una època en què es barrejaren cultures, llengües, religions i ideologies diverses. Al llarg d'aquests anys s'establiren les bases del poblament i del paisatge posteriors, hi hagué canvis econòmics pregons i s'afermaren els fonaments de la ideologia, la cultura i la religió medievals dels pobles europeus. Després vingueren noves èpoques de transició, com la islamització, procés que començà a Catalunya cap a l'any 714, però que no es va cloure fins cap a l'any 1000, o com la transició carolíngia, ben documentada gràcies al fet d'haver-se conservat milers d'instruments actualment gairebé tots publicats, després de l'esforç inicial que féu Ramon d'Abadal. Encara podríem parlar de la transició feudal, iniciada amb els canvis de l'any 1000, com ens va ensenyar Pierre Bonnassie. Ara, però, ens interessa una altra transició: el pas de l'època islàmica a l'època comtal o feudal en l'anomenada *Catalunya Nova*. En aquesta etapa també estigueren en contacte un gran nombre de cultures, llengües, religions i ideologies. Al llarg dels decennis que seguiren la conquesta de Tortosa (any 1148) i les de Lleida i Fraga (any 1149) es van establir les bases de la futura organització social, econòmica i cultural d'aquests territoris.

El document que s'estudia en aquest volum mostra precisament una ciutat en la qual convivia gent amb diverses cultures i religions. Era una societat sotmesa a moltes tensions fruit de les mateixes característiques d'un món feudal

en què, curiosament, els diners ja tenien molta importància i potser, per damunt de tot, eren fruit de la mateixa natura humana, sempre àvida de poder i de riquesa. Entre l'any 1149 i els primers decennis del segle XIII, Lleida era una ciutat on coincidien llengües, religions i mentalitats diverses. Pels seus carrers, en part en curs d'urbanització, es devia parlar sovint almenys el català, l'occità i l'àrab. En aquests anys, s'hi estava construint una seu episcopal, moltes esglésies i algunes mesquites i sinagogues, amb relació a les comunitats cristiana, islàmica i hebrea, aquestes dues darreres instal·lades, respectivament, a la «Vila dels Sarraïns» o moreria i a la «Cuirassa» o jueria.¹ També es creaven nombrosos obradors nous a la part baixa dels albergs o les cases, en què, per exemple, es feien draps (sobretot brunetes) o es treballava la pell, per fer sabates, corretges, cinyells, etc. L'activitat mercantil també hi prenia volada, tal com reflecteix la construcció d'un gran mercadal, potser semblant al que s'havia edificat a la ciutat de Balaguer (tot i que, en el cas de Lleida, uns segles més tard fos destruït i llavors la plaça de Sant Joan esdevingués l'indret principal on es compraven i venien productes). A la capital del Segrià també es feien negocis relacionats amb la importació i l'exportació de productes, la construcció de cases, la fundació d'obradors dedicats a les activitats artesanals o bé, fins i tot, el préstec de monedes. Aquest ambient que hauríem trobat a la ciutat de Lleida vers l'any 1200, on la gent emprenedora podia guanyar amb facilitat diners, també féu aparèixer homes amb pocs escrúpols que volien treure profit d'aquesta riquesa creixent. Peire de Lobeira, un occità que s'havia instal·lat en aquesta ciutat (potser juntament amb el seu pare Arnaut), és un bon exemple d'aquests homes que, malgrat no ésser d'origen noble, en una ciutat acabada de conquerir, pogueren fer créixer ràpidament llur capital i poder.

2. ELS FETS ESMENTATS EN EL MEMORIAL DE GREUGES

Els fets descrits en aquest document ens acosten a la vida quotidiana de la fi del segle XII i dels primers anys del segle XIII, a Lleida, capital de la Catalunya de ponent. Ens apropen a una societat en què s'esdevenien grans canvis, tal com deixa entreveure aquest memorial i com mostren molts altres textos. Era una societat en formació (després de la conquesta de l'any 1149), on hi havia lloc per al que volia fer negocis de tipus mercantil, artesanal, immobiliari o àdhuc com a prestamista, per al que volia guanyar-se la vida fent de pagès i hortolà o bé de menestral del cuir

1. Bolòs (2008). L'any 1382, es parla, per exemple, de «prop la meçquita dels sarrahïns» (ACL, *Capbreu autèntich dels censos de molts beneficis instituïts en la seu e algunes sglésies parrochials de la ciutat de Leyda, fet en lo any MCCCLXXXII*, p. 124v). El mot cuirassa, en aquest cas, prové de l'àrab *qawraya*.

o del tèxtil, però també on cabia la gent amb poder i amb pocs escrúpols, corrupta, que perseguia aprofitar-se dels altres. Una societat que posava les seves normes, però en què als poderosos els era fàcil de saltar-se qualsevol dels límits establerts per les autoritats o pel costum. Aquesta era la mena de societat que hauríem trobat a la ciutat de Lleida al final del segle XII. I també, no ho podem pas oblidar, la que hauríem trobat en bona part de la resta de Catalunya en aquest mateix segle, en què sovintejaven els «clams» o les *querimoniae*, queixes usualment fetes pels pagesos davant dels abusos dels senyors o, encara més sovint, dels representants dels senyors, que volien diners i poder.²

Si seguim el relat dels abusos que, segons els seus detractors, va cometre, poc abans de l'any 1200, Peire de Lobeira, un home influent de la ciutat de Lleida, podem assenyalar els fets següents. Sabem que quan Peire de Lobeira, potser un dels prohoms de la ciutat, s'emparà de la justícia —un càrrec concedit pel rei— va afirmar que actuaria per amor de Déu i per salvar la seva ànima, i que seria fidel al poble de Lleida i als seus senyors. Aquests senyors eren, en primer lloc, el rei de Catalunya-Aragó, el comte d'Urgell i també llurs representants, els Montcada, els Cervera, diversos batlles, etc. Qui, un temps després, explicà i posà per escrit els abusos que foren comesos per Peire de Lobeira, a partir d'aquest moment en què prengué possessió d'aquest càrrec de justícia, afirmava, amb una certa ironia, que allò que féu no conduïa precisament a assolir l'objectiu que havia dit que perseguiria; si és veritat tot allò que s'explica en aquest memorial, certament, Peire de Lobeira només fou fidel als interessos propis.

El text del memorial de greuges comença fent esment que dos homes, Pere d'Orsó³ i Ramon de Miravet,⁴ foren acusats de malifetes i de robatoris. El furt havia d'ésser durament castigat, d'acord amb els costums de la ciutat. Peire de Lobeira, en lloc de fer justícia, va comprar llur llibertat, tot rebent nou morabatins⁵ del primer, Pere d'Orsó (o Ossó), i segurament una quantitat semblant de

2. BISSE (2003).

3. Probablement era Pere d'Ossó. Amb tot, trobem que, l'any 1162, als Rovals («in l'Aroal, a parte Montagut»), hi tenia una terra *Petro d'Oslo* (SAROBÉ, 1998, doc. 114, p. 226).

4. L'any 1176, *Raimundi de Miraved* signà un document relacionat amb una sort de terra situada a la partida de Fontanet (SAROBÉ, 1998, doc. 302, p. 451). Aquest mateix document també fou signat per *Jafia, hebrei, baiuli domini regi*.

5. Al llarg de la segona meitat del segle XII, es continuà fent ús sovint de la moneda islàmica. Molts cops trobem pagaments que no foren fets en diners jaquesos o bé barcelonesos, sinó en morabatins aiadins i lupins (amb relació a 'Abd-Allah ibn Iyad, que governà entre els anys 1145 i 1147, i Muhammad ibn Mardānīš, anomenat el rei Llop [1124-1172], que fou emir de Múrcia, València i Almeria entre l'any 1147 i el 1172). Cal tenir present que els morabatins eren una moneda d'or. En un document de l'any 1172 s'establí que un morabatí lupí corresponia a uns 7 sous i 4 diners. Vegeu ALTISENT (1993), doc. 438, p. 329.

l'altre.⁶ Tal com es descriu al llarg del memorial, la seva manera d'actuar com a justícia molt sovint era aquesta: s'apropiava de diners i de béns d'aquells que havien comès un crim per tal de deixar-los lliures i no haver de jutjar-los o de portar-los a la cúria perquè els jutgessin. Un altre home, anomenat Tomeu d'Alguaire, es va comprometre que pagaria a Peire de Lobeira quatre morabatins, a canvi probablement de la llibertat, tot i que, en aquest cas, el rei havia manat que se'l deixés lliure sense que hagués de pagar res al justícia.⁷ Més endavant, d'acord amb el text, en ésser canviats, per disposició del rei, els batlles i en fer-se fora Jàfia,⁸ Peire de Lobeira actuà malament en deixar sense protecció els nous batlles que havien estat nomenats (pel rei o pels seus representants) i fer perdre, així, molts drets al monarca (que tanmateix no són pas concretats en el memorial).

També va tenir problemes amb Bernat d'Àger,⁹ un altre ciutadà de Lleida que havia deixat diners al rei, deute que el justícia Peire de Lobeira no va voler reconèixer. Amb relació a aquest fet, s'esmenten, així mateix, altres personatges importants de la ciutat, com Guillem de la Ridorta,¹⁰ Guillem Freant,¹¹ Pere

6. Havien estat enxampats a l'anomenada Torre d'en Mir (*torre d'en Mir, d'en Ramon Ramon*), que podem suposar que era situada al nord del rec de la Femosa, a tramuntana d'Artesa de Lleida. Hi ha una carta de poblament del lloc de la Torre Mirona, datada l'any 1173 (FONT I RIUS, 1969, doc. 145, p. 205). En un document d'aquest mateix any 1173, s'esmenta la *Turrem Mironis Torbavin* (SAROBÉ, 1998, doc. 237).

7. Amb relació a Tomeu d'Alguaire, vegeu ALTURO (1999), doc. 128, p. 212. Notícia abans publicada per J. MIRET I SANS (1913), «Pro sermone plebeico», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, vol. VII.

8. Trobem Jàfia en diversos documents d'aquesta època. L'any 1167, s'esmenta *Yafia, baiule regis*, que tenia una terra a la vila i terme de Lleida. Els anys 1170, 1173, 1175 i 1176, també el trobem que actua com a batlle reial: *Jaffia, Iafia, Jafie iudei i Jafia hebrei* (SAROBÉ, 1998, doc. 171, 237, 238, 280 i 302). En els *Termini antiqui civitatis Ilerde* es fa esment de «Jafia, baiulus suus» (del rei), al costat de Guillem de Montcada, Bertran de Tarascó i Joan d'Albesa (GARCIA I BIOSCA, 1995, p. 220). A més, és citat en altres documents, com un de l'any 1169, pel qual li cediren dues lliures diàries de carn de moltó de la carnisseria dels sarraïns, o bé un de 1172, en què va rebre del rei Alfons I un obrador i una casa «iuxta meum palacium Ilerde», que eren «in intrata qua intratur ad cellarium seu ipsum palacium». Hi és considerat com a fill de David de Montsó (GRAS, 1988, p. 55). Aquest celler, el Palau del Rei i la casa i l'obrador posseïts per Jàfia eren situats al costat de l'habitatge dels Llobera.

9. Trobem esmentat Bernat d'Àger en diversos documents d'aquesta època. L'any 1166 ja va adquirir un calciner (per a les pells), juntament amb el seu germà Pere. Bernat d'Àger (*Bernardi de Ager*) signà sengles documents els anys 1174, 1179, 1184 i 1185 (SAROBÉ, 1998, doc. 258, 350, 440 i 467). En un document de 1189 es diu: «V solidos quas Bernardus de Ager facit de censu de quodam orto prope illum episcopi» (doc. 539). Precisament, l'any 1198 sabem que tenia un hort a la partida de Pardinyes (doc. 720). Amb relació a la casa del llinatge dels Àger, situada prop de l'areny, vegeu LLADONOSA (2007), p. 727; també, SABATÉ (2003), p. 357.

10. L'any 1183, *Gilelmi de Redorta* va signar un document al Segrià septentrional (SAROBÉ, 1998, doc. 432, p. 646).

11. Trobar aquest home en la documentació coetània és més difícil. Tot i que no es pugui assegurar, probablement era la mateixa persona que la que féu de testimoni en diversos documents dels

Gilabrun¹² i Andreu de Sanaüja,¹³ que havien de fer de fiadors (o fermances) d'allò que afirmava Bernat d'Àger. En lloc d'acceptar que hi havia un deute, Peire de Lobeira va entrar a la casa de Bernat d'Àger —que va saquejar—, li trossejà una carta on segurament es reconeixia allò que es devia i sembla que li va remenar i prendre tots els draps que tenia a la seva cambra. També féu el mateix amb Guillem Porquet,¹⁴ un altre ciutadà de Lleida, sense sotmetre's ni al rei ni a fiadors.

Així mateix, segurament complint amb la seva funció de justícia, va fer córrer nus pel Mercadal (el barri de la ciutat on se celebrava el mercat) un home i una dona adúltera (mentre possiblement eren fuetejats). Després del càstig, havien de restar lliures (d'acord amb la mateixa carta de poblament de la ciutat concedida pels comtes de Barcelona i Urgell l'any 1150); tanmateix, en lloc d'això, els va fer robar la casa on vivien. D'acord amb el memorial, més endavant, un bacallar (un jove qui sap si d'origen pagès que potser aspirava a ésser cavaller)¹⁵ va agafar una sarraïna que era de la reina. Bord de Girona¹⁶ va trobar aquest bacallar a la ciutat de Lleida i el portà a Peire de Lobeira, el qual se'n va desentendre —potser perquè no en podia treure prou diners o perquè hi tenia una amistat personal— i no el

anys 1175 (*Guilelm Frealan* i *Guilelmi Ferelam*), 1180 (*Guilelmi Frealan*) i 1182 (*Guilelmi Fredelani*). Vegeu SAROBE (1998), doc. 278, p. 421; doc. 282, p. 425; doc. 355, p. 525; doc. 413, p. 621.

12. En altres documents d'aquesta segona meitat del segle XII, trobem esments d'un home anomenat Pere Galabrun, que possiblement era la mateixa persona que aquest Pere Gilabrun. L'any 1163, és mencionat com a testimoni; el 1167, trobem un esment de *Petri Galabru*; el 1184, *Petrus Galabrun* tenia una vinya al terme de Lleida; el 1189, sabem que *Petri Galabruni* posseïa una vinya a Sant Hilari; finalment, l'any 1192, els documents diuen que tenia una altra vinya cap a la parròquia de Santa Magdalena (SAROBE, 1998, doc. 123, p. 236; doc. 163, p. 282; doc. 451, p. 672; doc. 539, p. 793; doc. 593, p. 867).

13. Per un document de l'any 1175, sabem que Andreu de Sanaüja era germà de Ramon (*Raimundi de Sanaoia* [...] *Andrei, fratri eius*) (SAROBE, 1998, doc. 282, p. 425). Com veurem més endavant, sembla que fins i tot hi hagué, potser una mica més tard, una relació de parentiu entre els Lobeira/Llobera i els Sanaüja.

14. En un document de l'any 1182, relacionat precisament amb el barri de Montagut, situat fora del portal de Boters, s'esmenten les «domos Gilelmi Porcheti», unes cases de Guillem Porquet (SAROBE, 1998, doc. 414, p. 621-624). També sabem que, l'any 1179, *Gilelmi Porceth* havia fet de testimoni; així mateix, el trobem esmentat com a *Gilelmi Porcheti*, l'any 1185; és mencionat en documents dels anys 1186 i 1190; finalment, coneixem també, pel cartulari de Gardeny, que, el 1198, *Gilelmi Porcheti* tenia una vinya a la partida de Fontanet (SAROBE, 1998, doc. 338, p. 496; doc. 458, p. 682; doc. 491 i 548; doc. 716, p. 1031).

15. Vegeu *Glossarium Mediae Latinitatis Cataloniae* (GMLC) (1962), col. 209-211.

16. Per exemple, en un document de l'any 1184 trobem que *Burdi de Gerunda* actuà com a testimoni (SAROBE, 1998, doc. 442, p. 660). Bord de Girona era un dels prohoms de la ciutat, esmentat en nombrosos documents d'aquesta època (SABATÉ, 2003, p. 356). Vegeu, també, ALTISENT (1968).

degué portar pas a la cúria perquè fos jutjat. En foren testimonis Imbert de Fontanes,¹⁷ Ramon de Lerat¹⁸ i Joan de Guillem Peira.

Continuem llegint el que diu el document. Havent-hi hagut una acusació, Peire de Lobeira va anar a casa del jueu Abraïm de Cavalleria¹⁹ i la féu robar, i no va donar res al batlle, que s'anomenava Bità.²⁰ La llista de casos en què Peire de Lobeira actuà d'una manera corrupta i abusiva és molt llarga, i molt probablement allò que s'exposa al memorial no és pas exhaustiu. Trobem un nou cas de corrupció amb relació a Ramon de Sanaüja (que, com veurem més endavant, potser era o bé esdevingué parent seu), el qual havia agafat un lladre que havia entrat a casa seva de nit.²¹ Un home anomenat Mir, que sembla com si aleshores tingués la cort cedida en comanda pel mateix Peire de Lobeira, i alguns prohoms decidiren de penjar-lo,²² però Peire de Lobeira el deixà escapar, a canvi de la promesa de rebre del lladre la notable quantitat de mil sous. Hi veiem novament un enfrontament

17. En un document de la comanda de Gardeny de l'any 1185, s'esmenta, com a testimoni, un *Gilelmi de Fontanis*. En diversos documents hi ha mencions de Ramon de Fontanes. Els anys 1170 i 1175, *Raimundi de Fontanas* fa de testimoni; el 1172, va comprar unes cases amb un cortal a la parròquia de Santa Magdalena, al carrer de les Meretrius («in carreira que dicitur de Meretricibus»); l'any 1177, trobem com a testimonis, conjuntament *Raimundi de Fontanes* i *Umberti de Fontanes*; l'any 1182, un obrador que era al costat de la *carnizeria vetula*, que fou donat als templers de Gardeny, afrontava amb les cases de Ramon de Fontanes i les cases de Deusdè (de Lobeira?); el 1197, la viuda de Ramon de Fontanes establí un acord amb el seu fill Bertran de Fontanes sobre els béns del pare («domibus illis et operatoriiis et tabulis qua sunt in villa Ylerde»), situats a la parròquia de Sant Joan (SAROBÉ, 1998, doc. 466, p. 694; doc. 210 i 282; doc. 227; doc. 314; doc. 406; doc. 699, p. 1013).

18. *Raimundi de Lerato* és esmentat en un document de Lleida de l'any 1182 (SAROBÉ, 1998, doc. 414, p. 621-624). Fou un prohoms de Lleida molt citat en documents reials relacionats amb la ciutat.

19. Trobem esmentat Abraïm de Cavalleria en diversos documents coetanis. L'any 1162, sabem que *Abrafim de Cavalleria* tenia una terra a la partida de Rovals («in l'Aroal, a parte Montagut»), on també posseïa una terra *Petro d'Olso*. En un document de 1184, sabem que tenia una vinya sota Gardeny, «cum illis vi solidos minus iii denariis quos Abraym de Cavalleria dat michi pro censu in festo Omnium Sanctorum de una vinea quam pro me tenet ad fossatum iudeorum»; aquesta vinya era, doncs, precisament al costat del cementiri dels jueus (SAROBÉ, 1998, doc. 114, p. 226; doc. 443, p. 661-663).

20. No tenim altres documents que esmentin aquest batlle. En aquesta època, a Lleida, trobem un *Vida, notarius*, l'any 1163; un *Vita*, l'any 1191, i un *Vacce, iusticie llerde*, l'any 1189 (SAROBÉ, 1998, doc. 115, 578 i 539). Podria ésser que aquest *Vacca*, que sabem que també fou batlle, correspongui a aquest *Bità* o potser *Bica*.

21. L'any 1171, trobem que Ramon Pere de Sanaüja i el seu fill Ramon van rebre unes cases en penyora, situades a la parròquia de Santa Maria Magdalena; el 1181, tots dos van comprar una honor situada sobre els molins drapers de Galí, al Segrià; l'any 1198, també es fa esment de *Raimundum de Sanaoga Ylerdensem*, en relació amb uns drets disputats a Torres de Segre (SAROBÉ, 1998, doc. 224, 368 i 715).

22. Els *Costums de Lleida*, redactats molt poc més tard, estableixen: «Pro furto membrum abscinditur, vel ultimum suplicium infertur» ('o bé es mutilava un membre o s'aplicava la darrera pena') (BOTET, 1997, p. 109). Més endavant parlarem del cort a Lleida, com a funcionari del rei i del comte d'Urgell.

entre l'acusat en el memorial i el cort i sobretot els prohoms de la ciutat, que devien ésser els que havien de jutjar i condemnar els criminals.

En aquest manifest de greuges contra Peire de Lobeira s'afirma que tenia en penyora drets cedits pel comte d'Urgell, per Ramon de Montcada i per Guillem de Cervera (els principals senyors de la ciutat després del monarca), i que havia comprat dels batlles del rei el dret de la justícia (per poder «emprenyar» millor el poble de Lleida, sense haver de donar compte del que feia a ningú).²³ Això mostra que era un home amb molts diners, fet que, certament, permetia que tingués prou poder per a guanyar-ne molts més. Tenia un capital prou gran per a fer préstecs al comte d'Urgell i als dos castlans de la ciutat, que, en principi, després del monarca eren els que tenien més poder a Lleida. La qüestió difícil de respondre és: d'on havia tret tots aquests diners? N'havia portat —ell o la seva família— alguns d'Occitània? Quina part eren el resultat dels negocis legals o bruts que havia fet a Lleida? Encara que segurament no es podrà respondre mai aquesta pregunta, és important de plantejar-se-la.

L'any 1197, el rei establí el consolat a la ciutat de Lleida, per tal d'afavorir la població i la seva gent. En parlarem d'una manera detallada més endavant. Com diu el mateix memorial de greuges, ho féu, en part, per restaurar la justícia a Lleida, d'una manera especial pel que fa al poble menut, que era el més perjudicat pels abusos que es produïen. Per algun motiu, amb relació a l'actuació inadequada de Peire de Lobeira, s'explica en aquest document de greuges que els nous cònsols establiren que tothom, amb una fortuna de mil sous, tingués un escut i una còfia (barret amb cèrcols de ferro que servia per a aguantar el capmall o l'elm), i que aquells que disposessin de més de mil sous haguessin de posseir totes les armes, per poder formar part de la milícia que la ciutat posava al servei del rei. També s'hi deia que aquests darrers, si hi havia guerra, havien de tenir, a més de les armes, un cavall. Lleida era una ciutat del rei. Alhora, la ciutat, en comú, havia de proveir-se d'uns fonèvols (uns ginys de guerra que servien per a projectar boles de pedra i que es basaven en l'existència d'un contrapès),²⁴ d'unes «pedreres» (una arma una mica diferent, que es basava en la torsió, d'una mane-

23. De fet, sabem per altres fonts que l'any 1185, en morir, Pere de Cervera tenia un camp empenyorat a Isarn de Tolosa per la notable quantitat de cent seixanta morabatins o bé que Bord de Girona, abans de l'any 1187, havia deixat a l'abadia de Poblet, en préstec, la quantitat de mil dos-cents sous barcelonesos (SABATÉ, 2003, p. 344-345).

24. Els fonèvols podien arribar a fer vint metres d'alt. Eren capaços de projectar, amb una gran precisió, pedres de més de 100 kg a una distància de més de 200 m (NEWARK, 2010, p. 114). Uns ginys molt semblants a aquests fonèvols rebien el nom de *brigoles* (que eren més petites) o bé de *trabuquets*.

ra semblant al que s'esdevenia amb l'onagre romà),²⁵ també de dues-centes targes²⁶ (escuts allargats, rectangulars) i de tres-cents escuts. De fet, les llibertats concedides pel rei eren en part pagades pels ciutadans amb la promesa d'ajut en les guerres del monarca.

Hom té la impressió que davant la creació d'una institució com el consolat, la reacció de Peire de Lobeira fou violenta. El consolat de Lleida (precedent de la paeria) restà en mans dels prohoms de la ciutat, concretament dels membres de la mà mitjana. Segons el memorial, Peire de Lobeira pressionà els cònsols i també segurament els senyors que depenien del rei, els quals no degueren acceptar la pressió. Les amenaces de Lobeira foren tan grans que els cònsols hagueren d'esperar l'arribada del monarca. L'enfrontament degué ésser força violent, fins a l'extrem que Peire de Lobeira es féu fort al barri de Montagut, per tal de no sotmetre's a aquests cònsols de la ciutat de Lleida. Arribà a dir que feriria o fins i tot mataria aquell que gosés entrar —per penyorar o prendre alguna cosa— en aquest raval situat fora de les muralles de la ciutat, més enllà del portal de Boters, a banda i banda del camí que duia a Montagut.²⁷

25. En francès, la *pierrière* era un giny que podia projectar, a una distància de 40 a 80 m, boles amb un pes de 3 a 12 kg. Les boles eren petites, causaven pocs danys a una muralla, però eren molt perilloses per a un home amb arnès (BEFFEYTE, 2005, p. 78). Vegeu, també, NEWARK (2010), p. 116. En la *Cançó de la croada albigesa*, del segle XIII, trobem precisament diversos esments d'aquesta arma, la *peireira*. Es parla de «peireiras e calabres an contra'l mur dressetz». Simó de Montfort, a Moissac, «fai dressar las peireiras, e li autre baron, e fan far una gata e bastir un bosson». Durant el setge de Muret, ara fa vuit-cents anys, «bastiren los peirers en an les redressatz e combaton Murel tot entorn per totz latz». Fins i tot una «pedrera», feta per un fuster, fou la que va permetre que unes noies i unes dones de Tolosa matessin Simó de Montfort: «Qu'es de Sent Cerni traita la peireira e-l solers / e tiravan-la donas e tozas e molhers / e venc tot dreit la peira lai on era mestiers / e feric si lo comte sobre l'elm, qu'es d'acers.» (*La chanson...*, 1972-1976, vol. I, p. 66 i 268; vol. II, p. 16; vol. III, p. 206.)

26. *Tarja*: escut lleuger de forma rectangular amb una esmotxadura al cantó dret superior que permetia de suportar l'arma en el moment d'abaixar-la per tal d'atacar (ALOMAR, 1995, p. 351).

27. La població de Montagut és situada al terme municipal d'Alcarràs, a 8 km a l'oest de Lleida (vegeu figura 1). Inicialment, Guerau de Jorba n'era el senyor, fins a l'any 1184, en què passà a la casa dels Cardona. L'any 1249, el castell de Montagut fou venut a la família lleidatana dels Santcliment. Tanmateix, seguint el parer de Josep Lladonosa i d'acord amb el que diuen els documents, podem assegurar que el barri de Montagut era un raval de la ciutat de Lleida, format fora les muralles, més enllà del portal de Boters. Als darrers segles medievals, el portal de Boters rebia també, sovint, el nom de portal de Montagut, pel fet de néixer en aquest indret el camí que menava cap a aquesta població. És possible que Peire de Lobeira es fes fort en aquest «barri», burg o raval situat a l'extrem nord de la ciutat, al costat de la partida dels Rovals (que segurament tenia uns precedents com a lloc habitat anteriors a la conquesta de l'any 1149). Vegeu LLADONOSA (2007), p. 67-69. Aquest camí és esmentat en diversos documents; així, l'any 1382, es parla de «la calçada de Montagut», via potser de tradició romana (ACL, *Capbreu autèntich...*, p. 59). En aquest mateix capbreu també trobem: «alberch assetiat prop la porta dels Boters» o «cases assetiades damunt la porta dels Botés» (ACL, *Capbreu autèntich...*, p. 85v, 127 i 129).

Davant del fet que l'obra del pont s'havia aturat i s'havia acordat que tothom hi fes una aportació, Peire de Lobeira va dir —potser per defensar els interessos que hi tenia— que compraria el pont per la quantitat de quatre-cents morabatins i que faria habitatges («estars») potser sobre el pont o potser a l'arenys, més amunt del pont. Això féu que ningú no donés res més per bastir aquesta construcció de pedra que permetia de travessar el Segre. De fet, sabem, d'acord amb els *Costums de Lleida*, que el rei acabà donant a la ciutat el pont i també tot l'arenys que hi havia a banda i banda del riu, tant més amunt del pont com riu avall («heremum et populatum, subtus et supra pontem»).

²⁸

Un altre dels abusos del justícia de Lleida es produí quan una dona fou acusada d'haver assassinat un macip, i Peire de Lobeira la tancà a casa seva i no la deixà sortir, amb l'excusa que estava malalta. Quan, havent passat tres setmanes, la portà a jutjar, els prohoms ja no ho pogueren fer, segurament perquè ja no hi havia les proves que s'afirma que abans existien. En aquest cas, en el memorial, no se'ns diu quins beneficis en va treure l'acusat. La fama d'aquesta dona era que ja havia comès un altre assassinat abans. Sigui com sigui, aquest fet confirma novament la mala relació que hi havia entre Peire de Lobeira i els prohoms de la ciutat.

Les acusacions afectaven tota la família dels Lobeira o Llobera. El fill de Peire de Lobeira, anomenat Miquel, va ferir mortalment un nunci sarraí de la comtessa d'Urgell que duia unes cartes del comte. Aquest Miquel sortí de la casa de son pare i hi tornà, i va rompre el guiatge de la comtessa i la treva que hi havia entre el regne d'Aragó (la Corona catalanoaragonesa) i Almomení,²⁹ i això fou vist per Guillem de Cardona i per altres persones.

Al final del memorial, s'esmenta el darrer dels greuges que també es pot relacionar amb l'actuació de Peire de Lobeira. S'assenyala que, tot i que Arnau de Prades devia a Pere Estrader cent sous, Peire de Lobeira el va deixar anar en llibertat, malgrat que abans ja l'havia empresonat i havia assegurat que recuperaria els diners. Podem suposar que, d'acord amb la seva conducta habitual, degué ésser ell el que es va embutxacar uns diners d'Arnau de Prades, els quals no van arribar pas a aquell que els havia de cobrar.

28. BOTET (1997), p. 80.

29. Pot ésser que fos Abu-Yússuf Yaquub ibn Yússuf ibn Abd-al-Mumin al-Mansur, conegut també com a Abu-Yússuf Yaquub al-Mansur. Fou el tercer *amir al-muminin* dels almohades mumínides i va regnar entre l'any 1184 i el 1198. Poc abans de morir, l'any 1198, va signar una pau perpètua amb el regne de Navarra. Tanmateix, atès que els fets esmentats en el memorial han d'ésser posteriors a l'any 1197, potser és més probable que es tractés d'Abu-Abd-Allah Muhàmmad an-Nàssir li-din-Al·lah ibn Yaquub al-Mansur ibn Abd-al-Mumin, anomenat Muhàmmad an-Nàssir, que va governar entre l'any 1199 i el 1213.

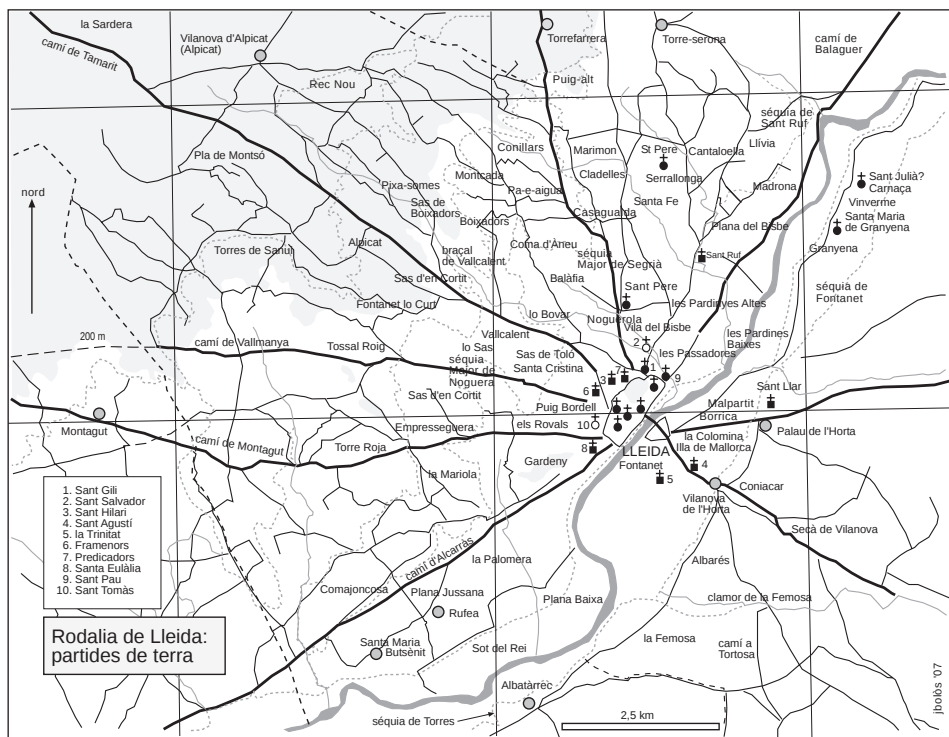

FIGURA 1. Mapa del terme de Lleida. Hi veiem les esglésies, els convents i els principals llocs habitats que hi havia a la rodalia de la ciutat a la baixa edat mitjana. També hi consten les principals partides de terra que trobem mencionades en documents dels segles XII-XV. (Mapa: J. Bolòs)

Per a entendre els fets descrits en aquest memorial de greuges és important que coneguem, a continuació, com era la ciutat de Lleida a la segona meitat del segle XII, com era l'espai urbà, quins eren els trets distintius de la societat i de l'economia d'aquesta ciutat, com s'hi exercia la justícia i, també, d'on provenia la gent que hi habitava o bé quina era la importància de la violència en aquest període de la nostra història.

3. LA CIUTAT DE LLEIDA A LA FI DEL SEGLE XII

L'any 1149, després de diversos mesos de setge, es va produir la conquesta de Lleida per part de l'exèrcit del comte de Barcelona, Ramon Berenguer IV, i del comte d'Urgell, Ermengol VI. La ciutat de *Larida*, en època musulmana, era força gran i ben organitzada. Després de la conquesta, hi hagué grans continuïtats amb

relació a l'etapa precedent i també importants novetats. Descobrim aquesta doble realitat, de novetat i de pervivència, en apropar-nos a l'urbanisme de la ciutat, a la gent que hi vivia i a les característiques territorials i econòmiques del terme que en depenia.³⁰ Les bases institucionals de la nova ciutat quedaren establertes en la carta de poblament que fou concedida pels nous sobirans de Lleida, l'any 1150. En aquest document resten reflectides les característiques d'allò que hi havia: una ciutat en part edificada i en part destruïda («totam civitatem Ilerde tam constructam quam distructam»), que havia d'ésser repoblada.³¹ Només hi quedava una petita part de la comunitat islàmica i potser, això sí, gran part de la comunitat jueva. Tant l'una com l'altra foren testimoni d'aquest gran canvi i s'hagueren d'adaptar a la nova realitat política, demogràfica, social i econòmica que s'imposà d'ençà de l'any 1149.

En el document de greuges contra Peire de Lobeira s'esmenten poques coses de la ciutat. S'hi parla del Mercadal i es fa menció del pont que travessava el Segre, certament dos dels elements urbanístics més importants d'aquesta ciutat econòmicament en expansió. També s'hi assenyala l'existència del barri de Montagut, situat fora del portal de Boters i segurament format per diversos carrers, on hi havia algunes cases i obradors. Certament, altres fonts permeten saber moltes més coses sobre com era la ciutat de Lleida a la segona meitat del segle XII. Podem afirmar que, per exemple, en l'organització urbanística de la ciutat de després de la conquesta tenia molt de pes el passat islàmic. Com és ben sabut, la *Larida* musulmana, com moltes altres ciutats islàmiques, s'organitzava en una alcassaba (o suda) fortificada, on hi havia la mesquita major, en una medina o ciutat i en diversos ravals. En aquesta ciutat anterior a l'any 1149, les muralles tenien un paper important en l'organització de l'espai urbanitzat, d'una manera semblant a allò que s'esdevenia amb els principals eixos de comunicació, que també estructuraven l'espai clos rere els murs. Tant la muralla com els carrers bàsics continuaren existint després de la conquesta comtal com a elements fonamentals pel que fa a l'urbanisme de Lleida.

Després de la conquesta de l'any 1149, al cim del turó que ara rep el nom de la Seu Vella o del Castell, hi havia un espai fortificat que encara era anomenat la Suda, amb el castell del rei i amb la nova catedral que aviat s'hi començà a construir. Al peu del turó, on abans s'estenia la medina, primerament es crearen dues esglésies, dedicades a sant Vicenç i sant Esteve, situades prop dels portals d'aquest nucli urbà central, probablement bastides on hi havia abans unes mesquites. L'any 1168, tal com resta reflectit en la *Constitució fonamental*, s'establí que aquests temples s'havien d'abandonar i que s'havia de fundar, al bell mig d'aquest espai urbanitzat, l'església

30. GARCIA I BIOSCA (1995).

31. GRAS (1988), p. 183; FONT I RIUS (1969), doc. 79, p. 130.

parroquial de Sant Joan, el terme de la qual s'estengué per aquest sector cèntric de la ciutat més proper al riu Segre.³² Al seu voltant, els antics ravals d'època islàmica esdevingueren burgs o ravals «cristians», sovint organitzats amb relació a una església: Sant Andreu, Sant Llorenç i Sant Martí, a la banda meridional, i Santa Magdalena i Sant Gili, al costat septentrional; una mica més lluny encara hauríem trobat l'església de Sant Salvador. Aviat, la creació d'un gran mercat al nord-est de la ciutat va portar a la construcció d'una nova església dedicada a sant Pau del Mercadal.³³ Així mateix, amb relació als portals de Montsó (o de Sant Martí), de Boters (o de Montagut), de Gardeny i del Pont també es bastiren sengles barris o ravals situats fora de les muralles primerenques. Els dos primers, a la fi de l'edat mitjana, es van despoblar. El Cappont i sobretot el Barrinou (entre el carrer Major i Gardeny) tingueren més continuïtat.³⁴ A més, encara caldria parlar dels ravals que hi havia entorn de les esglésies de Sant Tomàs (a prop del barri de Montagut) i de Sant Hilari (a prop del camí de Montsó).³⁵ Aquests ravals que s'estenien per les hortes del voltant de la ciutat en part eren deutors de l'urbanisme de l'època islàmica i en part foren el resultat del creixement econòmic i demogràfic que hi hagué després de la conquesta comtal de l'any 1149.

La ubicació dels portals de la ciutat de Lleida ens diuen moltes coses sobre les fases de creixement o de minva de l'espai urbà i, indirectament, sobre l'evolució de la demografia de la ciutat. Al costat del riu Segre, hi havia el portal del Pont, que permetia anar al Cappont, situat a la riba esquerra del riu. Cap al nord —amb relació al temple de Sant Joan— hi havia hagut la Portaferrixa, a l'entrada del barri de Santa Magdalena. Més enllà, a l'extrem d'aquesta parròquia urbana, hi havia el portal del Sant Esperit o portal Pintat —inici del camí de Corbins i Balaguer— i el portal de Sant Gili —on començava el camí de Torrefarrera.³⁶ A l'oest, hi havia el portal de Montsó (o de Sant Martí) i el portal de Boters (o de Montagut). Al sud-oest de Sant Joan, sembla que hi hagué un primer portal o porta forana, situat a

32. BOLÒS i PIQUÉ (2008).

33. Trobem, per exemple, l'any 1280, «Bernardum de Montaynana, agricolam manentem in Mercatallo Ilerderdensi» (ACL, calaix 132, paquet 1, núm. 9). En aquest mateix document es fa esment del «cimiterio ecclesie Sancti Pauli Ilerdensis» o bé d'unes «domos meas sitas in Mercatallo». Certament, en aquest carrer o veïnat de Sant Pau («in vico Sancti Pauli») també hi havia horts. Tres anys més tard, *Bernardus Vinyogol, agricola* també fou sepultat «in cimiterio ecclesie Sancti Pauli Ilerde, in monumento ubi iacent filii mei» (ACL, calaix 132, paquet 1, núm. 45).

34. En un testament de l'any 1227, trobem que es féu esment d'«illis operatoriiis meis de Capite Pontis» (ACL, calaix 132, paquet 1, núm. 10). Al Cappont hi havia sobretot ferrers: l'any 1382, hi trobem un obrador de ferreria «assetiat al Cappont» (ACL, *Capbreu autèntich...*, p. 57v).

35. LLADONOSA (2007), p. 793 i 818. Al final del segle XII, s'esmenta, per exemple, «extra muros Ylerde, ad area Sancti Thome» o «in camino qui tendit apud Montesonum» (SABATÉ, 2003, p. 381 i 389).

36. L'any 1382, mestre Simó Bolòs, prevere, tenia un hort al portal de Sant Gili «antich». En aquest moment, a causa de la guerra dels Dos Peres, ja hi havia hagut canvis importants en la ciutat (ACL, *Capbreu autèntich...*, p. 156v).

sota del palau dels Cervera, límit de la primitiva medina islàmica. Més enllà, a tocar del Peu del Romeu (i de la casa dels Lobeira o Llobera), hi hagué un primitiu portal de Gardeny. Més tard, a mesura que va créixer la ciutat per aquesta banda del Barrinou, aquest portal de Gardeny es va traslladar més cap a ponent, fins molt més a prop del castell templer;³⁷ finalment, es féu, uns centenars de metres encara més enllà, el portal de Sant Antoni.

Amb relació a la ciutat d'aquesta primera etapa, cal destacar també altres aspectes, que en part ja hem presentat més amunt. En primer lloc, l'existència d'una comunitat musulmana i d'una comunitat jueva importants. Els musulmans que no emigraren, quan s'acabà el setge, foren situats a l'anomenada *Vila dels Sarraïns*, localitzada a sota de l'església de Sant Llorenç i fora d'una de les muralles primerenques (que devien passar entre el carrer de Cavallers i el de la Palma, on s'obria el portal primitiu de Gardeny).³⁸ Els jueus van ésser instal·lats a l'anomenada *Cuirassa*, prolongació fortificada de les muralles de la Suda, que arribava fins a tocar del carrer Major, cercant —força abans de la conquesta de l'any 1149— el proveïment d'aigua dels homes que es refugiessin, en un moment de setge, a l'alcassaba, els murs de la qual envoltaven el cim del turó. Amb relació a aquestes dues comunitats, hi havia una mesquita i una sinagoga, unes carnisseries i uns cementiris, ben documentats en els instruments redactats als segles XII i XIII.

Un altre aspecte que convé de destacar és la contraposició que hi hagué, des de molt aviat, entre un espai urbà on es concentrava el poder laic i l'eclesiàstic i uns altres espais on es realitzaven les activitats econòmiques —artesanals i mercantils— de la ciutat. El primer, que podem considerar que era l'espai del poder, era situat bàsicament al turó de la Suda, on hi havia el castell reial, la seu episcopal, el palau del bisbe i diversos palaus de les famílies senyoriales més notables, com els Montcada, els Òdena i, una mica més avall, els Cervera. A més, en aquest sector elevat del turó de la Seu Vella es construïren tots els habitatges i edificis que hem de relacionar amb les diferents institucions eclesiàstiques que hi havia en aquesta ciutat, que era la capital d'un bisbat.

Les activitats econòmiques, per contra, es realitzaven sobretot al llarg del carrer Major, que s'allargassava gairebé paral·lel al riu Segre. En aquest carrer hauríem trobat nombrosos obradors i diversos espais dedicats a les activitats mercantils. Tanmateix, cal tenir present que en aquesta etapa primerenca, l'activitat de producció artesanal es concentrava sobretot a l'extrem septentrional d'aquesta via principal, a la Bruneteria i a l'Aluderia. De fet, aquests dos darrers carrers eren la

37. L'any 1382 es feia esment, per exemple, d'un «alberch a la porta de Gardeny» (ACL, *Capbreu autèntich...*, p. 5r i 14v).

38. MUTGÉ (1992).

prolongació del carrer Major, més enllà de l'antiga Portaferrixa. En el de la Bruneteria (ara carrer de Magdalena i, més cap al nord, de Pi i Margall) es concentrava l'activitat tèxtil. En el de l'Aluderia (ara carrer del Carme) hauríem trobat quasi tots els calciners on es treballaven les pells; el treball del cuir era un dels negocis més productius en aquesta època.³⁹ Cal recordar, també, la importància que hi tenien les societats mercantils, acordades entre una gent amb diners que posava el capital i uns menestrals que hi aportaven l'obra i la feina; se centraven en el treball de la pell o en les activitats tèxtils. En trobem una mostra en un document fet l'any 1196, on es va tancar una societat relacionada amb la producció tèxtil que hi havia hagut, fins aleshores, entre Bord de Girona i l'occità Nicolau de Sarlat.⁴⁰

En una ciutat com Lleida era molt important l'existència d'un mercat que, com hem dit, se celebrava cada dijous al Mercadal, indret situat més enllà del carrer de l'Aluderia, al nord-est del nucli clos per les muralles, al costat del camí que portava cap a Corbins i vers Balaguer.⁴¹ En els diversos carrers que hi havia al voltant de la plaça d'aquest veïnat del Mercadal, s'edificaren nombroses cases que perduraren fins a les guerres de la fi de l'edat mitjana.⁴²

Cal tenir present que en aquesta etapa de creixement, quan en aquesta capital de la Catalunya de ponent vivia un nombre d'habitants molt notable, el pes demogràfic i econòmic dels ravals exteriors fou molt important. Segurament la fesomia urbana no era ben bé la mateixa que trobem a la fi de l'edat mitjana, quan la ciutat —tot l'espai aleshores urbanitzat— havia restat reclosa per unes notables muralles, que calgué enfortir davant les guerres del segle XIV (contra el rei castellà) o del segle XV (contra el rei catalanoaragonès Joan I), i que foren en part esbotzades, a la banda de Santa Magdalena, als segles XVII i XVIII (guerres dels Segadors i de Successió).⁴³ Com hem assenyalat més amunt, vers l'any 1200 hi havia molts habitatges al voltant del Mercadal, a l'entorn de Sant Gili, al voltant de Sant Martí (ja

39. Amb relació a la importància del treball de la pell i dels teixits, vegeu SABATÉ (2003), p. 337-339. Considera que, a la segona meitat del segle XII, el 42 % dels treballadors coneguts es dedicaven a feines relacionades amb la pell. En aquesta mateixa època, el 12 % de la població laboral es dedicava a feines relacionades amb la producció tèxtil.

40. ALTISENT (1968).

41. En aquesta banda de la ciutat, fora de les muralles, al segle XIV, els paraires encara hi tenien els tiradors: «majorals dels perayres per lo camp dels tiradors assetiat en lo carrer de Sent Pau» (ACL, *Capbreu autèntich...*, p. 9).

42. L'any 1382, encara es parla per exemple del «carrer de la Ayga», que era al Mercadal; tanmateix, en el mateix capbreu on trobem aquesta informació hom afirma que hi havia alguns albergs «assetiats lavòs al Mercadal e ara són derrocats»; de vegades s'hi afirma que era un «alberch al Mercadal e fo derrocac per los mu[r]s»; aquests habitatges eren prop del portal del Sant Esperit («tres calcinés assetiats al carrer del Tan, prop Sent Spirit, los quals són derrocats per los mu[r]s») (vegeu figura 2) (ACL, *Capbreu autèntich...*, p. 122, 89, 113 i 122, respectivament).

43. De fet, la guerra dels Dos Peres, al segle XIV, ja va comportar la destrucció de moltes cases situades fora dels murs, davant dels portals. Normalment es diu que les pedres d'aquestes cases serviren

fora del portal de Montsó), més enllà del portal de Boters, més enllà del portal de Gardeny (aleshores situat molt a prop del carrer de Cavallers o Peu del Romeu), etc. Tal com hem subratllat, menys aquest raval del Barrinou (i de Sant Antoni), que finalment restà clos per unes noves muralles, a la fi de l'edat mitjana, tots els altres quedaren fora dels murs de la ciutat i foren abandonats quan arribaren els temps insegurs de la tardor dels segles medievals i dels temps moderns. Encara caldria afegir-hi el Cappont o raval situat més enllà del pont del Segre, que permetia travessar d'una manera segura aquest important riu. El Cappont, malgrat tenir unes petites muralles i un portal, també s'acabà abandonant als segles moderns.

La construcció i el manteniment del pont que travessava el Segre tenien molta importància per a la població de Lleida. En el memorial de greuges contra Peire de Lobeira ja resta reflectida la transcendència d'aquesta construcció per a la ciutat. Cal recordar la concessió que féu Alfons I, l'any 1174, en què donà el pont a Lleida i a la confraria del pont, l'areny que hi havia a sota del pont i allò que hi havia sobre el pont («subtus pontem et supra pontem»)⁴⁴. De fet, s'hi fa esment d'aquells que eren «in ipso ponte populores». Cal assenyalar que aquest document fou signat per *Petri de Lubera* i també pel rei Alfons I, Ermengol VII d'Urgell, Guillem de Cervera, Guillem Ramon de Montcada, Berenguer de Boixadors, Mascaró i Muntaner, i fou escrit per Guillem de Bassa. Als *Costums de Lleida*, escrits per Guillem Botet una mica més tard, ja al segle XIII, també trobem un apartat dedicat a «De ponte ut nil in eo fiat».⁴⁵ En molts testaments d'aquests segles XII i XIII trobem deixes fetes per al pont, al costat de les donacions fetes a les esglésies urbanes o bé als diferents hospitals que hi havia a la ciutat.⁴⁶ El pont, en les donacions testamentàries, gairebé tenia el mateix prestigi o importància que tenien les institucions religioses.

L'existència d'un terme urbà ampli és un tema molt interessant que ara no podem pas tractar en profunditat, encara que cal assenyalar que disposar d'un territori tenia molta importància per als ciutadans de la capital del Segrià. En aquesta època, a la segona meitat del segle XII, els prohoms de Lleida volien controlar el terme que depenia de la ciutat. Amb relació a aquest territori, un dels aspectes que els preocupava era el control de la xarxa de regadiu. Les principals sèquies que permetien irrigar les hortes de la ciutat eren la de Fontanet i la de

per a consolidar les muralles. Era així amb relació al portal de Boters: «alberchs [...] assetiats a la porta dels Botés, per los mu[r]s se derrocaren» (ACL, *Capbreu autèntich...*, p. 96v).

44. GRAS (1988), p. 135.

45. BOTET (1997), p. 80.

46. BOLÒS (1991). En el testament de Ramona, muller de *Forts de Çaila*, de l'any 1218, es feren diverses donacions de 12 sous als hospitals de Pere Moliner, de Sant Martí, del Sant Esperit, de Magdalena, de la Santa Trinitat i de més enllà del Segre (que era el dels leprosos) (ACL, calaix 29, carpeta 1, pergami 5). Vegeu, també, SABATÉ (2003), p. 304-306.

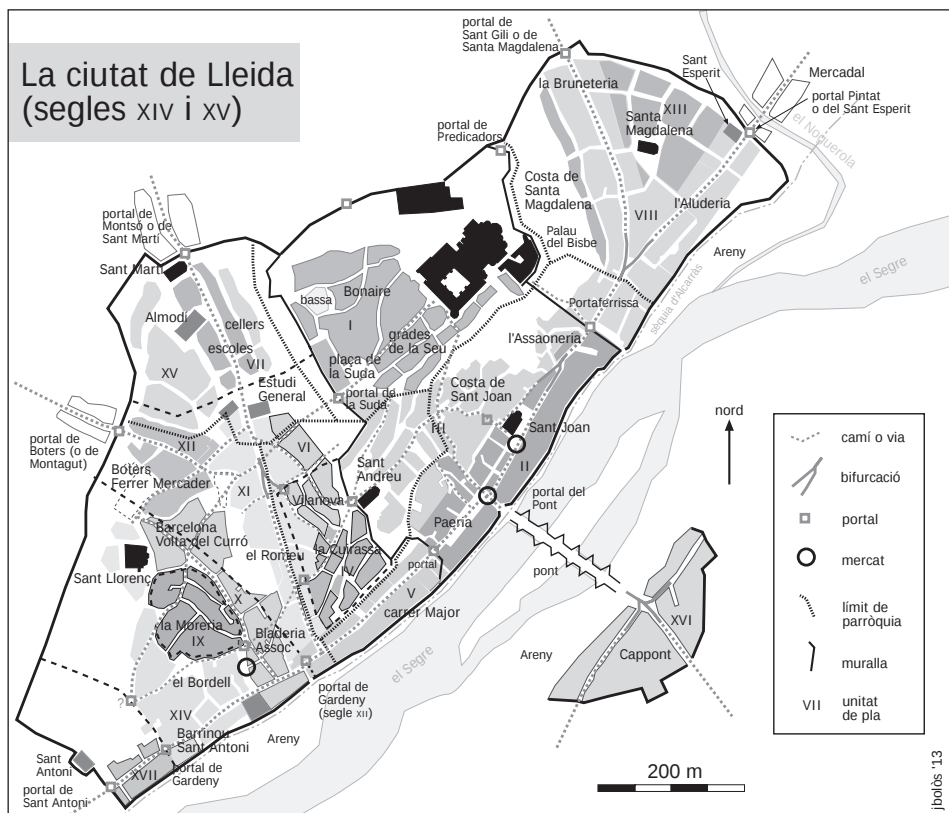

FIGURA 2. La ciutat de Lleida. En aquest plànol s'han dibuixat els principals sectors en què podem dividir la ciutat als segles XIV i XV. S'hi ha traçat amb una línia negra contínua les muralles que hi havia a la fi de l'edat mitjana i amb una línia negra discontinua, les que hi havia hagut anteriorment (de traçat més dubtós), com per exemple els murs que passaven pels portals de Gardeny i de la Portaferrixa o el que cloïa la Cuirassa. (Mapa: J. Bolòs)

Segrià. Aquesta preocupació permet d'entendre la cessió que es féu als habitants de Lleida, l'any 1190, dels drets que tenia el «sabaséquia»⁴⁷ Pere Ramon sobre la séquia de Segrià (ara el canal de Pinyana), a canvi de rebre la quantitat de mil sous. Aquest document fou signat per Isarn de Tolosa, Bord de Girona, Bernat d'Àger, Guillem Porquet, Pere de Lerat, Ramon de Portareig, Guillem Balb, Pere de Taras-

47. Aquest nom prové de l'àrab *sâhib al-sâqiya*, 'el senyor, l'encarregat de les séquies'. Certament convindria deixar d'escriure'l amb una *c* inicial (en realitat era una *ç*), tal com trobem encara ara en alguns textos. D'altra banda, cal recordar que «sabaséquia» no era pas un cognom, ans era l'ofici que tenia aquesta persona.

có, Esteve Redorta i d'altres. Trobem esmentats en el memorial de Peire de Lobeira diversos d'aquests prohoms de la ciutat.

4. **ELS PROHOMS DE LLEIDA I EL GOVERN DE LA CIUTAT**

Sabem força coses sobre els pobladors que vivien a Lleida al segle XII, després de l'any 1149. Era una població vinguda majoritàriament de fora (excepte la reduïda aljama de sarraïns i una part de la comunitat de jueus). Era formada per nobles, eclesiàstics, menestrals, mercaders, homes amb oficis liberals i també per pagesos. La majoria d'aquesta gent venia del Pallars i la Ribagorça, del Solsonès, l'Alt Urgell i la Noguera, i també de la Catalunya Vella oriental i d'Occitània.

Al capdavant de la ciutat hi havia un conjunt de prohoms que aconseguiren el suport del monarca. Molts d'ells, un cop instal·lats a Lleida després de la conquesta de l'any 1149, actuaren com a veritables homes de negocis. Malgrat que siguem al segle XII i malgrat el pes que encara tenia la noblesa a tot arreu, com s'ha assenyalat en altres estudis, a Lleida trobem un conjunt de persones que especulaven amb la propietat rústica, que participaven en els processos urbanitzadors, que treien rendiment dels obradors, que cercaven mercats exteriors, que innovaven contractes mercantils i que eren capaces d'obtenir beneficis de més d'un lloc i de més d'una manera.⁴⁸ Molts dels homes que s'esmenten en aquest document de queixes contra Peire de Lobeira formaven part, precisament, d'aquest conjunt de prohoms que estigueren al capdavant de la ciutat després de la conquesta comtal, com poden ésser Bernat d'Àger, Bord de Girona, Guillem Balb, Andreu de Sanaüja, etc. De vegades podien tenir un origen noble (com en el cas dels Àger) o d'altres, un origen urbà (com en el cas de Bord de Girona), però sempre actuaven d'una manera semblant i perseguien el mateix. De fet, hem de considerar que Peire de Lobeira era un d'ells.

Aquests prohoms de Lleida, que tingueren un paper dirigent en la ciutat, pogueren adquirir terres a Lleida o al seu entorn, pogueren invertir diners en bestiar i alhora comprar calciners a la parròquia de Santa Magdalena, on es treballaven les pells. Alguns cops, fins i tot, van generar societats mercantils conjuntament amb artesans que hi posaven l'obrador i el treball. Així, per exemple, l'any 1196, es féu una societat entre Bord de Girona i Nicolau de Sarlat, que era un treballador tèxtil.⁴⁹ Els cognoms molt sovint, com ja hem dit, mostren que una part d'aquesta població emprenedora i alguns dels menestrals, provenia de terres occitanes; en parlarem més endavant d'una manera àmplia. També s'ha assenyalat que aquests prohoms de la ciutat de vegades es dedicaren a la inversió immobiliària, adquirint les ano-

48. SABATÉ (2003), p. 355.

49. ALTISENT (1968).

menades *places*. Les places eren esplanades, potser espais d'habitatges enderrocats durant la guerra de conquesta del 1149, que calia edificar. L'any 1185, el bisbe de Lleida, Berenguer, va vendre per quaranta morabatins d'or a Ramon de Montcada una «plaça» anomenada *Pardinal* (potser perquè hi havia parets d'antigues cases), situada a la parròquia de Sant Joan; aquesta «plaça» era situada al costat de la carnisseria vella. També va vendre el cens de 6 diners que aleshores feien Bernat d'Àger i la seva muller Jordana per unes cases i uns calciners situats a l'extrem de la «plaça».⁵⁰ Poc després, Bernat d'Àger degué adquirir els drets sobre tota aquesta «plaça», que després també va vendre.

Trobem, així mateix, molts d'aquests prohoms, membres de les classes dirigents de la ciutat, al costat del monarca catalanoaragonès, quan aquest visitava la ciutat. Per exemple, descobrim, l'any 1188, entorn d'Alfons I, membres del patriciat lleidatà: Pere i Guillem Balb, Esteve Marimon, Arnau Samartà i Ramon Pere.⁵¹ Més tard, entorn del rei Pere I, descobrim, per exemple, Guillem Balb, Bernat d'Àger, Bernat de sa Sala, Esteve de Redorta, Ramon Pocollull, etc.⁵² Aquest lligam amb la monarquia va fer que lentament aquests prohoms de la ciutat de Lleida adquirissin privilegis pel que fa a aspectes econòmics, relacionats amb la ramaderia o bé amb el cobrament de les lleudes o amb la justícia. L'any 1196, el monarca catalanoaragonès Pere I accedí que els prohoms lleidatans poguessin posar els diners en comú per poder tenir una administració pròpia.⁵³

Si ens fixem en documents dels darrers decennis del segle XII, trobem esmentats molts dels prohoms que són citats en el memorial de greuges contra Peire de Lobeira. Ja ho hem mencionat més amunt en alguna de les notes. Un exemple: l'any 1179, arran d'un enfrontament entre diversos membres de la família dels Àger, hi participaren els prohoms següents: Ramon i Pere Lerat, Ramon i Arnau de Sanaüja, Pere Gilabré (Galabré), Ramon de Lillet, Arnau de Vallseguer i Guillem de Redorta (Landorta).⁵⁴ De fet, gairebé són els mateixos homes que aquells que havien de donar fermances en el memorial contra Peire de Lobeira. Així mateix, també trobem Guillem Porquet, que s'esmenta poc després en aquest memorial, l'any 1192, en un plet relacionat amb unes cases situades a la parròquia de Santa Magdalena.

Cal tenir present, com assenyalen els darrers estudis realitzats, que els prohoms de Lleida van tenir cada vegada més una activitat judicial important, a base d'arbitrar en molts dels conflictes que hi havia entre els veïns de la ciutat.⁵⁵ Com acabem de

50. CASTILLÓN (1992-1993), doc. 38, p. 151.

51. SABATÉ (2003), p. 359.

52. GRAS (1988), p. 137.

53. SABATÉ (2003), p. 364.

54. SABATÉ (2003), p. 362.

55. SABATÉ (2003), p. 362.

dir, trobem alguns prohoms, l'any 1179, en una disputa entre els Àger; el 1192, en un enfrontament entre Bernat d'Òdena i el monestir de Santes Creus, o, novament, l'any 1192, amb relació a un problema amb unes cases situades a la parròquia de Santa Magdalena.

Durant el regnat del rei Pere I de Catalunya-Aragó, l'any 1197, aquests prohoms aconseguiren el consolat, per tal de poder «ordinare et gubernare civitatem». El privilegi reial de concessió del consolat a la ciutat anava adreçat als prohoms («vobis probis hominibus Ylerde») i també a tot el poble de la ciutat («totius populo eiusdem civitatis, tam maiorum quam minorum»). En parlarem d'una manera detallada més endavant.

5. ALGUNES ALTRES NOTÍCIES SOBRE PEIRE DE LOBEIRA

Peire de Lobeira (cognom que de vegades, segurament als segles XII i XIII, ja era catalanitzat en *Llobera*), potser juntament amb el seu pare (Peire?) i amb el seu germà anomenat Arnaut (o Arnau), foren els que iniciaren la nissaga dels Llobera de Lleida, que fou una família important d'aquesta ciutat. S'han conservat diversos documents que parlen de Peire de Lobeira. Un dels primers és de l'any 1156.⁵⁶ En una donació feta pels comtes de Barcelona i d'Urgell a Pere de Morlans, d'«unam placiam ad hedificare mansum in villa Ylerde, in via que exiit ad Garden», hom diu que afrontava amb el riu Segre, amb els banys, amb una via pública i amb el «locale Petro de Lobera».⁵⁷ Això ens permet de situar aquest terreny aproximadament on, a la fi de l'edat mitjana, hi havia el carrer de Llobera. Aquest espai devia ésser a tocar del portal primerenc de Gardeny. Sabem que els banys i l'anomenat *palau reial* eren situats al costat del Peu del Romeu (cruïlla de l'actual carrer de Cavallers i el carrer Major). Cal tenir present que aquesta «plaça» era un terreny per a edificar, potser perquè aquesta zona més propera al riu havia restat molt malmesa després del setge.⁵⁸ Com hem mencionat més amunt, en aquests primers anys de després de la conquesta hi hagué, d'acord amb la documentació conservada, moltes operacions immobiliàries com aquesta, destinades a urbanitzar «places».⁵⁹ Comprar, vendre i edificar «places» fou un bon negoci per a algunes

56. SAROBE (1998), doc. 66, p. 160.

57. Per un document de l'any 1193, sabem que Arnau de Morlans, potser parent de Pere de Morlans, cedí la meitat de la «plaça» que tenia «foris muros vetulos civitatis Ylerde» (SABATÉ, 2003, p. 347). No sabem si aquesta «plaça» era situada a la parròquia de Sant Llorenç o bé a la de Sant Martí.

58. Tampoc no es pot descartar que en alguns casos hi hagués el desig de fer unes cases diferents, adaptades a les necessitats dels nous pobladors cristians. Això permetria d'entendre el gran nombre de «places» urbanitzades durant la segona meitat d'aquest segle XII, repartides per gairebé tota la ciutat.

59. Amb relació a la urbanització de les «places» a la segona meitat del segle XII, vegeu BOLÒS (1997), p. 133-134; SABATÉ (2003), p. 346-348 i 367-368.

l'any 1150, atès que ja hi tenia un «local» l'any 1156, només set anys després de la capitulació de la ciutat.

Abans de tirar endavant, cal dir que trobem notícies d'un home anomenat Peire de Lobeira des de l'any 1156 fins a l'any 1233, data en què va redactar el testament, fet que ens fa creure que poc després degué morir. Si pensem que l'home esmentat en el document més vell, de l'any 1156, en aquesta data ja no podia ésser un infant (perquè tenia propietats), aleshores aquest Peire de Lobeira hauria viscut gairebé cent anys, cosa gens probable, encara menys en aquella època en què l'esperança de vida no era pas gaire llarga. Només podem concloure que degueren ésser dues persones amb el mateix nom. Cal pensar que o bé els primers esments de Peire de Lobeira fan referència al pare o a un oncle del Peire esmentat en el memorial i que almenys fins a l'any 1169 no tenim notícies de l'home contra el qual es llançaren aquests greuges o bé, més aviat, que el testament de l'any 1233 correspon a un altre membre de la seva família, un fill o un nebot del Peire de Lobeira que és criticat en el memorial pels abusos comesos. De fet, cal tenir present que el memorial es degué fer poc després de l'any 1197, data en què el rei va concedir el consolat als habitants de la ciutat de Lleida. Si fos així, el nostre Peire de Lobeira hauria mort poc després de l'any 1200, amb una edat plausible de poc més de seixanta anys.

L'any 1162, el comte Ermengol VII i la comtessa Dolça feren una donació.⁶⁰ Sembla que, a part de diversos béns, donaren dos camps (on es podia sembrar un cafís de cereals) i un hort, situats a Fontanet; aquest hort afrontava amb una terra de *Petro de Lobera*. Aquest document demostra que Peire de Lobeira ja havia adquirit en aquesta data alguns béns a la principal horta de la ciutat, que era situada a l'altra banda del Segre i que era irrigada per la séquia de Fontanet, la qual ja existia des d'abans de l'any 1149. Ben segur que no eren pas els únics béns seents que Peire de Lobeira tenia.

L'any 1166, trobem esmentat un Arnaut de Lobeira (*Arnaldo de Lob[e]ira*), que devia ésser germà de Peire. En un document fet aquest any, Bernat i Arnau de Vernet cediren a Arnaut de Lobeira (o de Llobera; *Arnaldo de Lobera*), en penyora, a canvi de cent morabatins, una honor formada per unes cases i un hort. Les cases afrontaven a l'est amb les cases d'Ermengol, al sud amb la «carrera publica que discurrit ad Garden», a ponent amb la casa de Vidal d'Oller i al nord amb la roca de la Cuirassa («roca de Coiraza».)⁶¹ No podem descartar, tot i que no sigui ben segur, que aquest Ermengol (*Ermengaudi*) fos el comte d'Urgell, Ermengol VII. I

60. SAROBE (1998), doc. 110, p. 221.

61. La Cuirassa de Lleida començava, en principi, a l'est del carrer de Cavallers (aleshores anomenat del Romeu). Amb tot, també sabem que, a la fi de l'edat mitjana, una de les cases que hi havia al carrer de la Volta de Sant Mata era construïda més avall d'una roca, potser la mateixa que servia de fonament de la Cuirassa.

l'hort, el segon component de l'honor, afrontava a l'est amb la «plaça» («plaza») que hi havia davant del celler del rei, al sud amb la séquia que anava als molins de Guillem Ramon (*Willelmi Raimundi*),⁶² a l'oest amb la «carrera de Ali Curreador» i al nord amb el carrer (o «carrera») que portava cap a Gardeny. Hom té la impressió que les cases eren situades a la banda de dalt de la continuació cap al sud-oest del carrer Major i que l'hort s'estenia a sota d'aquesta via.⁶³

Tenim més notícies d'Arnaut (o Arnet) de Lobeira, que sabem que va actuar com a testimoni en alguns documents dels anys 1167 (*Arnet de Lobeira*) i 1173 (*Arnalt de Lobeira*).⁶⁴ També tenim coneixement, per un instrument de l'any 1180, que *Arnet de Lobera* tenia una terra a Fontanet, al costat de la via («carrerria publica») que anava cap a Tortosa, vers el sud.⁶⁵ L'any 1191, *Arnall de Luparia* tornà a ésser esmentat, en establir-se els límits d'unes terres situades en aquesta mateixa partida de Fontanet; en aquest cas, al costat de la «carrera» o camí que anava cap a Coniaquera (que potser era la mateixa via que la precedent).⁶⁶ També trobem *Arnaldi de Lobera*, l'any 1181, quan féu de testimoni en una venda d'unes cases situades a la parròquia de Sant Vicenç,⁶⁷ sota la «Coiraza iudeorum», i en un altre document de l'any 1184, en què signà com a *Arnalli de Lubera*.⁶⁸ Com ja hem dit, aquest Arnet o Arnaut de Lobeira, d'acord amb un document redactat l'any 1172 —que esmentarem més endavant—, devia ésser germà del Peire que fou denigrat en el memorial a causa dels abusos que havia comès.

Tornem a parlar de Peire de Lobeira. L'any 1169, fou fet un document molt interessant.⁶⁹ Ermengol VII d'Urgell i la seva muller Dolça donaren a *Petro de Lobeira* i als seus una «plaça» sota l'escorxador o maell dels sarraïns i dels jueus («subtus mazel sarracenorum et iudeorum»). Aquesta «plaça», que era com hem vist un terreny per a edificar, afrontava d'una banda amb els banys, amb el mur de tàpia que cloïa els maells i de l'altra amb la séquia i el Segre i, en darrer lloc, amb la «plaça» que hi havia davant del Palau del Rei («platea que est ante palacium regis»). Potser aquesta «plaça» o terreny era la que havia estat donada a Pere de Morlans l'any 1156, que hem esmentat suara. A més, els comtes d'Urgell donaven

62. En un testament de l'any 1291, de Bernat de Copons, també es fa esment de «molendinum Guillelmi Raimundi» (ACL, calaix 132, paquet 1, núm. 41).

63. SAROBE (1998), doc. 158, p. 275. Miret transcriu: «de l'abeurador», en lloc d'*Ali Curreador* (MIRET I SANS, 1899, p. 24).

64. SAROBE (1998), doc. 173 i 233.

65. SAROBE (1998), doc. 355, p. 524.

66. SAROBE (1998), doc. 582, p. 852.

67. L'església parroquial de Sant Vicenç era situada a la banda sud-est de la Cuirassa dels jueus. Va decaure en crear-se, l'any 1168, l'església parroquial de Sant Joan. Molt probablement havia nascut com a resultat de la cristianització d'una mesquita que ja hi havia en aquest indret abans de l'any 1149.

68. SAROBE (1998), doc. 390 i 443.

69. SAROBE (1998), doc. 202, p. 325-326.

la meitat d'una terra que hi havia entre dos carrers («infra duas carreiras»), que era al portal de Gardeny de la ciutat de Lleida («portam civitatis Ylerde de parte Gardenii») i que arribava fins a l'honor de Pere Arnau de Cervera. Els testimonis, en aquest document, foren Guillem Pere Escuder, Pere Ramon Bernat, Pere de Sanaüja i un provençal anomenat *Oto de Bauzenencxs*. Hem de pensar que aquesta «plaça» era molt a prop de l'indret on es féu la casa; potser era el mateix «local» esmentat en el document de l'any 1156. Tinguem present que el Palau del Rei, segons parer de Josep Lladonosa, s'alçava a sota del Peu del Romeu, entre el carrer Major i la séquia d'Alcarràs, al mateix lloc on hi havia els banys que trobem esmentats en altres documents.⁷⁰ Adonem-nos, també, que aquest escorxador havia d'ésser molt a prop de l'Assoc i, per tant, no gaire lluny de l'anomenada Vila dels Sarraïns.⁷¹

Tornem a trobar Peire de Lobeira (*Petri de Lobeira*) quan signà un document fet l'any 1170. Aquest instrument fou un acord establert entre fra Aimeric de Torrelles de Gardeny i Ramondina, amb relació a dues sorts de terra situades a la torre de Pujalt. Segurament, Peire de Lobeira actuava com a prohoms de Lleida («proborum virorum hominibus Ylerde»).⁷² La torre de Pujalt era situada a l'extrem nord del terme de Lleida; de fet, de vegades es considerava que ja pertanyia al terme de Torrefarrera, indret que era precisament de la comanda templera de Gardeny.⁷³

Hi ha un document, fet el dia de la Mare de Déu d'agost de l'any 1172, que també és molt interessant. Segons aquest instrument, Ot de Solanes, juntament amb la seva dona Dolça i el seu germà Ramon, donaren en penyora a *Petro de Lobeira* i al seu germà *Arnaldo de Lobeira* cinc homes que tenien a Rocaverd (Bellcaire d'Urgell) i una parellada del domenge que hi posseïen, a canvi de mil sous agramuntesos.⁷⁴ La penyora fou assegurada per la comtessa Dolça d'Urgell, juntament amb el seu fill, el futur Ermengol VIII.⁷⁵ Aquest document permet de veure els Lobeira com a prestamistes i mostra la influència que tenien, fins i tot amb relació a la casa comtal d'Urgell.

70. LLADONOSA (2007), p. 206-208. Certament no s'ha de confondre pas amb el castell del rei que hi havia al capdamunt de la Suda.

71. En un document de l'any 1191, hom parla dels «operatoriis de Azoc sarracenorum, quod est in villa Ilerde, in parrochia Sancti Laurentii» (SABATÉ, 2003, p. 385).

72. SAROBÉ (1998), doc. 214, p. 342.

73. BOLÒS (2013), p. 45-68.

74. Sembla que a Rocaverd hi hagué una granja del monestir de Santa Maria de Poblet. L'any 1177, l'abadia de Poblet va rebre unes terres en aquest indret, ara situat al municipi de Bellcaire d'Urgell (Noguera). L'any 1187, hi hagué un pacte, entre Bord de Girona i l'abat Pere de Talladell, sobre l'almúnia de Rocaverd, pel qual el primer se'n quedava l'usdefruit, a canvi de donar la quantitat de mil dos-cents sous barcelonesos a l'abadia (que potser ja se li devien) (ALTISENT, 1968, p. 50). Cal dir que Bord de Girona era un prohoms de la ciutat de Lleida.

75. ALTISENT (1993), doc. 438, p. 329.

En altres documents fets durant aquest decenni trobem més esments de Peire de Lobeira. Així, l'any 1174, signà, per exemple, en un diploma del rei Alfons I relacionat amb el pont de Lleida.⁷⁶ També és mencionat en diversos documents del fons de la comanda de Gardeny. Així, el trobem que signava com a testimoni (*Petri de Lobeira*) en un instrument escrit l'any 1175, de venda d'una terra situada a la partida de Pardinyes, al nord-est de la ciutat de Lleida.⁷⁷

Com acabem de veure, una de les maneres que tingueren els Lobeira (o Llobera) per a enriquir-se fou mitjançant el préstec. Ja hem vist les possessions —cases i horts— que segurament obtingueren després d'haver deixat cent morabatins a un noble, l'any 1166, i el préstec que feren a Ot de Solanes, l'any 1172. Aquesta activitat financera fou constant per part dels membres d'aquesta família. En el testament de Guillem d'Alcarràs, fill de Guerau de Jorba, redactat l'any 1176, aquest noble féu donació de tres morabatins a *Petro de Lobera*, possiblement per un deute que havia contret uns anys abans. Curiosament, d'acord amb allò que s'esmenta en aquest testament, també féu donacions de diners, per un motiu semblant, a molta altra gent, molts dels quals prohoms de la ciutat de Lleida, com Guillem Botet (l'autor de les *Consuetudines civitatis Ilerde*), Arnau Raolf, Martí de Cornudella, Guillem de Montanyana, Arnau de Gamissans, Esteve de Vallats, Esteve de Marimon, Constantí, Arnau de Solsona, Pere Balb, Guillem de Pinell, Guillem Moltó, etc.⁷⁸

Peire de Lobeira també signà com a testimoni en un document redactat molt poc després, l'any 1177, segons el qual diversos sarraïns van vendre als templers de Gardeny unes sorts de terra a la partida de Fontanet, per cent trenta morabatins lupins. En aquest cas, signà com a *Petri de Lobera*.⁷⁹ Hem vist que, els anys 1169, 1170 i 1175, havia signat com a *Lobeira*, sense perdre el seu origen occità, que no oblidà pas en arribar a Lleida, potser a causa de la importància que tenia, a la segona meitat del segle XII, en aquesta ciutat, la comunitat que provenia de l'altra banda dels Pirineus.

Encara hi ha altres documents que permeten de seguir el rastre d'aquest repoblador de la ciutat de Lleida vingut de terres occitanes. L'any 1180, trobem *Petri de Lubera* que signava el document en què Pere de Bellví va donar als hospitalers la meitat dels drets que tenia al castell de la Portella, a canvi de quatre-cents setanta morabatins lupins i aiadins.⁸⁰ La població de la Portella és situada al nord de la comarca del Segrià.

76. GRAS (1988), p. 135.

77. SAROBE (1998), doc. 285, p. 428.

78. SAROBE (1998), doc. 301, p. 449; ALTISENT (1993), doc. 571, p. 419.

79. SAROBE (1998), doc. 308, p. 457.

80. ALTURO (1999), doc. 42, p. 137.

Hi ha un document no datat que mostra, també, el lligam entre Peire de Lobeira i l'orde militar dels templers. En un instrument, fet entre l'any 1189 i el 1192, trobem que *Petrus de Lobera* va fer donació del seu cos i de la seva ànima a Santa Maria de Gardeny, en presència de fra Bernat de Claret, preceptor de la casa de Gardeny, i de fra Pere de Pradell, capellà, i també davant d'altres frares. S'hi afirmava que en morir havia de deixar-hi el seu cos i les armes de fusta i de ferro que aleshores tingués. Sembla que en aquest moment (poc anterior als mesos en què s'esdevingueren els fets esmentats al memorial), Peire de Lobeira desitjava ésser enterrat al cementiri de Gardeny. Aquesta decisió la va prendre juntament amb Berenguer d'Almenara, Alegret d'Eroles, Josià de Malmercat, Belenguer de Cubells, Ramon de Ribelles, Bernat de Pujalt, Ponç de Caldes, Bernat de Comella, Mir de l'Espígol, Guillem de Cardona i Gombau de Guissona.⁸¹

En un document conservat en el diplomatarí de la comanda hospitalera d'Alguaire, trobem una notícia molt interessant, que ja hem citat més amunt perquè és esmentada, també, en el memorial de greuges de Peire de Lobeira. S'hi diu: «En avant fo pres Tomeu e altres homes [d']Algoira, et dominus rex mandà solver Tomeu; et Petrus de Lobeira fe-li iurar que li des IIII morabatins quan al res no puc aver.»⁸² Com hem vist, aquesta és una de les primeres notícies del memorial, després d'exposar el que havia passat amb Pere d'Ossó i Ramon de Miravet i abans de parlar de la qüestió dels batlles. Es degué esdevenir, per tant, abans de l'any 1197, data de la concessió del consolat a la ciutat de Lleida per part del rei catalanoaragonès.

L'any 1197, Deusdat (o Deusdé) de Llobera (o Lobeira), ben segur membre de la mateixa família que en Peire i l'Arnaut, fou conseller del primer consolat de la ciutat de Lleida. Al seu costat hi havia Ramon Pere, Pere de sa Sala, Esteve de Marimon, Isarn de Tolosa, Pere i Guillem Balb, Ramon de Cervià, Pere de Tarascó i Constantí.⁸³ Al capdavant de la institució, hi havia quatre cònsols. Com traeixen els cognoms, diversos d'aquests consellers eren d'origen occità. Així, per exemple, els Llobera (o Lobeira), els Tolosa, els Tarascó i probablement també Constantí. En un proper apartat, centrarem l'atenció en la importància que tingué la immigració occitana que hi hagué després de la conquesta de la ciutat de Lleida, esdevinguda l'any 1149. Podem recordar, amb relació a la concessió del consolat a la ciutat, com ja hem comentat més amunt, que sembla que Peire de Lobeira no ho va veure pas amb gaire bons ulls, malgrat tenir-hi segurament un membre de la seva família com a conseller. D'una manera o altra devia comportar una retallada de les seves prerrogatives.

81. SAROBE (1998), doc. 542, p. 796-799.

82. ALTURO (1999), doc. 128, p. 212. Aquest document és datat d'una manera aproximada entre els anys 1200 i 1210. D'acord amb el memorial de greuges que estudiem, degué ésser escrit abans de l'any 1200 i, fins i tot, una mica abans de l'any 1197, data en què s'establí el consolat a la ciutat de Lleida.

83. GROS (1988), lām. 3, p. 188-189.

A la ciutat de Lleida almenys hi havia dos indrets on Peire de Lobeira tenia força influència. Un devia ésser la zona on hi hagué la casa familiar, al carrer de Llobera, a tocar de l'antic portal de Gardeny, entre el carrer del Romeu (ara de Cavallers) i la Bladeria Vella (prop d'on ara hi ha la catedral nova i l'Institut d'Estudis Ilerdencs (IEI)). Un altre sector fou el barri de Montagut, on sembla que Peire de Lobeira es va fer fort en el moment de la concessió del consolat. Aquest barri era un eixample situat fora del portal de Boters, extramurs. En el cartulari de la comanda templera de Gardeny es conserva un document molt interessant relacionat amb aquest raval. L'any 1182, Pere Hug de Cervera i Pere de Grassa partiren una honor que tenien conjuntament. Molt probablement aquest Pere de Grassa també era un occità. Segons aquest document, Pere Hug va rebre «illis domibus quod habemus in ipso barri de Monte Accuto et in parrochia Sancti Laurencii» i també «duo operatoria», dos obradors. Aquestes cases, situades en aquest raval que s'estenia al voltant del camí de Montagut, afrontaven amb les cases de Sanç Garcia i de Pere Guasc, amb les cases de Pere Ramon Sabaséquia, amb el carrer públic i amb les cases de Pere de Grassa. A continuació, en el text, s'hi diu: «ego Petrus Hugo habeo in cantone illarum domorum dua operatoria infra duas carrarias», una de les quals anava cap a l'església de Sant Martí; aquests obradors devien ésser molt a prop dels habitatges. Diguem, també, que en aquesta zona del raval de Montagut i de la paròquia de Sant Llorenç hi tenia, així mateix, unes cases Guillem Porquet («domos Gilelmi Porcheti»), que també trobem esmentat en el memorial de greuges. Més avall, en aquest document fet l'any 1182, s'afirma que *Petrus de Graza* va rebre, per la seva banda, «in ipsis domibus de Monte Acuto, tria operatori[a]». A més, també passava a tenir «duo operatoria ex illis domibus de plaza». Cal remarcar que és interessant que s'afirmi que hi havia en aquest raval una plaça (que en aquest cas segurament no devia ésser pas un terreny per edificar). Una de les afrontacions d'aquests obradors que es quedà Pere Hug de Cervera era la casa de Bernat de Narbona. En aquest document encara s'esmenta una vinya, situada a la partida de la Palomera (*Palumberam*), que afrontava amb una vinya d'Esteve de Carcassona. Aquest instrument fou signat, en qualitat de testimonis, per *Raimundi de Lerato*, *Isarni de Tolosa* i *Constantini*.⁸⁴ Certament, podem afirmar que un percentatge molt notable d'aquests homes provenia de les terres occitanes.

S'ha conservat una còpia del testament d'un home anomenat Pere de Llobera (no pas Peire de Lobeira), feta l'any 1236. L'original fou escrit el 26 d'octubre de l'any 1233.⁸⁵ Com ja hem dit abans, no és pas gens segur que aquest fos el Peire vilipendiat en el memorial, ans més aviat devia ésser un fill o un nebot seu. Tanmateix, la lectura d'aquest testament ens permet d'entendre algunes coses més

84. SAROBE (1998), doc. 414, p. 621-624.

85. ACL, calaix 132, paquet 1, núm. 3.

sobre la família dels Lobeira/Llobera de Lleida. Els marmessors dels béns del que testà foren el seu nebot Arnau de Sanaüja⁸⁶ (*Arnaldum de Sanauga, nepotem meum*); el nebot Guillem de Molins (*Guillelmum Molendinarum*); Maria, filla del difunt Arnaut de *Luparia* (que sembla que era mare de Guillem de Molins⁸⁷ i segurament germanastra de Pere⁸⁸ —i neboda de Peire), i Pere Salat (*Petrum Salat*). En el testament s'establia, en primer lloc, que es paguessin els deutes que tenia i que fos enterrat al claustre de la seu de Lleida. Per salvar la seva ànima manà fer donacions a les institucions següents: a les obres de Santa Maria de la seu (una masnudina), a les obres que es feien al convent dels frares predicadors i dels frares menors⁸⁹ (dues masnudines a cada convent), a cadascun dels hospitals de Lleida una masnudina, a les cases de malalts situades a l'altra banda del Segre (Sant Llar o Llätzer) i davant de Gardeny⁹⁰ (singles masnudines) i a les obres de Sant Joan de la Plaça (una masnudina). També donà a Guillema (una altra *consanguinee mee*) vint masnudines. Així mateix, va manar i pregar al seu fill, també anomenat Pere de Llobera (*Petrum de Lobera*), que fes un hospital per a pobres i viatgers («pauperes et alios euntes et redeuntes»), per a la seva ànima, per a les del seu pare i la seva mare i les de tots els parents, al lloc de Penyalba,⁹¹ en la població on morí el seu pare (possiblement Arnaut). Per bastir aquest hospital féu lliurament de les cases que tenia a Fraga, dels censos que se n'obtenien, d'una vinya que posseïa a l'horta de Fraga (de la qual se n'esmenten les afrontacions), de drets sobre els delmes de Penyalba i el seu terme, dels camps que tenia en aquest indret (a prop del camí de Saragossa), d'altres camps situats en diversos llocs, d'un parell de bous i de deu llits ben proveïts. Finalment, assenyalà que tots els restants béns mobles i seents, fossin on fossin, a Lleida, al seu terme o en altres llocs, els deixava al seu fill Pere de Llobera. Feren de testimoni d'aquest testament Ramon Bardina i Ramon Cingler.⁹² Aquest Pere de Llobera és molt probable que fos un nebot de Peire de Lobeira. Sigui com sigui, aquest testament ens permet de saber que potser Arnaut va morir

86. Pere de Llobera devia tenir una germana o germanastra (potser ja morta) que s'havia casat amb un membre de la família dels Sanaüja.

87. S'ha conservat el testament d'Arnau de Molins, escrit l'any 1184 (SABATÉ, 2003, p. 358).

88. És considerada *consanguineam meam*. Seria una germanastra si acceptem la definició de consanguini com a germà, fill d'un mateix pare, però de mare diferent.

89. Sabem que el convent de frares menors o franciscans era situat on ara hi ha la plaça de Ricard Vinyes. En un document de l'any 1291, trobem que s'esmenta un camp situat «iuxta monasterium fratrum minorum Ilerde, contiguo camino Montis Acuti» (ACL, calaix 132, paquet 1, núm. 41).

90. Potser també es va construir una segona casa destinada als llebreros a sota de Gardeny. La més important i la que perdurà més fou, tanmateix, la de Sant Llar.

91. Penyalba, municipi de la província d'Osca, de la comarca dels Monegres.

92. Ramon Bardina és esmentat l'any 1171, com a testimoni, en un document d'empenyorament d'unes cases situades a la parròquia de Santa Magdalena, fet per Ramon Pere de Sanaüja i el seu fill Ramon. També féu de testimoni en una venda esdevinguda l'any 1173 (SAROBÉ, 1998, doc. 224 i 234, p. 354 i 370, respectivament).

a Penyalba, més enllà de Fraga, on tenia drets. Aquesta notícia complementa la visió que teníem d'aquesta família. Mentre que Peire centrà la seva atenció a Lleida, Arnaut potser es dedicà a obtenir béns a la zona de Fraga, ciutat conquerida, també, l'any 1149.

Tenim encara algunes altres notícies de la família Llobera de Lleida. Així, el 1226, Maria, filla de l'aleshores ja difunt Arnaut de Lobeira i possiblement neboda de Peire de Lobeira, donava a cens a Guillem Garcia, carnisser, i a la seva muller Esclarmonda unes cases situades a Lleida, «in Carniceria Vetula». Aquestes cases afrontaven en un mur, segurament del moment de la conquesta, i en les cases de Dolça, vídua d'en Navarra;⁹³ en aquesta muralla potser es devia obrir el portal de Gardeny.⁹⁴ Sembla que era a la zona on tenien el patrimoni urbà els Llobera/Lobeira. En l'apartat següent, centrarem precisament l'atenció a descobrir quina podia ésser la ubicació de la casa i del carrer de Llobera.

Per a cloure aquest apartat, podem dir que Josep Lladonosa, en el seu estudi sobre els carrers i les places de Lleida, féu una relació d'altres membres d'aquesta família iniciada a Lleida potser amb Peire de Lobeira: Guillem de Llobera fou conseller de la Paeria, l'any 1327; un altre Pere de Llobera va ésser cavaller de Gardeny, l'any 1319; Francí de Llobera, l'any 1425, va degollar Lluís de Santàngel, i Felip de Llobera fou paer de la ciutat de Lleida i va morir l'any 1649.⁹⁵

6. LA CASA I EL CARRER DE LLOBERA

A l'edat mitjana hi havia un carrer de Llobera, situat precisament al lloc on els Llobera (o Lobeira) havien edificat llur casa familiar. Era a prop de la Bladeria Vella (a tocar d'on ara hi ha la catedral nova i la seu de l'Institut d'Estudis Ilerdencs, antic hospital de Santa Maria). Aquest carrer devia començar on hi havia el Palau del Rei (situat a la cruïlla del carrer Major i el carrer del Romeu o de Cavallers) i es devia acabar on tenia l'inici el carrer del Barrinou. Sabem, com hem vist, que ja l'any 1166 Arnaut de Lobeira va adquirir una casa que era al costat del carrer de Gardeny (el carrer Major) i de la casa d'Ermengol; i que les terres d'aquesta casa eren a tocar del Cellar del Rei i de la séquia d'Alcarràs, séquia que passava per la riba dreta del riu, paral·lela al carrer Major.⁹⁶ El 1169, el comte d'Urgell, Ermenegol VII, donà una «plaça» a aquest Arnaut de Lobeira, que s'estenia entre l'escorxador o maell dels sarraïns i jueus, els banys i la séquia, i que era a tocar del Palau del Rei,

93. Amb tot, cal recordar que a la fi de l'edat mitjana hi havia un carrer d'en Navarra molt a prop de la plaça de Sant Joan.

94. MIRET I SANS (2006), p. 265.

95. LLADONOSA (2007), p. 202.

96. MIRET I SANS (1899), p. 24.

en aquest mateix sector de la Bladeria Vella.⁹⁷ En aquest moment de després de la conquesta, aquesta família dels Lobeira es beneficià d'una política immobiliària que, com hem dit, degué permetre obtenir uns ingressos notables a molts dels prohoms de la ciutat.

De fet, hi ha dos documents més relacionats amb aquest sector que convé de tenir presents a l'hora de situar l'indret on s'alçava la casa que donà nom al carrer de Llobera. Un és una mica més vell, de l'any 1156; ja l'hem citat més amunt. S'hi esmenta una «plaça» situada al costat de la via que duia a Gardeny. També es mencionen, com a afrontacions, el Segre, els banys i, en aquest cas, el terreny de Peire de Lobeira.⁹⁸ L'altre és una mica més tardà. L'any 1223, arran d'un bescanvi entre el comanador de Gardeny i l'abat de Santes Creus, es fa referència a un hort (que havia estat de Bernat de Narbona), que afrontava amb les cases de Santes Creus, amb la séquia d'Alcarràs i amb el carrer (*carraria*), que sembla que separava l'hort de l'hospital de Pere Moliner.⁹⁹ Aquest hort, encara que no es digui, havia d'ésser molt a prop de la casa dels Llobera.

Malgrat tota aquesta informació, és difícil establir d'una manera segura la situació del carrer de Llobera i de la casa d'aquesta família. Ara, havent superat un seguit de dubtes, ens decanem a creure, com ja féu fa anys Josep Lladonosa, que aquest carrer fou el nom que va rebre el tram de l'actual carrer Major que s'estenia entre el Palau del Rei i el carrer de Barrinou.¹⁰⁰ Per a arribar a aquesta conclusió és important haver consultat els nombrosos documents que s'han conservat dels segles XIV i XV.

Als segles XIV i XV es redactaren diversos capbreus on es recollien les rendes de les institucions eclesiàstiques de Lleida, els quals actualment són conservats a

97. SAROBE (1998), doc. 202, p. 325-326.

98. SAROBE (1998), doc. 66, p. 160.

99. MIRET I SANS (2006), p. 265. L'hospital de Pere Moliner (*hospitali Petri Molinari*) és esmentat, per exemple, en el testament de Bernat d'Àger, de l'any 1212. Va rebre, arran de la mort d'aquest prohoms de la ciutat de Lleida, vint sous en pa. A la seva mort, actuaren com a marmessors Guillem Porquet, Esteve de sa Redorta, Joan Garrigues i Joan d'Àger (ACL, calaix 132, paquet 1, núm. 2). Curiosament, en el capbreu de censos de l'any 1382, trobem: «alberch assetiat prop la porta de Gardeny, davant l'alberch d'en Pere Moliner», cosa que fa pensar que aquest portal era prop del Peu del Romeu (i que per tant era, en aquest cas, el portal de Gardeny vell) (ACL, *Capbreu autèntich...*, p. 83). Sabaté assenyala que Pere Moliner ja es va establir, l'any 1174, al carrer Major i que, l'any 1188, ja hi havia donacions al seu hospital (SABATÉ, 2003, p. 304-305).

100. LLADONOSA (2007), p. 202. A causa de repugnar-nos, quan vam escriure el llibre *Dins les muralles de la ciutat* (BOLÒS, 2008), que el carrer de Llobera fos un altre nom del carrer Major, vam plantejar la possibilitat que es tractés d'un tram del carrer de les Caldereries. Cal reconèixer, però, que aquest mateix carrer Major, una mica més cap al nord-est, a la fi de l'edat mitjana, rebia el nom de carrer de Guillem d'Oscà, pel fet que en aquest tram d'aquest eix viari s'havia construït la casa d'aquest home. Per aquest motiu, en revisar novament la documentació (que mai no és prou explícita), hem cregut més encertada la proposta de Josep Lladonosa.

l'Arxiu Capitular d'aquesta ciutat. Gràcies al capbreu de censos de l'any 1382,¹⁰¹ podem saber que en aquesta data vivien, en aquest carrer d'en Llobera, Gil de Morata i Berenguer sa Font. Així, l'any 1382, trobem que, per exemple, s'afirma que «Berenguer za Font qui stà el carrer d'en Lobera, a la Bladeria Veylla»¹⁰² o bé que «en Gil de Morata» tenia «I alberch assetiat en Barrinou, en lo carrer de Lobera».

Amb relació a l'any 1429, tenim encara més informació.¹⁰³ Sabem que al carrer d'en Llobera hauríem trobat, gairebé cinquanta anys més tard, l'alberg d'en *Bernat Libó*, llaurador; d'en *Johan Spanyol*, llaurador; d'en *Ferrando de la Maçanera*, porgador; d'en *Ramon del Bosch*, corredor públic de Lleida, i també els d'en *Matheu d'Olms* (fuster), d'en *Barthomeu Organyà* (llaurador) i de Bernat de Boixadors (calderer).¹⁰⁴

Tant un capbreu com l'altre ens confirmen dues coses importants. En primer lloc, que el carrer d'en Llobera era a tocar de la Bladeria Vella. En segon lloc, que aquest carrer s'acabava quan començava el Barrinou, raval construït al llarg del carrer que duia cap a Gardeny (i cap a Fraga). Això permet de suposar que la casa dels Llobera i el carrer que en va rebre el nom eren situats més enllà —a la banda de fora— del portal primerenc de Gardeny. Hem de creure que, per contra, dins l'espai clos pel portal hi havia l'anomenat Palau del Rei i els banys. També a l'exterior del portal, hauríem trobat la Bladeria i l'anomenat Pes del Rei.¹⁰⁵ Cal recordar que, al segle XIV, en aquest sector sud-oest de la ciutat hi hagué una primera ampliació de la zona closa dins les muralles. S'hi edificà un nou recinte murat, que incloïa tot el Barrinou¹⁰⁶ (fins al nou portal de Gardeny o Porta Nova). I convé esmentar, així mateix, que, al final del segle XIV (vers l'any 1481), hi hagué encara una segona ampliació de l'espai emmurallat en aquest sector urbà, que s'estengué fins al portal de Sant Antoni.¹⁰⁷

101. ACL, *Capbreu autèntich...*

102. ACL, *Capbreu autèntich...*, p. 84v.

103. ACL, *Manifest de diversos censos de la parròchia de Sent Joan, en lo any MCCCCXXVIII*. Hi ha un o dos volums per a cadascuna de les cinc parròquies de Lleida situades dins dels murs de la ciutat. S'ha conservat el volum de la parròquia de Sant Llorenç, on era situada la casa dels Llobera i el carrer aleshores anomenat d'en Llobera.

104. ACL, *Capbreu dels censos de Sant Llorenç* (1429, núm. 171 i 333). Aquests números corresponen a la numeració de les fitxes que férem a partir del buidatge de cadascuna de les anotacions incloses al capbreu de cada parròquia.

105. L'any 1429 hi havia un alberg situat «en la Bladeria Vella, davant lo Pes del rey»; afrontava amb l'hostal d'en Pere Aleró (ACL, *Capbreu dels censos de Sant Llorenç*, núm. 96). El 1382, ja trobem: «ostal hon sta assetiat, prop lo Pes del rey» (ACL, *Capbreu autèntich...*, p. 81).

106. ACL, *Capbreu dels censos de Sant Llorenç* (1429, núm. 211). Un alberg situat al carrer d'en Llobera afrontava amb *Johan Spanyol*, llaurador; amb l'alberg de Domingo Argiló, que era situat al carrer de Barrinou, i amb l'alberg del mercader Bernat Florença.

107. BOLÒS (2008), p. 32.

La xarxa de carrers que es va crear als segles XIII-XIV a l'oest del portal primerenc de Gardeny es pot reconstruir parcialment a partir dels capbreus dels segles XIV i XV, encara que molts cops sigui impossible de situar-los, aquests carrers, d'una manera precisa sobre el plànol actual. En aquest sector de la par-ròquia de Sant Llorenç on hi havia el carrer d'en Llobera, hi havia també, d'acord amb els capbreus d'aquests segles XIV i XV, els carrers de la Bladeria, de la Caldereria, de la Volta de Sant Mata,¹⁰⁸ de la Llinasseria, de l'Almàssera i, si anem una mica més lluny, de la Segoneria,¹⁰⁹ de l'Assoc, de la Carnisseria d'en Jarn,¹¹⁰ dels Piquers,¹¹¹ de Barrinou, etc. Com ja hem dit, acceptem, tal com proposava Josep Lladonosa, que el carrer d'en Llobera era un tram del carrer Major. D'altra banda, hem de suposar que la Bladeria Vella era situada si fa no fa en l'encreuament del carrer que venia de l'Assoc i el carrer Major (o d'en Llobera). En aquest indret, segons els capbreus fets a la fi de l'edat mitjana, hi havia el Pes del Rei i també l'hostal d'en Pere Aleró.¹¹²

Si intentem concretar una mica més, podem assenyalar que, cap al nord del carrer d'en Llobera s'obrien potser els carrers de la Volta de Sant Mata, de la Caldereria, de la Bladeria i potser l'atzucac d'en Civera.¹¹³ És interessant de fixar-se que la casa de Bernat de Boixadors afrontava precisament amb la Caldereria, la Volta de Sant Mata i amb el carrer d'en Llobera, fet que ens permet de situar-la amb força precisió. Encara més cap a ponent, quan ja començava el Barrinou, hi havia el carrer que pujava al Bordell (a ponent de la catedral nova que s'hi va edificar al

108. Josep Lladonosa creia que caldria relacionar el nom Sant Mata amb Almatà (LLADONOSA, 2007, p. 283). Si fos així, s'hauria de tenir present que Almatà és un nom àrab que es pot traduir per la paraula *pedrera*. L'any 1382, ja trobem un «alberch assetiat a la Volta de Sent Meta» (ACL, *Capbreu autèntich...*, p. 87). L'any 1429, trobem esmentat un alberg precisament edificat damunt la Volta de Sant Mata, que afrontava amb el carrer de Sant Mata (ACL, *Capbreu dels censos de Sant Llorenç*, 1429, núm. 223 i 224).

109. Sembla que el carrer de l'Assoc feia xamfrà amb el carrer de la Segoneria (ACL, *Capbreu dels censos de Sant Llorenç*, 1429, núm. 166). També era al capdavant del carrer de la Carnisseria d'en Jarn (núm. 137).

110. En el *Capbreu autèntich...* de l'any 1382, encara trobem la forma «carneceria d'en Hisarn» o «d'en Ysern».

111. Del carrer del Romeu (o de Cavallers) sortia el carrer dels Piquers, que davallava a l'Assoc (ACL, *Capbreu dels censos de Sant Llorenç*, 1429, núm. 124).

112. Al carrer de la Llinasseria hi havia un alberg que afrontava amb la casa de Pere Aleró i amb la casa en la qual «se tenia antigament lo Pes del rey», i també «ab hostal appellat del Rey» (ACL, *Capbreu dels censos de Sant Llorenç*, 1429, núm. 456).

113. En el capbreu de l'any 1429: «carreró que no ha exida i va a la casa del dit en Civera i dóna a la plaça de la Bladeria Vella» (ACL, *Capbreu dels censos de Sant Llorenç*, 1429, núm. 55 i 56). Prop d'aquest indret hi havia el Pes Nou del Rei (1429, núm. 281). Així mateix, trobem la coincidència en un mateix lloc del carreró de l'alberg d'en Francesc Civera, del carrer que «munte a la Carniceria d'en Jarn» i de la plaça de la Bladeria (núm. 281).

segle XVIII). Cap al sud del carrer d'en Llobera hi havia, potser, els carrers de la Llinasseria i de l'Almàssera.¹¹⁴

Amb relació a aquest conjunt de vies, cal assenyalar, també, que potser es feia esment del carrer de la Volta de Sant Mata pel fet de passar aquesta via per sota d'una volta o arcada (damunt la qual potser hi havia una casa), que a la millor coincidia amb el recorregut de l'antiga muralla; d'una manera semblant es devia esdevenir amb el carrer anomenat de la Volta de Curró, que comunicava l'Assoc amb l'església de Sant Llorenç.¹¹⁵

7. LA IMMIGRACIÓ OCCITANA

Com es desprèn de tot el que hem dit fins ara, un percentatge notable de la població de Lleida, a la fi del segle XII, havia vingut d'Occitània, tant de la Gascunya, com del Tolosà, de Provença i, fins i tot, de la regió de Poitiers. Les mateixes característiques lingüístiques d'aquest memorial de greuges que estudiem mostren la importància que tenia la llengua occitana a Lleida, en aquesta etapa de transició entre l'època islàmica i la comtal. L'any 1958, Josep Lladonosa ja va valorar la transcendència d'aquesta migració d'occitans en el moment en què s'esdevenia la repoblació i l'organització de la societat lleidatana medieval. Feia palesa, a més, la importància que tingueren aquests occitans en el renaixement econòmic de la ciutat. Subratllava el fet que en aquests anys hi hagué nombrosos prestamistes i mercaders jueus i cristians que provenien de Tolosa o de la resta de països occitans.¹¹⁶ N'esmentava molts exemples, encara que cridava especialment l'atenció sobre els Constantí. L'any 1168, Constantí de Tolosa i la seva muller, Maria, que vivien a Lleida, cediren l'ús d'unes terres situades a la partida de Vallcalent, al nord-oest de la ciutat, a canvi de cobrar un cens (figura 1). L'any 1192, aquesta parella de tolosans vengueren unes cases i un forn al carrer d'Arnau de Ponts, que, tal com assenyalaria Josep Lladonosa, correspon a un carreró anomenat, a la fi de l'edat mitjana, d'En Constantí, proper a l'església parroquial de Santa Magdalena (figura 4).¹¹⁷ Lladonosa, als documents fets poc després de la conquesta comtal, trobà mencions d'altres membres d'aquesta família d'origen occità, com Isarn de Tolosa i el seu germà Ponç de Tolosa. Aquest Isarn fou cònsol de la ciutat, segons un document de l'any 1202. A la fi del segle XII i a l'inici del segle XIII, també s'esmenta Joan de Tolosa (any 1191) i Bernat de Tolosa

114. Sembla que el carrer de la *Vinaceria* (segurament, la Llinasseria) era al costat del carrer de l'Almàssera. També sabem que el carrer de la *Linaceria* era davant *lo Pes del Rey* (ACL, *Capbreu dels censos de Sant Llorenç*, 1429, núm. 193 i 237).

115. Trobem, l'any 1429, que la Volta de Curró era situada al costat del carrer general «que devalla a l'Açoch» (ACL, *Capbreu dels censos de Sant Llorenç*, 1429, núm. 437).

116. LLADONOSA (1958), p. 223.

117. LLADONOSA (1958), p. 224.

(any 1213). L'any 1221, Guillem Hug de Tolosa (*Guillelmo Hogoni de Tolosa*), mercader de la parròquia de Sant Joan, comprava terres a Fontanet («in termino Ilerde scilicet in Fontaneto»).118 Aquest mercader, ciutadà de Lleida, va adquirir, juntament amb Hug de Blumat i Pere Clavell, a Ramon de Cervera el castell de Torres de Segre per nou mil morabatins. Segons parer de Josep Lladonosa, els altres dos compradors també pertanyien a famílies d'origen occità.¹¹⁹ Tanmateix, allò que ara ens interessa més amb relació a aquesta família dels Tolosa, establerts a Lleida, és el testament que féu aquest Guillem Hug de Tolosa, l'any 1231.¹²⁰ Val la pena d'entretenir-nos-hi un moment, per tal de valorar la importància de la migració d'occitans i les activitats que feien després d'haver-se instal·lat a Lleida. De fet, comprendre l'actuació dels Tolosa permet d'entendre millor com va actuar Peire de Lobeira i la importància que tenien les activitats mercantils i artesanals en una ciutat acabada de conquerir i repoblar, com era Lleida a la segona meitat del segle XII.

En el testament de l'any 1231, Guillem Hug de Tolosa féu donacions a totes les esglésies de la ciutat, d'una manera especial a la de Sant Joan de la Plaça, però també a les de Sant Llorenç, Santa Magdalena, Sant Pau del Mercadal, Sant Andreu, Sant Martí, Sant Gili i Sant Salvador; també va fer deixes al convent de Sant Hilari, als hospitals de Lleida, als canonges de Sant Ruf, als convents d'Escarp i de Bellpuig, a la peixera que hi havia al costat del pont del Segre («paixerie pontis Ilerde»)¹²¹ i per al rescat de captius que s'estaven en les terres sota domini islàmic (*Ispania*). Féu, així mateix, llegats a la seva muller, Ramona; a la seva filla, Guillema (muller de Bernat de Tarascó), i al seu fill, Guillem, al qual cedí el castell d'Alcanó i diversos albergs (habitatges) i obradors a la parròquia de Sant Joan. A més, també establí —i això és el més notable— que si els seus fills morien sense descendència, aquests albergs i obradors havien de permetre fundar un hostel, un alfòndec, destinat als mercaders tolosans («mercatores Tolosani») que es traslladessin temporalment a Lleida per motius de comerç. Després de la mort dels marmessors, aquest alfòndec amb els obradors annexos («alfondech et operatorii») havia de passar a dependre del capítol de la ciutat de Tolosa.¹²² Cal reconèixer que segurament no es va pas arribar a construir mai aquest hostel dels tolosans a Lleida. Tanmateix, aquest fet mostra la importància del comerç i de les relacions personals i mercantils que hi havia entre

118. MIRET I SANS (2006), p. 263.

119. MIRET I SANS (2006), p. 318-319; LLADONOSA (1958), p. 227.

120. MIRET I SANS (2006), p. 318-319.

121. Bernat d'Àger, l'any 1212, féu una donació de cent sous «ad reficiendam paxeriam pontis Ilerde». Era una donació feta alhora que es feien deixes a esglésies, a hospitals o bé a pobres vergonyants (ACL, calaix 132, paquet 1, núm. 2). Una peixera era una resclosa, un barratge d'estaques, rama i pedres que servia per a desviar l'aigua d'un riu cap a una séquia. Aquest nom prové del llatí *paxillus*, 'pal petit', i, per tant, no té cap relació amb *peix*. És una paraula que també existeix en occità (*paissiera*) (DECat, vol. VI).

122. MIRET I SANS (2006), p. 319. Vegeu, també, LLADONOSA (1972), p. 314.

Com podem comprovar amb aquest exemple, la importància de la migració occitana fou molt notable. El mateix Josep Lladonosa va intentar oferir una visió global de l'origen dels pobladors que s'instal·laren en aquesta ciutat i a la seva ro-dalia després de la conquesta de l'any 1149. Va reflectir en uns quadres la procedència geogràfica dels homes que reberen donacions per part dels comtes de Barcelona, d'Urgell i de Pallars, per part dels bisbes i per part d'altres institucions eclesiàstiques i dels grans senyors feudataris dels comtes Ramon Berenguer IV de Barcelona o Ermengol VI d'Urgell. La llista és prou llarga i exhaustiva per a donar una idea força aproximada de la procedència dels repobladors que s'establiren a Lleida i al seu terme després de l'any 1149, malgrat els petits errors que ben segur que va cometre a l'hora d'establir l'origen de les persones nouvingudes, que de vegades és molt evident, però que altres vegades és molt difícil de concloure (com comprovem en el cas de Lobeira/Llobera).¹²⁴

En conèixer la procedència dels repobladors —nobles, mercaders, negociants, pagesos o menestrals— que s'instal·laren a Lleida després de la conquesta de l'any 1149, una primera realitat que sobta és la gran importància que tingueren els nous pobladors vinguts de l'altra banda dels Pirineus. D'acord amb les llistes fetes per Josep Lladonosa, el nombre d'occitans que reberen terres o cases a Lleida i al seu terme és molt notable i supera la vuitantena. N'hi havia de gascons, de llengua-docians, de provençals o de l'Alvèrnia i, fins i tot, de Poitiers (aleshores territori lingüísticament occità). En veure les llistes que féu Lladonosa en el volum primer de la seva *Història de Lleida*, ens adonem, com deïem, que de vegades assegurar la procedència pot ésser molt difícil (per exemple, si només ens hem de refiar de l'ofici); molts cops, però, és evident, especialment quan trobem homes amb els cognoms Alvèrnia, Narbona, Tarascó, Tolosa, Caors, Baiona, Santgils, Sabartès, Montpeller, Carcassona, Pictaví (de Poitiers), Aux (Aush), etc.¹²⁵ Molts d'aquests occitans es dedicaren a oficis, per exemple relacionats amb el tèxtil, i, com hem esmentat més

124. LLADONOSA (1972), p. 128-161. Com assenyalava, «una llista de donacions, bé que esquemàtica, ens donarà una idea clara de com es verificà el repoblament de l'urbs [de Lleida] amb els primers llinatges que se'n beneficiaren» (p. 129). Vegeu, també, LLADONOSA (1972), p. 314.

125. Trobem esmentats en les llistes publicades per Josep Lladonosa (p. 128-161): Constantí de Tolosa (1149), Guillem de Comenge (1150), Isarn de Tolosa (data de la donació: 1150), Bernat de Narbona (1150-1175), Pere d'Alvèrnia (1150-1175), Pere de Tarascó (1150-1175), Nadal Ruf (1151), Ramon de Conillac (1154-1162), Ramon de Paulac (1166), Pere de Montpeller (1167), Guillem Sabartès (1169), Ponç de Tolosa (1171), Ramon de Tarascó (1171), Bernat de Narbona (1174), Guillem de Carcassona (1180), Bernat d'Avinyó (1182), Ramon de Lauragel (1182), Guerau de Conillac (1192), Pere de Santponç (1192), Miquel de Santgermà (1195), Pere de Pàmies (1199), Bernat de Tolosa (1200), Pere de Caors (1200), Arnau de Santgils (1205-1218), Marca Pictavina (1205-1218), Ramon de Baiona (1205-1218), etc. Al costat d'aquests noms tan evidents, també considera com a occitans tots aquells que duïen un nom que reflectia un ofici, com Joglar (1154-1162, 1195), Carnisser (1165), Arquer (1167), Corredor (1169), Teixidor (1175), Pellisser (1183, 1192), Sastre (1189), Mercader (1202), Cobertorer (1207), etc.

amunt, formaven una comunitat urbana important. A més a més, com assenyala Flocel Sabaté, molt sovint s'esdevingueren matrimonis entre membres de la mateixa procedència: Guillem de Santgermà es casà a Lleida amb Saura, filla dels Pictavi. Totes dues famílies burgeses havien immigrat de terres occitanes;¹²⁶ el mateix hem vist més amunt, en el cas del lligam matrimonial entre els Tolosa i els Tarascó.

A tall de comparació, podem assenyalar que al costat d'aquesta vuitantena de famílies occitanes, més de quaranta homes que es beneficiaren amb béns a la Lleida acabada de conquerir provenien de la Ribagorça, més de quaranta de la Noguera i més de quaranta de la Segarra. Només són una petita mostra d'una migració potent que provenia de les comarques de la Catalunya occidental que envoltaven la plana de Lleida. A més, trobem més de trenta homes beneficiats amb terres o cases situades a Lleida que tenien llur origen al Solsonès i uns trenta més al Pallars. El nombre de famílies que emigraren de la resta de comarques o regions catalanes és més reduït. Més de quinze eren originàries de la comarca d'Urgell. També una quinzena provenia de tot el bisbat de Girona, ja molt més allunyat de la ciutat de Lleida. Més de deu eren originàries de Barcelona i menys de deu de les terres del bisbat de Tarragona i, ja fora de Catalunya, menys de deu del regne d'Aragó. Finalment, hi havia uns cinc beneficiats de donacions que venien de cadascuna de les comarques següents: Alt Urgell, Anoia, Osona, Vallès, Rosselló, Bages, Penedès, Berguedà, Cerdanya, etc.

Hi podem afegir noves dades. En fer un estudi, fa pocs anys, dels noms dels habitants de les diferents «torres» que existien al Segrià septentrional i que depenien dels templers de Gardeny, vam arribar a unes conclusions semblants a les que arribà Josep Lladonosa amb relació a Lleida.¹²⁷ La majoria dels nouvinguts a les terres del Segrià septentrional (de fet, del «Segrià» primerenc que s'estenia al llarg de la séquia de Segrià), que restaren sota els dominis de la comanda de Gardeny, eren catalans i provenien, en aquest cas, de l'Alt Urgell, el Solsonès, el Pallars i la Ribagorça. També n'hi havia que venien de la Noguera, l'Urgell i la Segarra, on potser llurs avantpassats s'havien instal·lat uns decennis abans. Alhora, hi havia uns escassos aragonesos (d'Oscà o de Saragossa) i un conjunt força important d'occitans. Aquests darrers portaven cognoms que en delataven l'origen, com Lorda, Aixnach, Aux (Aush), Morlans, Tarascó, potser Gironda o Conillac, i, ben segur, Tolsà. Per tots aquests motius, és fàcil d'adonar-nos que, vers l'any 1200, el pes de l'occità a Lleida devia ésser molt gran, atesa la quantitat de persones que parlaven aleshores aquesta llengua pels carrers de la ciutat. Molt possiblement la barreja lingüística entre l'occità i els diversos dialectes catalans hi era notable i sorprenent, tal com resta reflectit en aquest memorial de greuges de Peire de Lobeira.

126. SABATÉ (2003), p. 313.

127. BOLÒS (1993), p. 72.

8. EL GOVERN DE LA CIUTAT I LA JURISDICCIO

L'any 1149, el comte de Barcelona, Ramon Berenguer IV, i el comte d'Urgell, Ermengol VI, esdevingueren els senyors de la ciutat de Lleida, després d'assetjar-la durant uns mesos i, finalment, conquerir-la. Per sota del comte barceloní (o del rei catalanoaragonès) i del comte d'Urgell, hi havia els respectius castlans, que eren un membre de la família dels Montcada i un altre de la dels Cervera. Tant els Montcada com els Cervera es feren construir uns magnífics palaus al vessant meridional del turó de la Suda.

En la carta de poblament concedida el gener de l'any 1150, els comtes de Barcelona i d'Urgell es reservaven el dret de la justícia: «et solam rectam iusticiam quam ibi retinemus».¹²⁸ Amb tot, ja s'hi establien d'una manera detallada algunes normes relacionades amb el càstig d'alguns crims. S'imposava el càstig a aquell que amenacés algú amb el coltell, l'espasa o la llança («cultellum aut ensem aut lanceam adversus alterum»). També s'hi afirmava que si algú atrapava un lladre que li estava robant els seus béns, havia de recuperar les coses preses i l'havia de portar a la cúria o cort («ad iustitiam curie reddat»). També es detallava allò que s'esdevenia amb els deutors. Fins i tot es concretava el que passava en cas que es descobrís un adulteri: «si quis fuerit captus in adulterio cum uxore alterius, currant ambo, vir et femina, per plateas omnes civitatis Ylerde nudi et verberati»; tanmateix, s'especificava que «nec aliud dampnum honoris vel peccunie inde sustineant». Poc més tard, aquestes disposicions foren incloses, amb molt pocs canvis, en les anomenades *Consuetudines Ilerdenses* o *Costums de Lleida*, els quals foren recollits i posats per escrit pel cònsol de la ciutat Guillem Botet, l'any 1228.¹²⁹

El comte de Barcelona o, poc després, el rei catalanoaragonès i el comte d'Urgell tenien a Lleida diversos funcionaris encarregats de cobrar els impostos o bé d'exercir la jurisdicció. Entre aquests funcionaris podem esmentar els batlles, el veguer, el cort i el justícia. Els primers, els batlles, tenien una funció més aviat administrativa, que cal relacionar amb el cobrament de rendes i amb l'administració de drets que provenien del patrimoni reial. Els comtes (o el rei i el comte d'Urgell) i cadascun dels castlans (els Montcada i els Cervera) tenien un batlle a la ciutat.¹³⁰ Sembla que el rei va decidir arrendar o vendre l'ofici de batlle d'una manera bianual a una persona o, fins i tot, de vegades a dues.¹³¹ L'any 1180, trobem dos batlles, anomenats Vida i Azmel. Hi havia un cert control de llurs actuacions. Després de l'any 1179,

128. GRAS (1988), p. 183; FONT I RIUS (1969), doc. 79, p. 131.

129. BOTET (1997).

130. L'any 1189, hi havia «Arnaldus Gras, baiulus comitis, et Raimundus Scribam, baiulus Raimundi de Monte Catano, et Berengarius de Belestas, baiulus Guilelmi de Cervaria» (SABATÉ, 2003, p. 223).

131. Trobem un «Abulfazan, baiulus Ylerde», l'any 1190 (SABATÉ, 2003, p. 225).

es va crear una mena de tribunal d'òidors de comptes a la cort del rei, on havien de presentar-se els batlles.¹³² Cal assenyalar que molts d'aquests batlles, fins a l'any 1192, eren jueus, que, en alguns casos, devien haver viscut a la ciutat de Lleida (o al seu territori) des d'abans de la conquesta comtal de l'any 1149. Un bon exemple n'és precisament Jàfia, que fou batlle entre els anys 1167 i 1176. Aquest Jàfia tenia el suport del monarca i posseïa cases a Remolins, part d'una almúnia a la Llitera i a Vallmanya, drets sobre la carnisseria dels sarraïns i potser, fins i tot, cases i obradors a Lleida. Sabem que, l'any 1172, «Iafia, filio de David de Monson» va rebre del rei «unum operatorium et una casetam iuxta meum palatium Ilerde».¹³³ Aquest palau reial, com hem vist, era situat entre el Peu del Romeu i el portal vell de Gardeny.

El veguer, el cort i el justícia tingueren una funció més aviat de tipus jurisdiccional, respecte al territori de Lleida i, sobretot, respecte a la ciutat. L'actuació judicial fou encarregada a l'inici al cort (o cúria). Aquest cort depenia tant del monarca com del comte d'Urgell. Aviat també trobem esments del veguer reial, que en principi s'encarregava de la jurisdicció a la ciutat de Lleida, com a representant només del monarca. Sembla que es va consolidar a Lleida l'existència del veguer a partir de l'any 1188.¹³⁴ Els veguers procedien de les famílies dels prohoms de la ciutat. És així, per exemple, en el cas de Guillem Balb, que fou veguer reial d'ençà de l'any 1188.

Tanmateix, en època d'Alfons I (1162-1196), també es creà la institució del justícia. La seva introducció s'ha assenyalat que potser fou deguda a la influència aragonesa i també s'ha destacat el fet que, com hem dit, el cort, encarregat en principi de la jurisdicció de la ciutat, depenia alhora del rei i del comte d'Urgell (i no només del monarca). Sabem que cap a la dècada dels anys vuitanta d'aquest segle XII ja hi havia un justícia reial. Alguns justícies de la fi del segle XII foren Guillem Balb (documentat entre el 1181 i el 1185, abans d'ésser nomenat com a veguer) o Bernat Vaca.¹³⁵ Les funcions del justícia eren, a part de participar en els judicis, pactar avinences, fer arbitratges i establir acords amb els prohoms de la ciutat. Certament, aquest ideal de cercar l'acord amb la gent i la col·laboració amb els prohoms no fou pas allò que va inspirar l'actuació de Peire de Lobeira, que, com es desprèn del memorial de greuges que comentem, fou justícia de la ciutat de Lleida a la fi del segle XII, en els anys en què s'establí el consolat a la ciutat (any 1197). El justícia era nomenat pel monarca. A Lleida sembla que continuà existint fins cap a l'any 1225.

132. Trobem que, l'any 1188, «venit ad computum Iucefus, baiulu Ylerde» (SABATÉ, 2003, p. 225).

133. SABATÉ (2003), p. 227.

134. SABATÉ (2003), p. 228.

135. SABATÉ (2003), p. 230.

Com hem dit més amunt, havent passat uns anys després de la conquesta de Lleida, el rei catalanoaragonès decidí comprometre la classe dirigent de la capital de la Catalunya de ponent en el govern de la ciutat. El monarca cedí part del govern als poderosos, amb la qual cosa alhora aconseguia llur suport econòmic i també militar. L'any 1191, Alfons I ja havia concedit als lleidatans el dret de poder imposar tributs. A més, tots els habitants de la ciutat tenien el control dels carrers i de les places: «omnes plateas, viccos et carrarios ipsius civitatis» (que no es podien pas privatitzar encara que haguessin estat urbanitzats per homes adinerats).¹³⁶

La data del 1197 és important. En aquest any, el dia 1 d'abril, el rei, d'acord amb el comte d'Urgell, va accedir que un consolat governés la ciutat («donamus [...] consulatum per omnia secula»).¹³⁷ Els cònsols només havien d'ésser fidels al rei, en aquest moment Pere I; al comte d'Urgell, Ermengol VIII, i als castlans de la ciutat, que com hem vist eren membres de la família dels Montcada i dels Cervera. Tal com hem assenyalat, la concessió d'aquest privilegi anà adreçada, en primer lloc, als prohoms de la ciutat i, alhora, a tot el poble de Lleida. Els primers cònsols foren Pere de Ramon Ramon, Pere de Portareig,¹³⁸ Arnau de Sanaüja i Guillem Goi. Els consellers, com hem dit, eren Ramon Pere, Pere de sa Sala, Esteve de Marimon, Isarn de Tolosa, Deusdat de Llobera (o Lobeira), Pere i Guillem Balb, Ramon de Cervià, Pere de Tarascó i Constantí. Tal com diu el document: «mando autem et districte precipio quod in hoc presenti anno sint quatuor consules, scilicet Petrus de Raimundo Raimundi et Petrus de Portaregis et Arnaldus de Sanaugia et Guillelmus Goi; consiliarii vero eorumdem sint: Raimundus Petri, Petrus de za Sala, Stephanus de Marimon, Isarnus de Tolosa, Deusde de Lobera, Petrus Balb \et Guillelmus Balb/, Raimundus de Cervia, Petrus de Tarasco et Costantinus.»¹³⁹

Aquest privilegi fou ampliat per altres concessions. L'any 1200, el rei i el comte urgellenc van fer un diploma en què concedien als representants de la ciutat el dret d'imposar tributs als habitants de Lleida.¹⁴⁰ El rei Pere I també va concedir un privilegi, l'any 1206, pel qual va atorgar a la ciutat l'anomenada Carrera Mitjana, que era situada molt a prop de l'església parroquial de Sant Joan, on es podia instal·lar una carnisseria.¹⁴¹ El mateix rei, l'any 1210, va ratificar als habitants de Lleida la

136. LLADONOSA (1980), p. 48.

137. GRAS (1988), làm. 3.

138. En un document fet aquest mateix any 1197, trobem esmentats *Raimundus de Portareg et Petrus de Portareg*, que eren germans i que feren una venda als hospitalers (SAROBÉ, 1998, doc. 686, p. 995).

139. GRAS (1988), làm. 3.

140. LLADONOSA (1972), p. 295.

141. LLADONOSA (1972), p. 297.

posseïció del pont del Segre (concedit pel seu pare, Alfons I) i va prohibir que es fessin edificis sobre el pont i a l'arený.¹⁴²

Sembla que hi hagué tensions entre els membres dels estaments dirigits i els membres de la mà menor (els *minores*). El 26 de setembre de 1213, es va redactar un *Instrumentum de dissensionibus et querimoniis inter maiores cives et populum Ilerde promotis*.¹⁴³ La concòrdia a què s'arribà establí que els cònsols i els consellers havien de pertànyer a la mà mitjana, bàsicament formada per mercaders i juristes («consules vero et consiliarii [...] numquam eligantur de maioribus vel de minoribus, set de mediocribus»); tanmateix, havien d'ésser elegits pels membres de les tres mans.¹⁴⁴ Segurament molts dels occitans que s'havien instal·lat a Lleida pertanyien a aquest estament mitjà.

Uns anys més tard, l'any 1264, Jaume I va concedir el privilegi de la paeria. Els cònsols esdevingueren paers. Els primers paers foren Pere de Tolosa, Bernat de Santmartí, Aparici i Bernat d'Agramunt. De fet, cal cercar l'origen d'aquest nom —*paer*— en les assemblees de Pau i Treva. En les corts de l'any 1214, que se celebraren precisament a Lleida, es va establir que s'havien de nomenar dos paers, *paciarii*, per a cada ciutat. Aquests paers acabaren tenint el govern de la ciutat. I, d'acord amb aquest privilegi concedit pel monarca l'any 1264, gran part del govern de la nova Paeria quedà en mans de la mà major, de terratinents, cavallers i ciutadans (recordem que abans, durant el consolat, governava la mà mitjana). Els paers eren elegits per les cinc parròquies que formaven la ciutat (Sant Joan, Santa Magdalena, Sant Llorenç, Sant Andreu i Sant Martí).¹⁴⁵

9. LA VIOLÈNCIA DEL SEGLE XII I ELS MEMORIALS DE GREUGES

Thomas N. Bisson, l'any 1998, va editar el llibre *Tormented voices* (traduït al català l'any 2003 amb el títol de *Veus turmentades*), dedicat a estudiar el problema de la violència al segle XII.¹⁴⁶ S'hi analitzaven les violències que s'esdevingueren als dominis comtals de Caldes de Malavella i Llagostera, a la vall de Ribes, a Gavà, Sant Climent o Viladecans, a Font-rubí, a Cabra i a Argençola. També es coneixen memorials de greuges amb relació a altres comarques i indrets, la major part dels quals redactats al llarg d'aquest segle XII i molt sovint escrits en llatí, per bé que contin-

142. LLADONOSA (1972), p. 297. Vegeu SABATÉ (2003), p. 378-379, que assenyala que l'arený va esdevenir una important font d'ingressos per a la confraria del pont; el terreny agrari va ésser parcel·lat en horts i vinyes («ortus et vinea est in Arenario Ylerde, scilicet in honore pontis»). Hi va haver fins i tot un batlle del pont, que era, l'any 1193, Guillem Vinader.

143. LLADONOSA (1980), p. 50.

144. GRAS (1988), p. 136.

145. LLADONOSA (1980), p. 52-53.

146. BISSON (2003); resumit a BISSON (1997), p. 75-100.

guin moltes paraules en català o en una altra llengua romànica, com s'esdevé en aquest memorial de Peire de Lobeira. Són molt coneguts els greuges de Sant Pere de Graudescales, d'Hostafrancs o de Barberà de la Conca,¹⁴⁷ o bé els relacionats amb la Cerdanya¹⁴⁸ i el comtat d'Urgell.¹⁴⁹ Algunes d'aquestes queixes reflectien actes de gran violència; d'altres, però, eren simplement llistes de robatoris practicats, per exemple, per un batlle, un castlà o un senyor. Hi podia haver confiscacions que es feien d'una manera gairebé regular (Bisson parla, fins i tot, amb relació a un dels casos que estudià, d'una demanda típica que se situava «a l'entorn dels sis sous i les tres quarteres o mitgeres de gra») i també hi podia haver un pillatge lucratiu de les terres dels senyors veïns (tal com s'esdevingué, per exemple, a la Cerdanya).

Sense assolir l'extrem de violència a què arribaren alguns d'aquests membres de la noblesa —sobretot de la baixa noblesa— al món rural, els abusos de Peire de Lobeira també motivaren que fos redactat un memorial de greuges, els quals foren narrats seguint un fil conductor cronològic. En aquest cas, l'actuació de Peire de Lobeira sovint era un robatori que afectava sobretot els interessos del rei i de vegades anava en detriment dels diferents damnificats o acusats. Com hem dit, moltes vegades aprofitava una acusació per robar la casa de l'acusat o per fer-li pagar una quantitat important que s'embutxacava. És prou significatiu el cas de la dona adúltera que, després de complir el càstig de passejar-se nua pels carrers —tot essent fuetejada—, va veure saquejat i robat el seu habitatge. Tanmateix, no sempre hi sortien perdent els acusats o culpables. És així, per exemple, en el cas de l'home condemnat a ésser penjat, que, a canvi de pagar mil sous a Peire de Lobeira, se salva de la forca. D'altres vegades, la violència fou més evident i reprovable, com en l'assassinat del nunci sarraí de la comtessa d'Urgell, dut a terme per Miquel, fill del justícia Peire de Lobeira, i fet, com s'afirma, amb l'acord del seu pare. També fou més greu la revolta que aquest membre de la família Lobeira o Llobera sembla que impulsà al barri de Montagut, situat ja fora de les muralles, contra els cònsols de la ciutat, fins al punt que aquests no hi gosaven entrar per imposar el seu govern i la seva jurisdicció.

Tal com assenyala Bisson, aquest, com tots els memorials d'abusos, presenta «les demandes i la violència infligida sobre la gent del comte o del rei com a trencaments pertorbadors i lamentables del costum acceptat».¹⁵⁰ En el cas de Lleida, ens adonem que precisament molts dels greuges esmentats en el memorial contradueixen allò establert en la carta de poblament de l'any 1150 i també allò que, una mica més tard, l'any 1228, Guillem Botet va posar per escrit als *Costums de Lleida*.

147. RUSSELL-GEGBETT (1965), doc. 18 i 19, p. 82-86.

148. BOLÒS (2006), doc. 157, p. 245-247.

149. Al segle XI ja hi havia hagut alguns greuges, com els que es produïren al Pallars o els que hi hagué al comtat d'Empúries (MORAN i FERRER, 2007).

150. BISSON (2003), p. 183 [(1998), p. 141].

De fet, hem de pensar que és molt probable que qui va escriure o fer escriure el memorial no fos pas cap dels afectats directament pels actes narrats en aquest document; més aviat, degué ésser algun membre del patriciat urbà, poc o molt lligat al monarca, que se sentia afectat per l'actuació d'un justícia, que, tot i haver estat nomenat pel rei, anava contra els interessos del monarca i, sovint, en defensar el seu profit personal, s'enfrontava amb la classe dirigent de la ciutat de Lleida.

10. CLOENDA

Aquest document no té només un gran interès des d'un punt de vista filològic; també és important com a font històrica. Breument, a tall de cloenda, podem veure els principals aspectes que aporta per al coneixement de la història medieval de Catalunya i, en concret, per a la comprensió de la història de la ciutat de Lleida.

— *Influència occitana.* Josep Lladonosa ja va cridar l'atenció sobre la gran importància que va tenir la migració d'occitans a Lleida després de la conquesta d'aquesta ciutat esdevinguda l'any 1149. De fet, els lligams culturals (els trobadors) i polítics (la monarquia) que unien els països de parla catalana i les terres occitanes facilitaven aquest lligam i la integració dels nouvinguts enmig dels catalans, en aquest cas també forasters que provenien de la Catalunya més septentrional i més oriental, des de la Ribagorça fins al Rosselló. Cal subratllar, així mateix, el fet que molts d'aquests occitans passaren a tenir un paper dirigent en la nova societat lleidatana. L'ur participació en els negocis és prou evident. L'existència d'un comerç intens entre la plana de Lleida i les terres occitanes que s'estenien al nord dels Pirineus degué afavorir la vitalitat d'aquesta comunitat de repobladors que provenien d'Occitània. El fet que Peire de Lobeira encara recordi, cinquanta anys més tard de la conquesta i quan ja feia molts decennis de la seva arribada a la Catalunya Nova, aquest lligam i que, d'aquesta manera, faci ús molt sovint del nom occità Peire de Lobeira són un bon reflex de la vitalitat d'aquests lligams i de l'arrelament en uns orígens lingüístics. Ens podem adonar que en la majoria dels documents, especialment aquells signats personalment per ell, no consta pas el cognom Llobera (escrit *Lobera*), ans el nom Lobeira. D'altra banda, les mateixes característiques lingüístiques del memorial també reflecteixen el fet que l'occità a Lleida, vers l'any 1200, no era pas una llengua forastera.

— *Violència.* La societat medieval era una societat violenta. Molt sovint, els actes violents devien ésser presents en la vida quotidiana de la gent. La guerra en les terres de frontera, els enfrontaments entre veïns, la venjança, el robatori i el saqueig foren una realitat massa sovint present en molts indrets i en molts moments, entre el segle VI i el segle XV. Amb relació a això, els historiadors han cridat l'atenció sobre el fet que el segle XII va ésser una etapa de la història de Catalunya en què

sovintejaren els clams, les queixes dels més dèbils (o de llurs representants) davant els abusos i les violències dels més forts. De fet, al llarg de tota l'edat mitjana la societat perseguí poder trobar un equilibri entre, d'una banda, la defensa de la pau, la llei i la justícia, i, de l'altra, la quotidianitat de la guerra, la violència i l'abús de poder. Tanmateix, aconseguir un domini de la justícia i de la pau, que en principi havien d'ésser defensades per les autoritats, era molt difícil quan, com s'esdevenia en aquest cas, aquell que havia de fer de justícia —que en nom del rei portava la gent a ser jutjada— era precisament el més corrupte de tots. Sigui com sigui, queda el consol de pensar que, en principi, que es fes un memorial com aquest demostra que aquesta realitat mancada de justícia no era pas acceptada com a normal per bona part de la població. D'altra banda, segurament, per a entendre millor aquest text, també caldria tenir ben presents les lluites pel poder que hi devia haver entre els diversos estaments de la ciutat o entre els grups que volien tenir accés a aquest poder, tensions que van portar, uns anys més tard, a la redacció de l'*Instrumentum de dissensionibus et querimoniis inter maiores cives et populum Ilerde promotis*. En altres paraules, ens hem de creure moltes de les coses que s'afirmen en el memorial, però cal pensar que potser, en part, aquest text respon a una posició partidista que intentava desprestigiar Peire de Lobeira i els interessos —justos o injustos— que ell ben segur que defensava.

— *Una ciutat que s'organitza urbanísticament i institucionalment*. Malgrat totes les dificultats, Lleida, a cavall entre els segles XII i XIII, era una ciutat que creixia urbanísticament i econòmica. S'hi feien o refeien edificis luxosos i també de més pobres, s'organitzaven carrers i places, s'urbanitzaven espais on celebrar mercats i s'alçaven ponts, es bastien esglésies i s'edificaven hospitals i convents. Era una ciutat en plena expansió. Segurament, a Lleida, per a tornar a trobar una urbs tan florent i densament habitada com la que hi havia vers l'any 1200, hauríem hagut d'esperar fins a l'edat contemporània. També cal assenyalar que, malgrat que estiguem parlant de la fi del segle XII, no hi descobrim pas una ciutat controlada només pels senyors laics o eclesiàstics. Hi tenien un paper dirigent homes amb terres i dominis, però que també feien negocis amb relació al comerç, amb les activitats artesanals i amb les actuacions urbanístiques, o bé que actuaven com a prestamistes. Aquesta realitat social i econòmica fou consolidada des d'un punt de vista institucional pels comtes i reis, amb la concessió d'una carta de poblament, de diversos privilegis i de la possibilitat d'autogovernar-se mitjançant el consolat i, més endavant, la paeria.

— *Una etapa de transició, de fusió de cultures i de convivència de llengües, religions i mentalitats diverses*. Com hem assenyalat al començament, les etapes de transició són molt interessants. En moltes d'aquestes etapes coincideixen realitats culturals diferents. A la segona meitat del segle XII, a Lleida, hi havia gent que parlava moltes llengües, amb orígens molt heterogenis, i que tenia religions diver-

ses. Hi havia sobretot catalans i també unes minories, més o menys importants i bàsicament respectades, d'occitans, aragonesos, jueus, musulmans, etc. En aquests decennis es van crear les bases de la Lleida medieval i moderna, que després va haver de patir massa guerres i crisis, però que, sense restar afectada per uns canvis substancials, ha pogut arribar fins als segles actuals com a capital econòmica i cultural de la Catalunya de ponent.

II. Estudi filològic

JOSEP MORAN

1. PRESENTACIÓ

El document objecte d'aquest estudi fou descobert i publicat l'any 1913 per Joaquim Miret i Sans com un dels primers documents publicats en català,¹ precedit del comentari següent: «Por lo expuesto es casi seguro que este documento corresponde a la primera década del siglo XIII. Se guarda en el Archivo de la Corona de Aragón y mide 41 y medio centímetros de altura por una anchura de 31 en la parte superior y 27 en la inferior. Está escrito a dos columnas y el facsímil que acompañamos es del principio de la primera.»²

Posteriorment s'hi han referit, a causa del seu interès lingüístic, en primer lloc, Paul Russell-Gebbett, que el va transcriure de nou parcialment sobre l'edició de Miret, però tenint en compte la reproducció facsímil parcial, sota l'epígraf «Abuses committed in Lleida by Petrus de Lobeira (Late 12th or early 13th century)».³ Així mateix l'esmenta Joan Coromines, per exemple, en relació amb el mot *pruscalà*.⁴ I també és analitzat per Joan Bastardas en el seu estudi sobre *Els singulars en -s en el català preliterari: el cas atribut*,⁵ reproduït en la versió de Russell-Gebbett per Joan Martí i Castell i Josep Moran sota l'epígraf «Abusos comesos per Petrus de Lobeira a Lleida [Final del segle XII o començament del XIII]»,⁶ i esmentat per Josep Moran en el treball «L'aparició del català a l'escriptura».⁷

1. MIRET I SANS (1913), p. 167-170 i reproducció facsímil parcial a la p. 117.
2. MIRET I SANS (1913), p. 167.
3. RUSSELL-GEBBETT (1965), doc. 21, p. 90-91.
4. DECAT, vol. VI, s. v. *poixèvol*.
5. BASTARDAS (1995), p. 303-324.
6. MARTÍ I MORAN (1986), p. 25-26.
7. MORAN (1994), p. 73.

Però, malgrat que també presenta un indubtable interès per a la història de la ciutat de Lleida, no apareix esmentat en obres fonamentals d'aquest camp, com per exemple en la de Josep Lladonosa i Pujol,⁸ on se citen diverses persones que apareixen en aquest document. Aquesta omisió és deguda, sens dubte, al fet que no es troba en els arxius de Lleida i que fou publicat en un repertori de documents d'interès exclusivament lingüístic. Amb tot, diverses persones que apareixen en aquest document són esmentades també, com assenyalarem oportunament, en la historiografia de Lleida en el període de repoblació cristiana subsegüent a la conquesta de l'any 1149.

Ultra el seu interès històric, les característiques lingüístiques que presenta, que són paleses en un examen directe, fan que es mereixi un estudi particular integral. Per a aquesta tasca, però, era convenient de conèixer el document original a fi de poder fer-ne una transcripció acurada, i aquesta recerca d'antuvi no era una feina fàcil pel fet que Miret només deia que es trobava a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, sense cap altra referència de localització dins la gran quantitat de documents d'aquest arxiu. Per sort, i a causa de la diligència i l'interès dels responsables d'aquesta institució, ha estat possible de localitzar-lo, sota la signatura de «Cancel·leria, pergamins, carpeta 366, núm. 4743», cosa que ens ha permès de retranscriure'l i editar-lo d'acord amb les normes següents:

a) La solució de les abreviatures és escrita sempre en cursiva, excepte la nota tironiana que representa la conjunció copulativa *i* (llatí *et*), que és transcrita τ.

b) La puntuació és feta d'acord amb les normes actuals, però s'indiquen amb un punt volat les elisions que avui no es representen gràficament.

c) Els signes paleogràfics usats són:

[] afegits de l'editor.

<...> text no conservat a l'original

d) Transcrivim amb la lletra *j* o *v*, respectivament, la *i* i la *u* de l'original, quan representen una consonant.

e) Qualsevol particularitat del text i de la transcripció és indicada en nota.

2. TRANSCRIPCIÓ INTERPRETATIVA

Abusos comesos a Lleida per Peire de Lobeira

- 1 Cosa sabida és que Petrus de Lobeira can enparà justícia de Lèrida
- 2 se vanà τ dis que aizò fazia per amor de Déu e per salvament de s'ànima,
- 3 e seria fidels a tot lo pòbol de Lèrida τ dominis; τ de un an enzà sabem

8. LLADONOSA (1972).

- 4 que l'amor de Déu e aquel salvament fo aitals qual podez auzir.
 5 Esters zo d'abans que avia fait. E sabem τ és vers que P. d'Orsó
 6 e R. de Miravet foren pres a aquela torre d'en Mir, d'en Ramon Ramon,
 7 per rauberies e per males faites e per ladronices que avia fait,
 8 τ fòron mès en poder de Petro de Lobeira; τ él no-n⁹ volc far justícia,
 9 τ envià-los-en, τ pres de Petro d'Orsó VIII morabatins, qui esgarrà i cleri-
 cum,
 10 τ de alio no sabem cant.
 11 En avant¹⁰ fo pres Tomeu e altres homes [a] Algoira, τ dominus rex mandà
 12 sòlver Tomeu; τ Petrus de Lobeira fe-li jurar que des III morabatins
 13 quan alres no-n¹¹ poc aver.
 14 Pois can lo rei mudà bailes in Lèrida τ gitavit Jàfia, totavia
 15 desmantenc los bailes, e fo àvols a éls en totes causes e contrarios,
 16 perquè lo senor rei perdet gran partida de sos dreiz; e pot ésser mos-
 17 trat per [a]quels bailes τ per los homes de la vila qui lo viren.
 18 E-n¹² avant venc Bernardus d'Àger τ demandà-li lo terz de CC morabatins
 19 que B[ernardus] d'Àger avia dat al senor rei τ B[ernardus] d'Àger dis que
 no-n avia, mas CC solidos
 20 avia prestat τ lo rei avia-lo pres en son asegurament τ en son defendament
 21 τ feita carta bona sigillada en què avia emenda de D morabatins, qui res li
 tocava.
 22 E volc-li donar fermanzes que dreit li fezès, per nom Wilelm de la
 23 Ridorta o Wilelm Freant o Petro Gilabrun o Andreu de Senaoja e no-l vauc
 24 anc re; τ sobre tot aizò pecijà-li la casa e-sfraiss-li la carta e l'asegurament
 25 del rei que trazia a garent e traselet·i¹³ sos draps de la cambra ante probi
 hominibus
 26 suprascriptis qui hoc viderunt τ alii multi.

9. *no-n*; aquesta és la interpretació de RUSSELL-GEBBETT (1965), p. 90, lín. 10, com si la *n* fos un pronom feble anafòric, però creiem que no es pot excloure que sigui simplement l'adverbi de negació en forma occitana *non*, si tenim en compte l'ús similar de la forma catalana *no* en oracions similars (lín. 10, 27, 45 i 48).

10. *E-n avant*; aquesta és la interpretació de RUSSELL-GEBBETT (1965) en aquest sintagma, però creiem que no es pot excloure que el primer element sigui simplement la preposició *en*, comuna al català i l'occità, sense conjunció *e*, 'i', a la vista de l'ús de la forma sinònima *aenant*, sense conjunció (lín. 31 i 50).

11. *no-n*; vegeu lín. 8.

12. *E-n*; vegeu lín. 11.

13. *traselet-i*; aquesta és la interpretació de RUSSELL-GEBBETT (1965), p. 90, lín. 27. Miret llegeix *trasc leti*, perquè entre la *c* i la *l* hi ha un espai en el manuscrit. Tanmateix, *taselet-i* sembla la millor lectura. Però la primera *e* es podria llegir *c* i després sembla que hi ha un espai: *trasc leti?*, *trasclet-i?* MIRET I SANS (1913), p. 168: *trase leti* (vegeu *trasc*, lín. 77).

- 27 E·n¹⁴ avant fe tot atrestal a Wilelm Porquet, e no volc estar per rei ni per
fermances
- 28 de dret ni per nula re.
- 29 Pois fe un ome corre del Mercadal cum una femina per azulteri, τ, pois que
justícia
- 30 agren passada e complida fe-los pecijar e raubar l'alberc.
- 31 Aenant un baquelar emblà ad reginam una sarraïna τ raubà molta,
- 32 τ Bort de Girona trobà lo baquelar in Lèrida e mostret-lo a P. de Lobeira
- 33 per mandament de regina, e P. de Lobeira no·l volc pendre, e·l baquelar
- 34 fogí-se'n per colpa de lui, τ est testis Ymbert de Fontanes et R. de Lerat e
Johan
- 35 de Wilelm Peira.
- 36 Pois una fémina portà I <...> de falset¹⁵ a P. de Lobeira, demandà-li on
l'avia agut e dis
- 37 ela que d'un judeu τ él venc al judeu e pres-lo sobra fermanza de dreit que
- 38 volia dar, per nom Abraÿm de Cavalaria, e robà'l sa casa e pres tot quant¹⁶
avia
- 39 sobra fermanza de dret e no·n¹⁷ remàs pro Bita qui era bailes, qui fo fort
desonorat
- 40 e vil tengut.
- 41 E·n¹⁸ avant Ramon de Senaoja pres un ladre de noit en sa maisó qui avia
fait grans
- 42 mals, e fo [en]viat per penjar per qui avien la cort en comanda per P. de
Lo-
- 43 beira, zo era en Mir τ prohomes altres de Lèrida, τ in hoc quando ducebat
eum
- 44 pendere venc P. de Lobeira e fez-lo escapar per M solidos que ne dec aver,
qui le'n
- 45 foren promès; d'aizò no sabem si habuit vel non.
- 46 Pois sabem que n'avía en peignora directos del comte d'Urgel τ R. de Mon-
cada,
- 47 τ de Wilelm de Cervaria, τ per zo que meils [pogués] enprennar¹⁹ lo poble
de Lèrida compravit

14. E·n; vegeu lín. 11.

15. I de falset: la lletra final és dubtosa entre t i d en l'original, tacat. MIRET I SANS (1913), p. 168: *falset a*; la *a* no és llegible.

16. *quant*; la lectura de -t és dubtosa.

17. *no·n*; vegeu lín. 8.

18. E·n; vegeu lín. 11.

19. *enprennar*: vegeu DECat, vol. VI, s. v. *prenys*.

48 dels bailes del seignor rei los dreidz de la justícia, e·n²⁰ per zo que no redés
 49 comte a negun senor e posqués far de tota la gent a sa guisa.
 50 Aenant volc lo senor rei que agués còssols en Lèrida per la vila a melorar
 51 e per tot lo poble. E quar lo rei auzit dir que la justícia no·s
 52 mantenia al menut poble enaisí com devia, τ ea, qu·il còssol fòron elegit
 53 e plac al rei, e meloraren la vila a ben e a fer dels senors ed el poble de
 54 moutes causes, e lo poble avien molt grant gaug, car conoissia que·l
 55 reis o avia fait per ben e que conoissia los mals de la vila, e fazia-ne lo pob-
 56 le gràcias a Déu. Et en això li còssol avien establhit que tot om de M solidos,
 [que] agués
 57 escut e còfia, e de mil solidos en sús, [que] agués totes armes; e si lo rei avia
 guerra
 58 que cada us de mil solidos en sús, [que] agués caval τ armes; et avien esta-
 blhit que
 59 agués en Lèrida de comú fonzèvolz τ peireires, τ CC targes τ CCC escuz,
 60 τ en aizò P. de Lobeira pruscalà los còssols cum los senors qui són dejós
 lo rei,
 61 e tal n'i ac que fo menazads malament per los senor[s], per la cal causa los
 còssols
 62 s'agren a calar del ben de la vila entrò que·l senor rei vengués en la terra
 63 qui aizò adobés. E neleis dis P. de Lobeira e·l barri de Montagut que no
 obezissen
 64 los còssols, perquè los còssols non auseren intrar en aquel barri per peno-
 rar ni pere,
 65 e fòron menazat de ferir e d'aucire.
 66 E·n²¹ avant la obra del pont era remasa, e fo fait acorder que tuit i donéssem;
 67 e per Peire²² de Lobeira remàs, qui dis que compraria lo pont tot, e faria
 estars desús
 68 lai en la vila a son major depart, τ dis que y daria cccc morabatins. E li
 ome
 69 qui o auziren àgron àvol cor, e no i volgren ren dar; e remàs la obra del pont
 70 per aizò.
 71 Un macip fo trobat mort en Lèrida, τ fuit dit quod una fémina l'avía mort,
 que ja
 72 n'avía altra mort, τ aneren ad feminam, τ fuit presa. Et P. de Lobeira mes-la

20. e·n; vegeu lín. 11.

21. E·n; vegeu lín. 11.

22. Peire; la lectura més clara és aquesta, encara que la i es troba en un plec del pergami.

- 73 *in sua domo* τ *dixerint que* fos gardada de fresc, que las altres fembres o
conoi-
- 74 *serien ben. E domentre que* pogra ésser conogut *per veritat* no la volc far
- 75 jutgar, ja fos ezò *que* li *prohome* lo i dizien ben; τ ipse P. de Lobeira dis
- 76 que ja no la trairia a jutgament, que malauta era de febres. τ quan ela
- 77 fo banada τ costoïda, e om no poc conóiser en lei la mala feita, él la trasc
- 78 ad jutgament enaprés tres setmanes; e li *prohome* dixérent *que* res ladoncs
no
- 79 podien jutgar *quan* de primer no la trasc a jutgament can pogué ésser co-
nogut.
- 80 Pois venc Michel *filius eius* de P. de Lobeira *cum consilio patris sui* τ vul-
neravit *quemdam*
- 81 *nuncium sarracenum per mortem in Lèrida*, qui era *nuncius de dominam*
comitissa Urgelli
- 82 τ deferebat suas cartas comiti qui *eum miserat*²³ ad *dominam comitissam*,
τ ipse Michel
- 83 exivit de domo patris sui τ rediit *in eadem domo* τ franxit *guidonaticum*
de
- 84 *domina comitissa* τ tregas *que erant in regem Aragonis* τ Almomeni,
- 85 et *hec vidit Wilelmus de Cardona cum aliis* τ Abdelà Cinaiar lo macip τ
comi-
- 86 tissa non potuit *directum* habere.
- 87 En avant clamavit se *Petrus Estrader ad Petrum* de Lobeira de c *solidos*
- 88 que li devia A. de Prades et traxit *cartam* que fuit iurata τ probata *per*
- 89 *scriptorem* τ *per testes*, τ *Petrus* de Lobeira dix que aquels c *solidos* feria
- 90 pagar anz *que* A. de Prades eissís de son poder. E tenc-lo pres can se
- 91 volc τ laisset-l'en anar, sí que los c *solidos* no fedz pagar, *perquè* nos és
viaire que laus ne presés.

3. VERSIÓ MODERNA

És cosa sabuda que, quan Peire de Lobeira prengué al seu càrrec la justícia de Lleida, es vanà i digué que ho feia per amor de Déu i per la salvació de la seva ànima, i que seria fidel a tot el poble de Lleida i als seus dominis; i d'un any ençà sabem que l'amor de Déu i aquella salvació ha estat tal com ho podeu sentir. A part del que havia fet abans.

23. Malgrat que en el document hi ha una titlla que induiria a escriure *miserant*, creiem més adequat transcriure aquesta paraula com a *miserat*.

Sabem i és cert que P. d'Ossó i R. de Miravet foren presos en la torre d'en Mir, d'en Ramon Ramon, per robatoris, per malifetes i per lladronicis que havien fet, i foren posats en poder de Peire de Lobeira; però ell no volgué fer justícia i els en deixà anar, i prengué de Pere d'Ossó VIII morabatins perquè no tenia res més.

Més endavant fou pres Tomeu i altres homes a Alguaire, i el senyor rei manà alliberar Tomeu; però Peire de Lobeira li féu jurar que li donés III morabatins perquè no tenia res més.

Després, quan el rei mudà els batlles de Lleida i expulsà Jàfia, sempre desprotegí els batlles, i fou dolent i contrari a ells en totes les coses, per la qual cosa el senyor rei perdé gran partida dels seus drets; i això pot ser demostrat per aquells batlles i pels homes de la ciutat que ho veieren.

Més endavant vingué Bernat d'Àger i li demanà la tercera part dels CC morabatins que Bernat d'Àger havia donat al senyor rei i Bernat d'Àger digué que no en tenia, però que havia prestat CL sous i el senyor rei l'havia posat sota la seva protecció i la seva empara, i li havia feta una carta bona segellada en la qual hi havia compensació de D morabatins, que ja res no li tocava pagar. I volgué donar-li garantia perquè li fes justícia, a nom de Guillem de la Ridorta o de Guillem Freant o de Pere Guilabrun o d'Andreu de Sanaüja, però no li valgué per a res; i a sobre li destruï la casa i li trencà la carta que portava com a garantia i s'emportà la seva roba de la cambra davant els prohoms susdits, que això veieren com molts d'altres.

En endavant féu igualment en tot a Guillem Porquet, i no volgué atendre ni en nom del rei ni per garantia legal ni per res.

Després féu córrer un home pel Mercadal amb una dona per adulteri, i, després que haguessin complert amb la justícia, els féu destruir i robar la casa.

Més endavant, un malfactor prengué una sarraïna a la reina i robà molta [?], i Bort de Girona trobà el malfactor a Lleida i el mostrà a P. de Lobeira per mandat de la reina, però P. de Lobeira no el volgué prendre, i el malfactor fugí per culpa d'ell; n'és testimoni Imbert de Fontanes i R. de Lerat i Joan de Guillem Peira.

Després, una dona portà [?] a P. de Lobeira; li demanà on l'havia tingut i ella digué que d'un jueu, i ell anà al jueu i el prengué amb garantia que li faria justícia, de nom Abraïm de Cavalaria, i li robà la seva casa i prengué tot quant hi havia com a garantia i no quedà res per a Bità, que era batlle, el qual fou molt deshonorat i menystingut.

Més endavant, Ramon de Sanaüja prengué un lladre de nit a casa seva que havia fet molt de mal, i fou enviat perquè fos penjat pels qui eren encarregats de la justícia per Peire de Lobeira, que eren en Mir i altres prohoms de Lleida, però quan el duïen a penjar vingué P. de Lobeira i féu que s'escapés a canvi de M sous que li prometé, que no sabem si els té o no.

Després sabem que tenia en penyora els drets del comte d'Urgell, de R. de Montcada i de Guillem de Cervera; i per tal que pogués empenyar (irritar) més el

poble de Lleida comprà del senyor rei els drets de la justícia, a fi que no hagués de donar compte a cap senyor i pogués fer el que volgués de tothom.

Més endavant, el senyor rei volgué que hi hagués cònsols a Lleida per a millorar la ciutat i tot el poble. I quan el rei sentí dir que no es feia justícia al poble menut com era degut, vaja!, que foren elegits cònsols d'acord amb el rei, i milloraren la ciutat per a bé dels senyors i del poble en moltes coses, i el poble estava molt content, perquè sabia que el rei ho havia fet per bé i que coneixia els mals de la ciutat, i el poble en donava gràcies a Déu. I per això els cònsols havien establert que tothom donés 1.000 sous si tenia escut i còfia, i que donés 1.000 sous més, si totes les armes; i, si el rei es trobava en guerra, que donés 1.000 sous més qui tingués cavall i armes; i havien establert que hi hagués per a tots els veïns de Lleida fonèvolts i pedrers, i 200 targes i 200 escuts; i per aquest motiu P. de Lobeira vingué amb exigències als cònsols i als senyors que depenen del rei, de manera que fou amenaçat pels senyors, per la qual cosa els cònsols hagueren de callar per al bé de la ciutat fins que no vingués el rei en aquesta terra i ho arreglés. I, fins i tot, digué P. de Lobeira en el barri de Montagut que no obeïssin els cònsols, i per això els cònsols no s'atreviren a entrar en aquell barri per multar ni per embargar, perquè els amenaçaven de ferir-los i de matar-los.

Més endavant, l'obra del pont era interrompuda i s'acordà que tots hi contribuïssin; però per Peire de Lobeira continuà interrompuda, perquè digué que compraria tot el pont i faria estatges allà damunt en la ciutat per a major recreació, i digué que hi donaria 400 morabatins. I els homes que ho sentiren tingueren un disgust, i no van voler donar-hi res; i per això l'obra del pont continuà interrompuda.

Un jove fou trobat mort a Lleida, i fou dit que l'havia mort una dona, que ja n'havia mort un altre, i anaren per la dona i fou presa. I P. de Lobeira la posà a casa seva i digué que fos guardada de seguida, i que les altres dones en tindrien coneixement. I mentre que podia ser conegut amb certesa (n'hi havia proves) no la volgué fer jutjar, encara que els prohoms li ho demanaven; i el mateix P. de Lobeira digué que encara no la portava a judici perquè estava malalta de febres. I després de tenir-la amagada i detinguda, i quan ja no es podia reconèixer legalment la malifeta, ell la portà a judici, després de tres setmanes; però els prohoms digueren que llavors ja no ho podien jutjar, pel fet que no la portà primerament a judici quan podia ser conegut (n'hi havia proves).

Després vingué el seu fill Miquel amb consell del seu pare P. de Lobeira, i ferí de mort un missatger a Lleida, que era missatger de la senyora comtessa d'Urgell, i aquest Miquel se n'anà de casa del seu pare, però hi tornà i trencà el guiatge de la senyora comtessa i les treves que hi havia entre el regne d'Aragó i Almomeni; i això ho veié Guillem de Cardona amb d'altres i el jove Abdelà Cinaiar, però la comtessa no pogué exercir el seu dret. Més endavant, denuncià Pere Estrader a Peire de

Lobeira que A. de Prades li devia 100 sous, i portava una carta que havia estat reconeguda per notari i per testimonis, i Peire de Lobeira digué que aquells 100 sous li serien pagats abans que A. de Prades fos alliberat per ell. Però el tingué pres tot el temps que volgué i el deixà anar, de manera que no li féu pagar els 100 sous, perquè no sembla probable que els hi demanés.

III. Estudi lingüístic

JOSEP MORAN

1. FONÈTICA I FONOLOGIA

1.1. Vocals tòniques

La forma *far* 8, 49 i 74 (< *FARE) és típicament occitana, i contrasta amb la catalana *fer* 53 (< *FAIRE), que també figura en aquest document.¹

Quant al tractament de la A més iod, hi hem de distingir tres casos:

a) Sufix -ARIU i flexió, que presenta la solució *-eir*: LUPARIA > *Lobeira* 1 pàssim, PETRARIOS > *peireires* 59; encara que en el català occidental es troben algunes formes en *-eir* (< -AIR- < -ARI-), sense la reducció *-er* típica del català arcaic,² en el cas de *Lobeira* es tracta d'un personatge d'origen occità pel seu prenom *Peire* (*de Lobeira*) 67. Aquesta forma i la de *peireires* han de ser occitanes, doncs, però anteriors a la diftongació de *e(i)* > *ie(i)*, del tipus *Lobieira* > *Lobiera*, que es produí en aquesta llengua a partir del segle XIII.

b) Grups -ACT- > *-ait*: FACTU > *fait* 5 pàssim, FACTA > *faita* 21, FACTAS > *faites* 7: es tracta, també, de solució de tipus occità, sense inflexió de *a* per efecte de la iod, que contrasta amb el català antic *feit*, *feita* > modern *fet*, *feta*; i -AIL- > *-il-* (solució occitana): BAIULOS > *bailes* 14 pàssim, català *batl(l)es*.³

c) La forma d'infinitiu occitana (i francesa) *traire* 'treure' a *trairia* 76, provinent probablement de *TRA(G)ERE < llatí clàssic TRAHERE.⁴

1. DECat, vol. III, s. v. *fer*.

2. AEBISCHER (1955), p. 6-9.

3. RASICO (1993), p. 52-60.

4. ANGLADE (1921), p. 86.

El diftong -AU- es manté, com és normal en occità: CAUSA > *causa* 61, CAUSES > *causes* 15 i 54, GAUDIUM > *gaug* 54; però apareix també una vegada la forma catalana, amb reducció, *cosa* 1, precisament a l'inici d'aquest text. Cal dir que el manteniment de *au* també és present en el català septentrional de llavors.⁵

Quan la vocal A va precedida de la semiconsonant velar *u* apareix generalment reduïda a *a*: QUANDO > *can* 1 pàssim. Aquesta grafia és més pròxima a la solució occitana ['kan], en lloc del manteniment del diftong ['kwan], que és la solució catalana, reflectit en la forma *quan* 13, que també apareix en aquest text. En el cas d'*Algoira* 11, d'*Alguaire*, la *o* tònica reflecteix una reducció a *o*, que devia ser oberta, i que és un fenomen dialectal del català oriental popular, inclòs el rossellonès, documentat en el català medieval,⁶ però no es produeix aquesta reducció en la pronúncia local actual.

La *e* de *meils* 47 (< MĚLIUS) i de *lei* 77 (< *ILLAEI) reflecteix la solució occitana anterior a la diftongació *e* > *ie* seguida de iod: *mièilhs* > *mièlhs* (català antic *mills*) i *lei* > *liei(s)*, 'ella'.

La *o* de *pois* 14 (< PŎSTĚA) i *noit* 41 (< NŎCTE) també reflecteix la solució occitana de l'època, anterior a la diftongació de *o* oberta davant iod: *puèis*, *nuèit*; català *puix* i *nuit* > *nit*. També hi és present la forma occitana *jos* 60 (< DEŎRSUM) en lloc de la catalana antiga *jus*.⁷

Igualment es manté la *o* etimològica de *conóiser* 77 (< COGNOSCERE) i derivats: *conogut* 74, *conoiserien* 73 i 74, *conoissia* 54, la qual es convertirà posteriorment en *e* per dissimilació del tipus *conegut*, que afectà sobretot el català però també, en menor grau, l'occità.

És estranya la *o* de *Senaaja* 23 per *Sanaija*, que no respon ni a la documentació antiga ni a la pronúncia local actual. Potser és deguda a una assimilació a les formes occitanes del tipus *doas* i *noit*, en lloc del català *dues* i *nuit*, i en relació, també, amb la forma *Algoira* 11 per *Alguaire*.

1.2. Vocals àtones

1.2.1. Inicials

També es manté en posició àtona la solució de tipus occità *ai* sense inflexió a MA(N)SIONE > *maisó* 41, català arcaic *mesó*.⁸

5. KNIAZZEH i NEUGAARD (ed.) (1997), p. 6.

6. BADIA (1981), § 47, ap. IV, C.

7. DECat, vol. IV, s. v. *jus*.

8. DECat, vol. VII, s. v. *romandre*.

Així mateix, apareix documentat en aquesta posició el diftong *au*, sense reduir, a *raubar* 30 (< *RAUBARE, català *robar*) i derivats: *rauberics* 7, *raubà* 37, però també hi figura la solució catalana AU > o: *robà* 38; a *auseren* 64, 'gosaren', d'*ausar* (llatí vulgar AUSARE 'gosar');⁹ a *auzir* (< AUDIRE, català 'oir'), *auzit* 51 (< AUDI-VIT, 'oi') i *ausiren* 69 (< AUDIRENT, 'öiren'); i a *aucir* 65 (< *AUCIDERE), català modern *occir*.¹⁰

És anòmala la *e* de *Senaoja* 41, 'Sanauja', potser deguda a una dissimilació *a* - *a* > *e* - *a*.

Al costat de la solució ordinària occitana amb diftong *ai*-, *aizò* 2 pàssim (< ECCE-HOC), hi tenim en un cas *ezò* 75, que deu respondre a una reducció ocasional *ai* > *e*. Quant a la forma *equel* 64 (< ECCE ILLU), que apareix a més de les formes ordinàries *aquel* 4, *aquela* 6, 'aquell, aquella', la *e*, si no és un simple error de l'escrivà, pot reflectir una solució anterior, sense la dissimilació *e* - *é* > *a* - *é* de la vocal inicial que presenten les altres formes.

Es manté sense alteració el timbre primitiu de la vocal en síl·laba inicial en els mots següents, com és propi de l'occità antic, en contrast amb les solucions catalanes que presenten modificació d'aquesta vocal:

a) *remàs* 39 pàssim, *remasa* 66 (< REMANSU/A);¹¹ en català *romàs*, *romasa*, amb labialització *e* - *m* > *o* - *m*.¹²

b) *dizien* 75 (< DĪCEBANT);¹³ català antic *deïen* (amb dissimilació *i* - *i* > *e* - *i*) > català modern *deïen*.

c) *domentre* 74 (< DUM-INTERIM). En català antic *dementre*, amb assimilació *o* - *é* > *e* - *é*, posteriorment *mentre(s)*.¹⁴

Quant a *fogí* 34, 'fugi', es tracta d'una forma de perfet feble analògic que manté sense inflexió la *o* del radical, presa probablement de la forma d'infinitiu *fogir* (< FŪGIRE), documentada en occità antic.¹⁵

També en síl·laba àtona la A precedida a l'origen de la semiconsonant *u* apareix reduïda a *a*: *garent* 25 (< *WARENT, 'garantidor'), grafia més pròxima a la solució occitana [ga]- que a la catalana antiga *guarent*.¹⁶

9. DECat, vol. iv, s. v. *gosar*.

10. DECat, vol. vii, s. v. *occir*.

11. ANGLADE (1921), p. 343.

12. DECat, vol. vii, s. v. *romandre*.

13. ANGLADE (1921), p. 328; FERNÁNDEZ GONZÁLEZ (1985), p. 394.

14. DECat, vol. v, s. v. *mentre*.

15. ANGLADE (1921), p. 109; FERNÁNDEZ GONZÁLEZ (1985), p. 389.

16. DECat, vol. iv, s. v. *garantia*.

1.2.2. Pretòniques internes

El mot *baquelar* 31 pàssim (< *BACCALARE), català antic *bacallar*, occità antic *bacalar*,¹⁷ presenta una solució insòlita *a* > *e* de la vocal interna, potser deguda a dissimilació vocàlica. En tot cas, el manteniment del caràcter velar de la consonant [k] fa que aquesta inflexió vocàlica no sembla que tingui res a veure amb la que presenta el francès *bachelor* > *bachelier*, produïda per contacte amb la consonant un cop aquesta esdevingué palatal [ʃ].

En l'antropònim *Cavalaria* 38, el manteniment de la *a* immediata a l'accent indica una solució occitana, modern *cavalaria*, que contrasta amb el català *cavalleria*.

En *pecijà* 24, *pecijar* 30, català antic *pecejar* (derivat de *peça*), ens trobem amb el canvi *ce-* > *ci-* típic del català, però també present en els parlars occitans i gascons veïns.¹⁸

La solució *veritat* 74 (< VERITATE) és de caràcter savi, però és més pròpia del català, puix que en occità presenta caiguda de la *i*: *vertat* / *verdat*.¹⁹

Els mots *conegut* 74 i 79, *conoiserien* 73 i 74, i *conoissia* 54 mantenen també la *o* interior en posició àtona com en l'infinitiu *conòiser* 77 (vegeu *vocals tòniques*).

1.2.3. Posttòniques

La solució més freqüent del llatí POPŪLU és *poble* 47 pàssim, comuna al català i l'occità, amb síncope de la vocal posttònica interna i manteniment de vocal final *-e* de reforç després del grup consonàntic format per oclusiva més líquida: *-ble*. Però en un cas ens trobem amb la solució alternativa *pòbol* 3, comuna també al català i l'occità antics, que presenta manteniment de *o* seguida de *l* i caiguda de la vocal final.²⁰

En el cas d'*àvol* 69 *àvols* 15 (< HABĪLIS), també es manté la vocal posttònica interna; la solució primera era *àvel*,²¹ però aquí ja apareix amb l'evolució posterior regular *-el* > *-ol*²² comuna al català i l'occità.²³

En síl·laba final trobem més sovint la solució catalana *-A* + consonant > *e* + consonant, que afecta sobretot els plurals femenins: *armes* 58, *causes* 15 i 54, *faites* 7, *fembres* 73, *fermanzes* 22 i *fermances* 27, *Fontanes* 34, *males* 7, *moutes* 54, *raube-*

17. DECat, vol. IV, s. v. *batxiller*; GMLC, s. v. *baccalarius*.

18. RASICO (1982), p. 75-87.

19. FERNÁNDEZ GONZÁLEZ (1985), p. 171 i 188.

20. DECat, vol. VI, s. v. *poble*.

21. DECat, vol. IV, s. v. *àvol*.

22. MOLL (2006), § 82.

23. FERNÁNDEZ GONZÁLEZ (1985), p. 173.

ries 7, setmanes 78, targes 59, totes 15 i 57; i també les formes verbals *avien* 54 pàs-sim, *conoiserien* 73 i 74. Però també hi ha mostres de la solució occitana en *a*: *cartas* 82, *gràcias* 56, *las* 73 (article), *suas* 82, *tregas* 84.

És anòmala tant en català com en occità la solució *-a* de *sobra* 37 i 39 (< SÜPER), que apareix dues vegades, més la forma regular *sobre* 24. Com que les dues oc-currències en *-a* van seguides del mot *fermanza* (*sobra fermanza*), és possible que es tracti d'un fenomen de dissimilació *e - e > a - e* o d'assimilació de la *a* tònica de *fermanza*. També és anòmala la terminació *-es* en *lladronices* 7, 'lladronicis' (< LA-TROCINIU), que deu respondre a una dissimilació *i - i > i - e* de caràcter popular amb possible adaptació al gènere femení com en el mallorquí vulgar *lladronissa*.²⁴

La forma de masculí plural *peireires* 59 (< PETRARIOS) presenta la solució *-es*, amb manteniment de la vocal *e* en síl·laba final, que no és regular en les formes occitanes del plural del tipus *-ARIOS > -eirs* (per exemple, *CABALARIOS > cava-leirs > cavale(i)rs*), probablement com a vocal de suport a causa de l'estructura del mot, amb reduplicació del grup *eir*.

1.3. Consonants simples

Hi podem observar la solució occitana *ed* 53 (< ET),²⁵ que ha de respondre a una sonorització de la consonant seguida de vocal per fonètica sintàctica, com es palesa en el nostre cas: «ed el poble», 'i el poble'. El so d'aquesta consonant podia ser encara [ð] o potser ja [z].²⁶ En els mots *laisset* 91 (< LAXAVIT, 'deixà'), *mostret* 32, 'mostrà', i *traselet* 25, es manté regularment la *-et* desinencial occitana de la 3a pers. del perfet d'indicatiu, que no és present en la forma catalana *vanà* 2 (< VA-NAVIT).

Aquest mateix so [ð] era el resultat primer de *-CE*, *-CI* i de *-D-* llatines. En occità la solució ja era [z] en qualsevol posició: *FACEBAT > fazia* 2 (català *faïa > feia*); *FECISSET > fezés* 22 (català *faes > fes*); *FECIT > fez* 44, *fedz* 91 i *fe* 12 pàs-sim, amb caiguda en posició final (català *féu*); *TRACEBAT > trazia* 25 (català *traïa > treia*); *AUDIRE > auzir* 4 (català *oir*), *auzit* 51 (català *oï*), *auziren* 69 (cata-là *oiren*); *ADULTERI > azulteri* 29 (català antic *aülteri*, modern *adulteri*, forma sàvia;²⁷ *OBOEDISSENT > obezissen* 63 (català *obeïssin*). Però a més d'aquestes mostres de tipus occità, que són majoritàries, també en tenim algunes de catalanes, amb solució [ð] > [Ø] abans de l'accent: *costoïda* 77 de *costoïr* 31 (< CUSTODIRE,

24. DCVB, vol. VI, s. v. *lladronissa*.

25. FERNÁNDEZ GONZÁLEZ (1985), p. 437.

26. ANGLADE (1921), p. 367.

27. DECAT, vol. I, s. v. *altre*, i vol. I, s. v. *àvol*.

‘custodiar’),²⁸ *SARRACĪNA > *sarraïna* 31 (occità *sarrasina*). En el cas de *judeu* 37, la *d* deu ser un arcaisme gràfic per a representar la forma occitana *juseu*.

En el cas de *gardada* 73 (derivat de *guardar* < *WARDARE), la grafia *ga-* sembla reflectir la pronúncia occitana *ga-*, encara que en català antic també es trobin grafies *ga-* per *gua-*. Semblantment, *cal* 61 (< QUALE) i *can* 1 pàssim (< QUANDO) deuen reflectir la pronúncia occitana, però també hi figuren les formes *qual* 4 i *quan* 13, 76 i 79, pròpies del català.

Respecte al mot *tregas*, que es troba en una frase en llatí de l'època, es tracta, de fet, d'una solució preferentment occitana del mot d'origen gòtic *TRIGGWA,²⁹ en català antic *treuga*, ‘treva’.³⁰

En el mot *targes* 59, la grafia *-ge-* deu reflectir més probablement la solució palatal catalana (i francesa) amb [ʒ],³¹ mentre que en occità es manté la pronúncia velar [ɣ] < germànic TARGA.

Les formes *lei* (< LEGE) i *rei* (< REGE) són coincidents en occità i català, però aquesta llengua presentava llavors, també, les solucions *llog* i *reig*.³²

La N en posició final llatina o romànica es manté com en occità i en el català septentrional de l'època a *non* (< NON), *ben* (< BENE) i *negun* (< NEC-UNU, ‘ningú’), però ja desapareix, com és normal en català, a *maisó* 41 (< MANSIONE), occità *maison*, *comú* (< COMMUNE), i també a *no*, més freqüent que *non*.

Derivades del llatí REM, apareixen la forma més antiga *ren* 69, amb *-n* provinent de M, en posició sintàctica interna: *ren a dar* 69, però també la forma *re* 24 i 28, en posició final d'oració. Ambdues formes eren conegudes en català i occità antics.³³ En el cas de *ja* 71, 75 i 76 (< JAM), català i occità de tostemps, la caiguda de la -M final es degué produir en llatí vulgar (cf. francès *rien*, però (*de*)*ja*). També presenta manteniment de *-n* la forma àtona (< SUM) *son* 20 pàssim, català i occità, per fonètica sintàctica a causa del seu ús proclític.

La *r* final desapareix a *corre* 29 (< CURRERE, ‘córrer’), ço que sembla més aviat un tret occità de l'època,³⁴ que potser també era present en el català parlat de llavors, sobretot en mots paroxítons com aquest, en què també pot haver influït la dissimilació *rr - r* > *rr - Ø*.

Com és normal a l'època, el grafema *l* en posició inicial tant pot reflectir la solució catalana [ʎ] com l'occitana [l] a *la doncs* 78, *ladre* 41, *ladronices* 7, *laisset* 91, *lei* 77, *Lèrida* 3 i 14 i *Lobeira* 1 pàssim.

28. DECat, vol. II, s. v. *custodiar*.

29. FERNÁNDEZ GONZÁLEZ (1985), p. 106 i 194.

30. DECat, vol. VIII, s. v. *treva*.

31. DECat, vol. VIII, s. v. *tarja*.

32. DECat, vol. V, s. v. *lleï*, i vol. VII, s. v. *rei*.

33. FERNÁNDEZ GONZÁLEZ (1985), p. 215; MOLL (2006), § 123.

34. ANGLADE (1921), p. 327.

En el mot occità *viaire* 91 (< *VIDIATUR < VIDEATUR), català antic *vijare(s)*, el resultat palatal de D més iod es deu haver assimilat a la *i* de la síl·laba inicial: *vi(j)aire* > *viaire*.

No podem precisar, de fet, la solució gràfica de L més iod en el mot que hem transcrit amb la forma *Wilelm* 23 pàssim (< WILIELMU), perquè en l'original apareix de manera molt abreujada: *Wlm*, amb una titlla sobre la *l*.

Quant a la solució [ɲ] de N més iod, comuna al català i l'occità, apareix repetidament amb *n* simple a *senor* 16 pàssim, excepte en un cas: *seignor* 48, on el grup gràfic *-ign-* representa sens dubte aquest so [ɲ].

El mot *maisó* 41 (< MA(N)SIONE) presenta metàtesi i manteniment de la iod sense assimilació, solució típicament occitana.³⁵

També es representa pel grafema *l* la solució [ʎ] de L més iod en occità i català occidental a *melorar* 50, 'millorar', *meloraren* 53, 'milloraren', derivats de *mellor* (< MELIORE, 'millor'); però per a representar aquest so [ʎ] s'empra la forma gràfica *-il* en el mot occità antic *meils* 47 (< MELĬUS, 'millor').

És comuna al català i l'occità la metàtesi consonàntica CĬ - N > n - ce a *ladronices* 7 (< LATROCINIOS).

1.4. Grups consonàntics

En *malauta* 76, derivat de *malaut(e)* (< MALE-HABITU), hi tenim el grup *-ut-* < B'T, solució comuna a l'occità i català antics, però que en aquesta llengua molt aviat esdevingué *-lt-*.³⁶

El mot *setmanes* 78 (< SEPTIMANAS) presenta el grup *-tm-* resultant de l'evolució *-PT'M-* > *-TT'M-* > *-tm-*. El manteniment d'aquest grup és més aviat un tret català (com el plural *-es* d'aquest mot), perquè la solució més habitual en occità presenta la reducció *-tm-* > *-m-*: *semana*.³⁷

Per als grups *-TR-*, *-T'R-* tenim ben representada la solució occitana *-ir-*: *Peire* 67 (< PETRE), *peireires* 59 (< PETRARIAS), *viaire* 91 (< VIDEAT(U)R), però també la catalana *-dr-*: *ladre* 41 (< LATRO), occità *laire*.

En la desinència verbal de 5a pers., la grafia *-z* a *podez* 4 (< POTET(I)S) deu reflectir encara el so [ð] (-T'S), precedent del català [w], *podeu*, en posició final, i de l'occità [ts], grafiat *tz*, *podetz*. El mateix so [ts] és representat per *-z* a *escuz* 59, 'escuts', com és habitual en occità antic.

35. ANGLADE (1921), p. 180.

36. DECAt, vol. v, s. v. *malalt*.

37. FERNÁNDEZ GONZÁLEZ (1985), p. 222.

En el mot *jutgar* 75 i 79 (< IUDICARE) la g gràfica representa el so palatal resultant tant en català com en occità del grup -D'CA-, *jutjar*.³⁸

La solució del grup -DD- devia ser encara [d], oclusiva, present a *redés* 48 (< REDDISSET), del verb *redre*, comú a l'occidental i al català antic.³⁹ Aquest so [d] no patí, doncs, l'evolució de la consonant simple llatina: -D- > -[ð]- > [z] / [Ø].

El mot *pois* (< *POSTIU) presenta la solució típica occitana -STU > -is, en lloc de la palatalització típica del català: *puix*.

El mot *bailes* 14 pàssim (< BAIULOS) presenta la solució típicament occitana, que contrasta amb la catalana *batl(l)e*.⁴⁰

Per als grups consonàntics llatins -X- [ks], -PS- > -CS-, -SCE- / -SCI- i -CCE- / -CCI-, la solució majoritària en aquest document és l'occitana [js], graf. *is, iss, iz, z*: DIXIT > *dis* 2 pàssim; EXISSET > *eissis* 90; LAXASSET > *laisset* 91; *NEILLE-ICSU (< IPSU) > *neleis* 63; llatí clàssic COGNOSCERE > llatí vulgar CONOSCERE > *conóisser* 77 i *conoissia* 54, *conoisserien* 73 i 74; ECCE-HOC > *aizò* 2 pàssim; AC-SIC > (*en*)*anisi* 52. Però també hi ha mostres de la solució catalana [j], grafiada *ix*: DIXIT > *dix* 89, DIXERUNT > *dixerent* 78 (i *dixerint* 78 que pot ser una forma llatinitzant).

En cas de *menazat* 65 i *menazads* 61, la z també deu reflectir un so sord a la vista de les solucions modernes en català *amenazar*, occità *menaçar* (i francès) *menacer*, derivada de *menaça*, que no pot proveir directament del llatí clàssic MINACIA, sinó d'una forma del llatí vulgar *MINACCIA, amb geminació expressiva.

Quant a la forma *pruscalà* 60, Coromines considera que en aquest document precisament el grup gràfic -sc- representa el so [ʃ]: *pruixalà*, derivat de *poixèvol* *POSCIBILIS.⁴¹

El grup -CT- presenta la solució [jt], comuna al català i l'occità antics, a ECC(U)-TALES > *ACTALES > *aitals* 4, FACTU > *fait* 5 pàssim, FACTA > *faita* 21, DIRECTO > *dreit* 22 i 37 i DIRECTOS > *dreiz* 16, *dreidz* 48, on -z i -dz representen [ts], però també hi apareix la forma assimilada *dret* 28 i 39 del català modern (occità *dret, drech*). La forma *dit* 71 (< DICTU), comuna al català i l'occità (en occità modern també *dich*), presenta assimilació ['ij] > ['i].

En el mot *emprennar* 47 'emprenyar',⁴² derivat de *prenys* (< PRAEGNANS), la grafia *nn* representa la solució GN > [ɲ], comuna al català i l'occità *emprenhar*. Aquest mateix so és representat pel grup -ign- a *peignora* 46 (< PIGNORA, 'penyora'), però també amb la grafia simplificada *n* a *penorar* 64, com en el cas de les solucions de N més iod a *senor* 16 pàssim, *seignor* 48.

38. DECat, vol. IV, s. v. *jutge*.

39. DECat, vol. VII, s. v. *retre*.

40. RASICO (1993), p. 59-60.

41. DECat, vol. VII, s. v. *poixèvol*.

42. DECat, vol. VI, s. v. *prenys*.

També és comuna al català i l'occità la forma semiculta *comptar* 43 (< COMPUTARE).⁴³

Però la solució -M'R- > -mbr- present a *fembres* 73 (< FEM(I)NAS) és típicament catalana, i contrasta amb les occitanes *femnas* o *fennes*.

Respecte dels mots *homes* 11 (< HOMINES) i *prohomes* 43, tenint en compte que la pronúncia a Lleida avui encara és *hòmens*, hem de considerar en aquests casos que la reducció -N'S- > -s respon més aviat a una solució occitana.⁴⁴

Per al grup -NDA- la solució sempre és de tipus occità, és a dir, es manté aquest grup (en lloc de la reducció a -na- en català), present en els mots derivats de MAN-DARE > *mandar* 'manar': *mandà* 11 'manà', *demandà* 18 i 36 'demanà', *mandament* 33 'manament' i *comanda* 42 (català *comanda* per cultisme);⁴⁵ i a *defendament* 20 (català antic *defenement*), derivat de DEFENDERE.

El cas de la forma insòlita *fonzévol*, català antic *fonèvol* (< FUNDIBULU),⁴⁶ la solució del grup -NDI- presenta assibilació de D en [z] precedida de consonant nasal [m] i seguida de vocal palatal, com si es trobés en posició intervocàlica.

Però el grup -NCI- apareix reduït a -ci-: MANCIPIU > *macip* 71 i 85, solució típica del català, però que també era present en occità sota la forma *massip*.⁴⁷

Els grups -NS- i -N'S- en contacte amb vocal tònica es redueixen a [s]: CONSÜLES > *còssols* 60 pàssim 'cònsols', UN(U)S > *us* 58 'uns'; aquesta solució és de tipus occità sobretot, però també és o era present en català septentrional. Però en el cas de la forma *maisó* 41, típicament occitana, la solució [z] suposa una assimilació remota del grup -NS-: MANSIONE > *MASIONE, amb metàtesi posterior de *i*. I en el cas de *presa* 72 (< PRENSA), solució comuna al català i l'occità, es deu a l'analogia dels participis sigmàtics del tipus CLAUSA > *cloa* català, *clausa* occità; similar a *prezés* 'prengues'.⁴⁸

En l'infinitiu *pendre* 33 (< PRENDĚRE, 'prendre'), es manté el grup original romànic -ndr-, que després fou reduït a -nr- (*penre*) en algunes parles catalanes i occitanes, però ja hi és present la dissimilació *r - r* > Ø - *r*.

Com en el cas de L inicial i de la solució de L més iod, el grafema *l* representa indistintament la solució catalana [ʎ] i l'occitana [l] en els mots provinents de LL llatina *aquel* 4, *aquela* 6, *aquels* 89, *equel* 64 (< ECCU-İLLE / ILLA / ILLOS), *él* 8 pàssim (< ILLE, 'ell'); *baquelar* 31, 32 i 33 (< BACCALLARIU, 'vilà') (català antic *bacallar*), i apareix també en el topònim català *Urgel* 46 (< *URGELLU, 'Urgell').

43. DECat, vol. VI, s. v. *comptar* i *contar*.

44. FERNÁNDEZ GONZÁLEZ (1985), p. 255; RONJAT (1930-1941), § 388.

45. DECat, vol. V, s. v. *manar*.

46. BRUGUERA (1999), p. 56, 57 i 187.

47. ANGLADE (1921), p. 200.

48. ANGLADE (1921), p. 342; GRANDGENT (1928), § 429; VÄÄNÄNEN (1968), § 338.

Però en *vila* 17 pàssim (< VĪLLA) i *mil* 57 i 58 (< MĪLLE) aquest grafema representa també en català la solució [l] de LL en contacte amb vocal llarga llatina.

En el cas de *neleis* 63 (< NE ILLE IPSU), la *l* ha de reflectir la pronúncia [l] occitana d'acord amb la solució *-is*, català antic *nelleix*.⁴⁹

Quant als resultats dels grups formats per L més consonant, hi trobem la vocalització d'aquesta L, solució típicament occitana, seguida de dental a *moutes* 54 (< MŪLTAS), i de velar a *vauc* 23 'valgué' (< *valc* < VALUIT), que contrasta amb *molt* 54, *molta* 31, que també hi figuren i que són típicament catalanes. En el cas de *sólver* 12 (< SOLVERE, 'absoldre'), el manteniment del grup *-lv-* és una solució típicament occitana.⁵⁰

Respecte de l'antropònim *Orsó*, derivat d'*ors* (< URSU, 'ós'), el manteniment del grup *-rs-* sembla que llavors era més freqüent encara en occità⁵¹ que en català.⁵²

2. MORFOSINTAXI NOMINAL

2.1. Declinació

La presència parcial de la declinació bicasual occitana ja fou assenyalada per Russell-Gebbett, quan cita els plurals en funció de subjecte *li ome* i *li prohome*.⁵³

També Joan Bastardas, a partir de les observacions de Russell-Gebbett, analitza en aquest sentit el document i afirma:

L'altre text al qual volia fer referència és la relació de greuges contra Pere de Llobera, veguer reial de Lleida, document dels darrers anys del segle XII o primers del XIII (coetani, doncs, de les *Homilies*), publicat per J. Miret i Sans (SP, ps. 167-170), fragment inicial en facsímil (p. 177) i parcialment per Russell-Gebbett (MCLT, núm. 21). Dels textos seleccionats i editats per Russell-Gebbett és aquest el que sembla que presenta influències gal·loromàniques més abundants i manifestes. El mateix Russell-Gebbett anota: «Unlike many of the forms quoted as being likely Provençalisms in our earlier selections, and which could often almost equally well be attributed to archaism, the following can with difficulty have been indigenous in Catalan», i cita, entre altres trets, els plurals en funció de subjecte *li ome* i *li prohome*. Ara, en el document solament hi ha un singular en *-s* en funció de subjecte («*car conoissia que .l reis avia fait per ben*») contra molts altres sense *-s* («*can lo rei mudà bails in Lerida*»; «*lo senor rei perdet gran partida de sos dreiz*»; «*aquel salvament fo aitals*»; «*un baquelar emblà ad reginam una sarraïna*»; «*un macip fo trobat mort*»); també en noms propis («*fo pres Tomeu*»; «*Bort*

49. DECat, vol. v, s. v. *no*.

50. DECat, vol. VIII, s. v. *soldre*.

51. FERNÁNDEZ GONZÁLEZ (1985), p. 249.

52. DECat, vol. VII, s. v. *ós*.

53. RUSSELL-GEBBETT (1965), p. 229.

de Girona trobà lo baquelar»; «*Et est testis Umbert de Fontanes [...] et Johan de Willelm Peira*»). En canvi, tots els predicats nominals presenten -s: quatre adjectius («*dis que [...] seria fidels a tot lo pobol de Lerida*»; «*e aquel salvament fo aitals qual podez auzir*»; «*sabem e es vers que [...] foren pres*»; «*desmantenc los bailes e fo avols a els*»), i un substantiu («*e non remàs per Bità, qui era bailes, que fo fort desonarat e vil tingut*»). En aquest darrer passatge els participis dels temps compostos amb *sum* no presenten -s; n'hi ha d'altres sense -s, gairebé tots («*un macip fo trobat mort*»; «*et fo jutgat per penjar*»).

Fos quina fos la procedència de l'autor dels greuges (potser rossellonès, potser un dels tolosans establerts a Lleida o un descendent seu), les condicions de l'ús dels singulars en -s són coherents amb les que es donen a les *Vides* en el sentit que els singulars en -s es troben preferentment en funció de predicat nominal, i també en el sentit que aquests singulars en -s són, proporcionalment, molt més freqüents aquí que en les *Vides*, tal com era d'esperar tractant-se d'un text gairebé un segle més antic. L'ús del cas recte en els greuges de Lleida no sembla que es degui exclusivament a una influència del provençal com a llengua de prestigi; si fos així, els trobaríem també en abundància en funció de subjecte. Ara, tot això contrasta vivament amb l'ús restringidíssim que dels singulars en -s es fa a les *Homilies*. Aquest contrast s'explica solament si suposem que la procedència de l'autor dels greuges era lingüísticament diferent de la del traductor de les *Homilies*. Allò que m'interessa ací de subratllar és que tenim un text molt anterior a les *Vides* en què els singulars en -s es troben preferentment (gairebé exclusivament) en funció de predicat nominal, cosa que sembla demostrar que aquests singulars presentaven una resistència molt major en la funció de predicat nominal que en la de subjecte.⁵⁴

Podem afegir a aquestes consideracions que en els temps compostos amb *ésser* a més dels participis sigmàtics, que llavors eren invariables en occità quant al nombre, com *mès* (de *metre*): *fòron mès* 8 'foren mesos'; *promès* (de *prometre*): *foren promès* 45 'foren promesos', i *pres* (de *prendre*): *fo pres* 11 'fou pres', hi trobem un participi singular en -s: *fo menazadz* 61 'fou amenaçat'. I també, amb la mateixa funció, participis plurals sense desinència, d'acord amb la declinació occitana de l'època, inexistent en català: *il còssol fòron elegit* 52 'els còssols foren elegits', *e fòron menazat* 65 'i foren amenaçats'.

2.2. Substantiu i adjectiu

2.2.1. Subjecte

En singular, a la forma *que-l reis avia fait* 55 assenyalada per Bastardas, que hem vist, n'hi hem d'afegir dues més en cas subjecte.

54. BASTARDAS (1995), p. 307-308; les sigles SP corresponen a MIRET I SANS (1913); MCLT, a RUSSELL-GEGBETT (1965). L'abreviació *Homilies* es refereix a les *Homilies d'Organyà* i *Vides de sants rosselloneses*, a KNIAZZEH I NEUGAARD (ed.) (1977).

En primer lloc, *(h)om* (< HOMO) a «*que tot om de m solidos*» 56, tenint en compte que llavors encara no s'havia format el pronom indefinit *tothom*⁵⁵ i que en aquest sentit s'emprava la forma *tuit* (< *TOTTI, 'tots') amb valor de pronom indefinit: «que *tuit* i donéssim» 66. I també, *u(n)s* (< UNUS) singular en la frase «que cada *us* dé mil solidos ensús» 58, igualment amb valor indefinit.

Quant als noms propis, a les formes úniques assenyalades per Bastardas, hi podem afegir «e per *Peire de Lobeira* remàs» 67, on la forma occitana *Peire* (< PETRU) no apareix assimilada a les declinades *Peires*, subjecte, i *Peiron*, règim.⁵⁶

Sí que presenten declinació les formes llatinitzades. Així:

Cas subjecte:

Petrus de Lobeira [...] *se vanà* 1-2
Petrus de Lobeira fe-li jurar 12
clamavit se Petrus Estrader 87
Petrus de Lobeira dix [...] 89.

Cas règim:

en poder de Petro de Lobeira 8
pres de Petro d'Orsó VIII morabatins 9.

Provinent del nominatiu llatí MELIUS, hi trobem *meils* 'millor', en l'origen adjectiu superlatiu, però ací ja amb valor adverbial: «per zo que *meils* [pogués] emprennar lo poble de Lèrida [...]» 47.

Quant a la frase «lo poble avien molt gran gaug, car conoissia que·l reis o avia fait per ben» 54-55, la forma de plural verbal *avien* respon a una concordança *ad sensu* amb el subjecte singular *lo poble*, considerant el significat col·lectiu d'aquest mot, i més tenint en compte la concordança regular amb el singular *conoissia*.

2.2.2. Atribut

A les formes amb cas recte en aquesta funció assenyalades per Bastardas, hi podem afegir la forma *menazads*, en singular, a «que fo *menazads* malament per los senors» 61, que contrasta amb el plural *menazat*: «e fòron *menazat* de ferir e d'aucire» 65.

55. DECat, vol. IV, s. v. *home*.

56. FERNÁNDEZ GONZÁLEZ (1985), p. 228 i 258.

Quant a la concordança del participi amb el verb copulatiu, a més de la manca de concordança que assenyala Bastardas a «*que fort desonorat e vil tengut*» 39-40, hem de considerar els perfets forts sigmàtics següents a què ens hem referit abans:

P. d'Orsó e R. De Miravet foren *pres* [...] 5-6
 τ fòron *mès* en poder de Petro de Lobeira 8.

Aquestes formes *pres* i *mès*, com hem vist abans, eren aleshores úniques per a representar el singular i el plural nominal masculí en occità, mentre que en català molt aviat van aparèixer les formes analògiques de plural del tipus *preses*, després *presos*.⁵⁷

Respecte d'*aitals qual*: *aquel salvament fo aitals qual podez auzir* 4, hi podem observar que *aitals* és en cas recte, però no pas el seu correlat *qual*, que en aquest cas seria *quals* (< QUALS), *aitals quals*, potser pel fet que aquesta combinació, adjectival en origen, esdevenia una locució conjuntiva comparativa 'tal com', on el segon element, *qual*, prenia un sentit adverbial invariable.

2.2.3. Plurals femenins

En parlar de les vocals posttòniques finals, hem dit que per als mots femenins acabats en *-a* en el singular la solució majoritària en plural és la catalana *-es*, fins i tot en mots que presenten altres característiques formals de tipus occità, com *causes* 15 i 54 'coses', *faites* 7 > *feites* > *fetes* 'fetes', *moutes* 54 'moltes', però que també hi ha mostres de la solució occitana en *-as*: *cartas* 82, etc., amb alternances seguides com en el cas del sintagma *las altres fembres* 73.

2.2.4. Adjectius numerals i article indeterminat

Respecte dels cardinals i l'article indeterminat, en cas subjecte singular hi trobem la variant occitana *us d'uns*:

cada us dé mil solidos 58 'cada un doni mil sous'.

Les altres formes de masculí són amb *un* en cas règim, per exemple:

de un an enzà 3
Ramon de Senaoja pres un ladre de noit 41,

57. MORAN (2004), p. 250.

o com a subjecte d'oració en passiva:

Un macip fo trobat mort 71.

Els centenars hi apareixen amb la xifra romana C, i els milers amb M (excepte 57 i 58):

que no·n avia mas CL solidos 19
e fez-lo escapar per M solidos 44.

Quant als ordinals, només hi figura la forma masculina occitana *terz* 'terç':

demandà lo terz de CC morabatins 18.

2.3. Article determinat

2.3.1. Amb declinació

La presència de la forma de l'article en cas subjecte és determinada pel manteniment d'aquest cas en el substantiu de què depèn.

Pel que fa al masculí singular, la forma *lo* o la seva forma reduïda *l* és comuna al català i al cas recte occità, i apareix, doncs, en subjecte, per exemple:

que·l reis o avia fait 55 'el rei ho havia fet'
lo rei mudà bailes 14 'el rei canvià els batlles'.

Quant a les formes d'article en cas subjecte plural masculí, la més habitual, com és normal en l'occità de l'època, és *li* (< ILLI):⁵⁸

ben li prohome lo i dizien ben 75 'els prohoms li ho deien bé'
li prohome dixérent 78 'els prohoms digueren'.

Però també apareix ocasionalment la forma masculina insòlita *il* en aquesta funció, potser deguda a la fonètica sintàctica a causa de la seva posició proclítica:

τ ea, qu·il còssol fòren elegit 52 'I vaja, que els cònsols fòron elegits'.

58. JENSEN (1994), § 156-159.

2.3.2. Sense declinació

Apareix en funció de subjecte plural la forma d'article determinat *los*:

Los cossols s'agreen a calar 62 'els còsols s'hagueren de callar'

Los cossols non auseren intrar 64 'els còsols no gosaren entrar'.

Quant a l'article indeterminat, apareix com a única forma *un* en funció de subjecte (en lloc de l'occitana *uns*), concordant amb el substantiu:

Un baquelar emblà [...] una sarraïna 31

Un macip fo trobat mort 71.

2.3.3. Reduccions i contraccions

Hi trobem la forma reduïda *l* habitual i comuna d'ambdues llengües en contacte amb vocal: *l'assegurament* 20 i 24, *l'alberc* 30, *l'amor* 24, *que-l reis* 55, *que-l senor rei* 62, però no hi ha reducció de *la* a: *la obra* 66 i 69. També apareix la forma *el* en el sintagma *ed el* (< ET-ILLU) *poble* 53.

Així mateix, apareixen les contraccions habituals amb preposició *a*: *al* 19 pàs-sim i *de*: *del* 29 pàs-sim, *del* 48 i 53, però no pas amb *per*: *per los homes* 17, *per los senors* 61, com és propi del català antic.

2.3.4. Absència d'article

Assenyalem la manca d'article després de la conjunció *per* i abans de substantiu en les frases següents:

per rauberies e per malesfaites e per ladronices que avia fait 7

no volc estar per rei ni per fermances de dret ni per nul·la re 27-28.

2.3.5. Article personal

Només hi apareix la forma masculina *en* i limitada a uns pocs casos:

la torre d'en Mir, d'en Ramon Ramon 6

zo era en Mir 43.

La resta de noms propis personals apareixen sense aquesta partícula, per exemple:

per nom Wilelm de la Ridorta o Wilelm Freant o Pedro Gilabrun o Andreu de Senaoja 22-23.

2.4. Pronoms personals i adverbials

2.4.1. Formes fortes

Només hi figuren les de 3a pers. del singular: *él, ela* ‘ell, ella’. Com hem dit en parlar de les consonants, la grafia simple *l* tant pot reflectir la solució occitana [l] com la catalana [ʎ]. Quant a la col·locació, la majoria apareixen a l’inici de l’oració:

τ él no·n volc far justícia 8
τ él venc el judeu 37
él la trasc 77.

Excepte en la frase:

e dis ela que d’un judeu 37.

2.4.2. Formes febles simples

Les formes personals són també quasi sempre de 3a pers., comunes al català i l’occità; acusatiu: *lo, la, los*; més la contracció *l*, que tant pot correspondre a la forma d’acusatiu masculí: *on l’avia agut 6*, com a la de datiu *li* en combinació amb *no*: *que no·l vauc 23* ‘que no li valgué’, normal en occità antic. Però en una ocasió apareix la forma plural de 1a pers. *nos*, concretament en la frase *perquè nos es viaire que laus ne preses 91*, que interpreten en el sentit ‘perquè ens sembla que els prengué’, de què es dedueix que potser eren diverses persones les que declararen en la redacció d’aquest document.

També hi figuren els pronoms adverbials, comuns al català i l’occità, *hi* (grafia *i, y*) i *en* (grafia *n*):

e fo fat acorder que trut i donéssem 66
e dis que y daria CCC morabatins 68
τ él no·n volc far justícia 8
que n’havia en peignora directos del comte d’Urgell 46.

2.4.3. Combinacions pronominals

Hi ha un cas de combinació entre les formes personals *lo* i *li*, encara que aquesta ja pren la forma dissimilada *hi* (grafia *i*) moderna, mantenint l'ordre de complement directe més complement indirecte: *ja fos ezò que li prohome lo i (lo li) dizien ben* 75, solució comuna al català i l'occità.⁵⁹

Les altres combinacions són amb *en*:

envià-los-en 9

e-l baquelar fogí-se'n 33-34

laisset-l'en anar [...] que laus (los) ne presés 91.

Podem observar que en aquests darrers exemples el pronom adverbial *en* és pleonàstic, puix que no acompleteix cap funció en l'oració: 'i el deixà anar [...] que els prengué'. D'altra banda, en la darrera frase apareix la forma *laus*, que Russell-Gebbett considerava «a hyperprovençalim upon *los*»,⁶⁰ que contrasta amb la solució de la primera oració.

2.4.4. Ordre de col·locació en l'oració

Per regla general, en la llengua del període medieval els pronoms febles se solen situar després del primer mot de l'oració, deixant de banda les conjuncions unitives, per raons prosòdiques, de manera que poden esdevenir enclítics o proclítics respecte del verb independentment del temps o mode d'aquest.

En aquest text es respecta sobretot aquest ordre, per exemple en la frase: «, demandà-li on l'avia agut» 36. Però per contra el pronom se situa enclíticament en les oracions següents en què el verb no apareix sintàcticament en posició inicial:

Petrus de Lobeira *fe-li* jurar 12

lo rei *avia-lo* pres 20

e-l baquelar fogí-se'n 33-34.

Podem suposar que per donar més èmfasi a l'elocució d'aquestes oracions, després del subjecte es feia una pausa i immediatament es reprenia la pronúncia de manera que prosòdicament el verb apareixia en primer lloc, ço que explica la posició enclítica del pronom en aquestes oracions.⁶¹

59. JENSEN (1994), § 239; CASANOVA (1989), p. 57-80.

60. RUSSELL-GBEBETT (1985), p. 229; JENSEN (1994), § 250-253.

61. JENSEN (1994), § 250-253; BRUGUERA (1991), § 75.

2.5. *Relatiu i interrogatiu*

2.5.1. *Oracions relatives adjectives*

En aquest text s'emptra el pronom relatiu *qui* (< QUI), sense preposició, en funció de subjecte singular o plural i amb antecedent personal; i sempre és masculí en frases romàniques:

pres de Petro d'Orsó viii morabatins, *qui* esgarrà i clericum 9
 Per los homes de la vila *qui* lo viren 17
 e no·n remàs pro Bita *qui* era bailes, *qui* fo fort desonorat 39
 pres un ladre [...] *qui* avia fait grans mals 41
 pruscalà los còssols cum los senors *qui* són dejós lo rei 60
 e per Peire de Lobeira remàs, *qui* dis que compraria lo pont tot 67
 nuncium sarracenum [...], *qui* era nuncius de dominam comitissa Urgelli
 67
 entro que·l senor rei vingués en la terra *qui* aizò adobés 63
 E li ome *qui* o auziren àgron avol cor 69 (*qui* amb valor plural).

En les frases en llatí també apareix la forma *qui* en funció de subjecte amb antecedent masculí:

ante probi hominibus suprascriptis *qui* hoc viderunt 26
 deferebat suas cartas comiti *qui* eum [nuncium] miserat ad dominam comitissam 82.

Però amb antecedent femení, no personal, apareix en frases en llatí la forma *que* en funció de subjecte, tant amb verb actiu:

franxit guidonaticum de domina comitissa τ tregas *que* erat intra regem Aragonis τ Almoneni 84,

com també amb verb passiu:

et traxit cartam *que* fuit iurata τ probata 88.

Precedit de preposició i en funció de complement locatiu figurat s'emptra el pronom *què* en la frase

faita carta bona sigillada *en què* avia emenda de d morabatins 21.

2.5.2. Relatiu substantiu i neutre

El relatiu purament substantiu, sense antecedent explícit o implícit en el discurs, del tipus compost *ço que*, es troba en funció de complement directe en la frase següent:

Esters zo d'abans *que* avia fait 5,

on la forma composta encara no s'ha consolidat, com ho palesa el fet que el demostratiu *zo* regeixi directament el complement nominal *d'abans*, de caràcter adverbial. Equivaldria, doncs, en la llengua moderna a l'expressió «a part del que havia fet abans».

Quant a la frase *e fo enviat per penjar per qui avien la cort en comanda* 42, el pronom *qui* fa la funció de relatiu substantiu, sense antecedent però referit a persones en plural equivalent a la frase moderna «i fou enviat a penjar per aquells / els qui tenien la cort en comanda».

En el cas de la frase *e tal n'i ac que fo menazads malament per los senor[s], per la cal causa les còssols s'agren a calar del ben de la vila* 61-62, el relatiu compost *la cal causa* 'la qual cosa' té un caràcter neutre, equivalent a *això*, i es refereix anafòricament a tota l'oració anterior.

2.5.3. Construccions pseudorelatives

En el cas de la frase *Ja fos ezò, que li prohome lo i dizien ben* 75, interpretem que el pronom neutre *ezò* 'açò' és representat anafòricament per *lo* en l'oració subordinada, de manera que *que* només té valor conjuntiu, independent de *ezò*, sense formar, doncs, una perífrasi del tipus *ço que*.

Podem observar, a més, l'ús de *qui* amb una funció gramatical merament conjuntiva, és a dir, pròpia de la conjunció *que*, encara que es confongui formalment amb relatiu⁶² en les frases següents:

en què avia emenda de D morabatins, *qui* res li tocava 21
per M solidos que ne dec aver, *qui* le'n foren promès 44.

En la primera d'aquestes frases, la funció anafòrica en la subordinada és realitzada pel pronom personal *li*, de manera que *qui* només hi té valor conjuncional. I, en la segona, la funció anafòrica és realitzada per la combinació pronominal *le'n* 'li'n', de manera que *qui* només hi té valor de conjunció causal 'perquè'.

62. DCVB, vol. IX, s. v. *qui*.

Aquestes vacil·lacions en l'ús dels relatius més complexos són típiques en l'escriptura del període arcaic de la llengua, en què predominava l'oralitat.⁶³

2.5.4. Interrogatiu

Apareix l'adverbi *on* amb sentit interrogatiu indirecte en la frase «demanà-li *on* l'avia agut» 36.

2.6. Indefinites

Ultra les formes pronominals *(h)om*, *tuit* i *u(n)s* que hem comentat anteriorment en parlar de la declinació, podem observar que amb caràcter adjectival hi figura el plural *altres*, masculí o femení, amb determinatiu: *las altres fembres* 73 o sense: *e altres homes* 11, i postposat sense determinatiu: *prohomes altres de Lèrida* 43. Amb caràcter pronominal, *altra*: *que ja n'avía altra [fémina] mort* 72, però també hi trobem *alres* en plural: *quan alres [morabatins] no-n poc aver* 13; es tracta d'una forma de plural insòlita, puix que només se solia emprar la forma *alre*, invariable i amb caràcter independent, en el sentit d'«altra cosa».⁶⁴

Quant a *atrestal*: *fe tot atrestal a Wilelm Porquet* 27, Coromines explica que es tracta d'un singular analògic d'*altrestals* «que també devia usar-se adverbialment amb el sentit de 'igualment', 'també'».⁶⁵

Quant a la col·locació de l'indefinit *tot* i formes flexives amb caràcter adjectiu, si bé apareix generalment avantposat al substantiu: *tot lo pòbol* 3, *tot lo poble* 51, *tota la gent* 49, *totes causes* 15, etc., en una ocasió apareix postposat: *compraria lo pont tot* 67, potser per a incrementar-ne l'expressivitat.

També hi figura l'indefinit arcaic amb valor negatiu català *null*, *nulla*; occità *nul*, *nul·la* 'res, cap cosa' en el sintagma *ni per nula re* 28 'ni per res'.

2.7. Possessius

Ultra les formes femenines *sua* 73, *suas* 82, que apareixen en frases en llatí, totes les formes de possessiu romàniques són de 3a pers. febles: femení singular *sa*, *s'*; masculí singular *sos*; masculí plural *son*:

63. BADIA (1982), p. 11-28.

64. DCVB, vol. I, s. v. *alre*; DECat, vol. I, s. v. *alre*.

65. DECat, vol. I, s. v. *alre*.

e roba'l sa casa 38
 en sa maisó 41
 a sa guisa 49
 per salvament de s'ànima 2
 sos dreiz 16
 sos draps 25
 en son assegurament τ en son defendament 20
 a son major depart 68.

3. MORFOSINTAXI VERBAL

3.1. 1a conjugació -ar (llatí -ARE)

3.1.1. Formes no personals

Totes les formes d'infinitiu presenten la desinència -ar, comuna a català i occità: *anar* 91, *calar* 62, *dar* 38 i 69, *donar* 22, *emprennar* 47, *estar* 27, *intrar* 64, *jutgar* 75 i 79, *melorar* 50, *pagar* 90-91, *pecijar* 30, *penjar* 42, *penorar* 64, *raubar* 30. Aquesta darrera és de caràcter occità pel manteniment del diftong *au* de l'arrel.

També són comunes al català i l'occità desinències de participi passat. Masculí singular -at: *desonorat* 39, *dat* 19, *menazat* 41, *mostrat* 16 i 17, *prestat* 20; femení singular -ada: *banada* 77, *gardada* 73, *sigillada* 21; masculí plural -ts: *menazats* 61. Hem d'afegir a aquestes formes romàniques les llatines *iurata* τ *probata* 88.

3.1.2. Formes personals simples

També és comuna al català i l'occità la desinència -ava de 3a pers. de l'imperfet d'indicatiu: *tocava* 21.

Quant al passat (perfet simple) d'indicatiu, hi trobem en la 3a pers. del singular una alternança entre les formes amb desinència catalana -à: *demandà* 18 i 36, *emblà* 31, *emparà* 1, *envià* 9, *esgarrà* 9, *mandà* 11, *mudà* 14, *pecijà* 24; i occitana -et: *laisset* 91 'deixà', *mostret* 32 'mostrà', *traselet* 25 'embolcà'. Hi podem observar que la desinència catalana -à es troba en verbs que presenten un caràcter occità en l'arrel: *demandà* 'demanà'; *mandà* 'manà'. La mateixa alternança és present en la 3a pers. del plural; així, a més de les formes amb desinència -eren occitana: *aneren* 72, *auseren* 64, hi trobem també la catalana -aren: *meloraren* 53.

Del verb *dar* (< DARE), hi figura la forma de 3a pers. de singular del present de subjuntiu *dé* 56 (< DET), molt aviat arraconada en català i occità per les formes del verb sinònim *donar*; en català, la forma *dé* figura en el paradigma actual establert

pel DCVB per a aquests verbs (s. v. *donar* o *dar*), però no en el paradigma de les formes històriques; en occità, no en coneixem cap forma documentada antiga, però figura en el paradigma modern.⁶⁶ Devia existir, doncs, aquesta forma *dé* en el període arcaic en ambdues llengües, competint, però, amb les del verb *donar*, que es devien considerar preferents en el llenguatge literari. De fet, ambdós verbs, *dar* i *donar*, apareixen en aquest text.

És comuna al català i l'occità medieval la forma de condicional simple de 3a pers. del singular *compraria* 67, però llavors encara eren exclusivament occitanes les formes d'imperfet de subjuntiu següents: 3a pers. del singular *adobés* 63 (català antic *adobàs*) i 3a pers. del plural: *donéssem* 66 (català antic *donàssem*).

3.2. 2a conjugació -er, -re (llatí *-ĒRE, -ĒRE*)

3.2.1. Formes no personals

La forma d'infinitiu *conóiser* 77 presenta la solució occitana del llatí CO(G) NOSCERE (català antic *conóixer*, català modern *conèixer*). També és occitana la forma *sòlver* 12,⁶⁷ del llatí SOLVĒRE, que en català antic donava *solre* o *soldre*, present encara en les formes derivades *absoldre*, etc.⁶⁸ El substantiu deverbal *poder* 8 i 90 (llatí vulgar POTĒRE) és comú al català i l'occità.

Pel que fa a les formes especials d'infinitiu, a més d'*ésser* 16, 74 i 79, forma comuna al català i l'occità, hi tenim la catalana *dir* 51 (occità *dire*), d'una banda, i, de l'altra, l'alternança entre la solució catalana *fer* 53 i l'occitana, més freqüent, *far* 8, 49 i 74.

També hi figura una forma d'infinitiu d'intenció llatina: *pendere* 44 (< PRE-HEDERE) i la corresponent romànica *pendre* 33 'prendre', comuna al català i l'occità.

Les formes de participi passat no rizotòniques en *-ut*, *conegut* 74 i 79 i *(h)agut* 36, *tengut* 40, eren comunes al català i l'occità.

Respecte a la forma insòlita *sabida* 1, de *saber*, amb desinència pròpia dels verbs en *-ir*, d'antuvi pot semblar un hispanisme, coincident amb el castellà actual. Però cal tenir en compte que abans de les solucions actuals, que presenten un model seleccionat segons les llengües, al començament hi va haver vacil·lacions; així, el castellà medieval també presentava formes en *-udo* (i *-uda*), com *atrebudo*, *batudo*.⁶⁹

66. ALIBERT (2000), p. 151.

67. ANGLADE (1921), p. 346.

68. DECat, vol. VIII, s. v. *soldre*.

69. PENNY (2001), p. 216.

Pel que fa a l'aragonès, Coromines, referint-se precisament a aquest document, afirma que «està escrit en una mescla d'occità amb català i aragonès (p. ex. Hi havia *sabida* per 'sabuda')»;⁷⁰ però en aragonès modern el mot *saputo* 'sabor' ⁷¹ ha de ser una nominalització d'un antic participi perfet en *-ut*, com l'adjectiu català *sabut*.

I respecte del català, hem de tenir en compte que el rossellonès presenta modernament algunes formes en *-it* en verbs amb *-e-* primitiva com *creixit* 'crescut', *neixit* 'nascut', etc.⁷²

No és fàcil, doncs, de determinar el lloc concret d'origen d'aquesta forma en un context de contacte o més aviat de barreja lingüística, però en qualsevol cas és una mostra de certa vacil·lació inicial d'aplicació entre les desinències *-ut* i *-it*, en el participi del verb *saber*, que és una forma creada en llatí vulgar o proto-romànica pel fet que el verb llatí clàssic *SAPIO* era defectiu quant al participi passat passiu.

Respecte de les formes rizotòniques, totes són de caràcter sigmàtic i comunes al català i l'occità: *mès* 8, *promès* 45, *remasa* 66, *pres* 6, *presa* 72 i 90. Aquestes formes masculines, però, són de plural, com es pot deduir de la concordança verbal: *fòron* / *foren mès* / *promès* / *pres*, que en principi eren comunes al singular en els mots acabats en *-s* en el radical, tant en català com en occità. Però com que en català es va adoptar molt aviat la desinència *-es* del plural (després *-os*: *pagès* → *pageses* → *pagesos*),⁷³ cal considerar que aquestes formes invariables són més aviat de caràcter occità de l'època, com hem vist anteriorment.

Com a formes especials de participi tenim, en primer lloc, *dit* 71, comuna al català i l'occità; més *faita* 77, típicament occitana (català antic *feita*, modern *feta*) i el seu plural *faites* 7, que curiosament presenta combinades l'arrel occitana *fait-* amb la desinència catalana *-es* (occità *faitas*, català *feites* > *fetes*), bona mostra de barreja lingüística.

3.2.2. Formes personals simples

Les de present d'indicatiu són: 3a pers. del singular *és* 1, 51 i 91, *pot* 16; 1a pers. del plural *sabem* 35, 45 i 46, que són comunes al català i l'occità, i 2a pers. del plural *podez* 4, en què la grafia *-z* pot reflectir, com hem vist anteriorment, tant el so precedent a la solució catalana moderna *-u* (*podeu*) com l'occitana africada *-tz* (*podetz*).

70. DECat, vol. VI, s. v. *Lleida*.

71. ALVAR (1953), p. 283.

72. FOUCHÉ (1924), p. 171-172.

73. MORAN (2004), p. 245-264.

De l'imperfet d'indicatiu, ultra les formes llatines de 3a pers. del singular *de-ferebat* 82, *ducebat* 43, i la de 3a pers. del plural *erant* 84, hi figuren les formes comunes al català i l'occità següents: del verb *haver* la 3a pers. del singular *havia* 5 pàssim, sobretot en funció d'auxiliar en els temps compostos dels verbs transitius, però també amb el seu valor primitiu de 'tenir': «n'*avia* en peignora» 46, i amb el sentit d'existència (*hi havia*) però sense la partícula *hi*: «carta bona sigil·lada en què *avia* emenda» 21; i la 3a pers. del plural *avien*, forma amb desinència exclusivament catalana (occità *havian*, *havion*), que apareix també tant com a auxiliar verbal a *avien establí* 56 i 58, com amb el sentit de 'tenir' a «e lo poble *avien* molt gran gaug» 54, on podem observar que la concordança entre el subjecte *lo poble*, en singular, i el verb en plural és pel sentit, considerat *lo poble* amb el valor col·lectiu de conjunt de pobladors o habitants.

Del verb *ésser* hi tenim *era*, comuna al català i l'occità, tant amb valor merament copulatiu com d'auxiliar verbal: *era remasa* 66; del verb *deure*, *devia*, en el sentit d'obligació moral: «mantenia el menut poble enaísí com *devia*» 52, i també en el d'haver de pagar: «C solidos que li *devia* A. de Prades» 87-88. Respecte del verb *fer*, la forma de 3a pers. del singular *fazia* 2 i 55 és més aviat occitana (català antic *fa(h)ia*) o catalana septentrional, com també la de 3a pers. del plural *dizien* 75 (català *deïen* > *deien*), que tanmateix presenta la desinència *-en* catalana (occità *dizian*, *dizion*).

Del passat (perfet), les formes febles, és a dir, amb l'accent a la desinència, són de 3a pers. del singular, del verb *perdre*: *perdet* 16, i de *traselar*: *traselet* 25, ambdues amb la desinència *-et*, característica de l'occità; i per al verb *poder*, la forma catalana *pogué* 79, que alterna en aquest text amb la forma forta primitiva *poc* 13 i 77 (< POTUIT), comuna al català i l'occità. Aquesta és una mostra interessant del pas de les formes fortes primitives a les febles analògiques; a més, la forma nova feble adopta precisament el model català.⁷⁴

Quant a les formes fortes, rizotòniques, de passat (perfet), tractarem en primer lloc les de caràcter velar; de *desmantenir*: 3a pers. del singular *desmantenc* 15, comuna al català i l'occità; d'*haver*: 3a pers. del plural *agren* 62, solució catalana que apareix al costat de l'occitana *agron* 69 (< HABUERUNT); de *plaure*: 3a pers. del singular *plac* 53, comuna al català i l'occità; de *poder*: 3a pers. del singular *poc* 13 i 77, comuna al català i l'occità (que alterna, com hem vist anteriorment, amb la forma feble *pogué* 79), més la llatina de 3a pers. del plural *potiunt* 86; de *tenir*: 3a pers. del singular *tenc* 90 'tingué', comuna al català i l'occità; de *traure*: 3a pers. del singular *trasc* 77-79 'tragué', de caràcter més aviat català (occità antic *trais*); de *valer*: 3a pers. del singular *vauc* 23 'valgué', que presenta vocalització de la *l* segui-

74. Ambdues formes, però, amb el procés de substitució de la forma forta per la feble ja avançat, apareixen documentades encara a Lleida durant el segle XV (vegeu FARRENY, 1986, p. 171-174).

da de consonant velar a partir de la forma primitiva *valc* < VALUIT, comuna al català i l'occità antics; de *venir*: 3a pers. del singular *venc* 18, 37, 44 i 80 'vingué', també comuna al català i l'occità; i de *voler*: 3a pers. del plural *volgren* 69 'volgueren', de tipus més aviat català (occità *volgron*).

Pel que fa al sentit d'*agren* / *agron*, del verb (*h*)*aver*, en el cas de la frase «se *agren* a calar» 62, aquesta construcció reflexiva seguida de preposició *a* més infinitiu té un sentit d'obligació, modernament 's'hagueren de callar'; en la frase «e li ome que o auziren *agron* àvol cor» 69, aquest verb té el sentit modern de 'tenir': 'tingueren mal cor'. Quant a la frase «poisque justícia *agren* passada e complida fe-los pecijar e raubar l'alberg» 29-30, la forma de 3a pers. del plural *agren*, en funció d'auxiliar dels verbs *passar* i *complir*, és més probable que sigui també de perfet d'indicatiu (< HABUERUNT 'hagueren'), que no pas provinent del plusquamperfet d'indicatiu llatí HABUERANT (occità antic *agron* 'haurien') (vegeu l'apartat 3.4, «Formes personals compostes»).

De caràcter sigmàtic, del verb *dir* hi tenim repetidament la forma de 3a pers. del singular occitana *dis* 2 pàssim 'digué', però també una vegada la catalana antiga *dix* 89; per a la 3a pers. del plural hi tenim *dixerint* 73 en una frase en llatí i la catalana antiga *dixerent* 78 'digueren' (occità antic *disséron*); del verb occità *esfrànher*: 3a pers. del singular *e-sfraís* 24 'trencà'; del verb *metre*: 3a pers. del singular *mes* 72 'meté', homònima, com hem vist, al participi passat i comuna al català i l'occità antics, més la forma llatina de 3a pers. del plural *miserant* 82; de *remandre*: *remàs* 39, 67 i 69 'romangué', on la conservació de la *e* del radical (< REMANERE) indica més aviat un caràcter occità, com ja hem vist; de *prendre*: 3a pers. del singular *pres* 9 'prengué', forma també homònima a la del participi passat, així mateix comuna al català i l'occità antics.

Els verbs que no s'ajusten als models anteriors en aquest temps són *ésser*, *fer* i *veure*. Pel que fa a *ésser*, la 3a pers. del singular ultra la forma llatina *fuit* 71, 72 i 88, presenta repetidament i única la forma *fo* 4 pàssim, que és una variant comuna al català i l'occità antics; i la 3a pers. del plural presenta tant la forma catalana *foren* 6, 45 i 65 com l'occitana *fóron* 8 i 52. El verb *veure* presenta per a la 3a pers. del singular la forma llatina *vidit* 85, i per a la 3a del plural, ultra la llatina *viderunt* 26, la catalana antiga *viren* 17 'veieren' (occità antic *víron*). Hem de consignar, finalment, les formes llatines de 3a pers. del singular *rediit* 83 'reté' (< REDERE) i *traxit* 88 'tragué'.

3.3. 3a conjugació -ir (llatí -ĪRE)

3.3.1. Formes no personals

Pel que fa a l'infinitiu, la forma *aucire* 65 és una variant antiga del verb occità *aucir*, encara viva en bearnès.⁷⁵ També és occitana la forma *auzir* 4 (català *oir*) (< AUDIRE). Comuna al català i l'occità és *ferir* 65.

Els participis passats febles, és a dir, no rizotònics, presenten la desinència -it, -ida, comuna al català i l'occità: *complida* 30; *costoïda* 77 'custodiada', del verb català antic *costoir* (< CUSTODIRE) (occità *costosir*); *elegit* 52, que és, de fet, una forma analògica de les anteriors que substituï l'antiga forma forta *elet* (< *ELET-TUM < ELECTUM);⁷⁶ *establit* 56-58, forma comuna al català i l'occità antics; sí que es conserva la forma forta *mort* 71 i 72, comuna tostemps al català i l'occità. Tots aquests participis formen part de temps verbals compostos, excepte en la frase «Un macip fo trobat *mort* en Lérida» 71, on *mort* té més aviat un caràcter adjectival.

3.3.2. Formes personals simples

És comuna al català i l'occità la forma de 3a pers. del singular de l'imperfet d'indicatiu *mantenia* 52.

Quant a les formes de passat (perfet) d'indicatiu, és ben occitana la forma de 3a pers. del singular *auzit* 51 (català *oi*) (< AUDIVIT); respecte de la de 3a pers. del plural *auziren* 69 (català *oiren*) (< AUDIVERUNT), és occitana clarament pel radical, però la desinència -en és més aviat catalana (occità *auziron*). Les formes d'imperfet de subjuntiu (provinents del plusquamperfet llatí) presenten les mateixes desinències en català i occità antics, però les mostres que hi tenim són clarament occitanes pel radical: *eissís* 90 (català *eixís*), *obezissen* 63 (català *obeïssen*).

Respecte dels temps compostos, tots són formats amb l'auxiliar *haver*, és a dir, amb caràcter transitiu. Plusquamperfet d'indicatiu: *avien establít* 56 i 58; *avia altra mort* 72, on el participi *mort* (de *morir*) es remet quant al sentit al verb transitiu *matar*: «una femna l'avia *mort*, que ja n'havia altra *mort*» 71-72. També hi tenim una mostra de passat anterior d'indicatiu amb doble participi: *agren passada e complida* 29-30 (català actual *hagueren passada i acomplida*).

75. DECat, vol. VI, s. v. *occir*.

76. DECat, vol. V, s. v. *llegir*.

3.4. Formes personals compostes

3.4.1. Veü activa

És comuna al català i l'occità la forma de 3a pers. del singular del plusquamperfet d'indicatiu: *(h)avia dat* 19, *(h)avia prestat* 20.

Més complexa és la interpretació de la forma *agren*, de 3a pers. del plural, com a auxiliar en la frase «pois que justícia *agren* passada e complida fe-los pecijar e raubar l'alberg» 29-31, que en la llengua moderna correspondria més aviat a un plusquamperfet de subjuntiu 'després que haguessin passat i complit justícia'. De fet, *agren*, com hem vist, és la solució catalana antiga tant del perfet d'indicatiu llatí HABUERUNT com del plusquamperfet llatí HABUERANT (occità *àgran*), però la solució d'aquest darrer temps prengué en català antic un sentit de condicional 'haurien', sentit que no sembla que pugui tenir aquesta frase perquè es refereix a un fet ja complit. Per aquest motiu, ens decantem a interpretar aquest temps amb valor de passat anterior d'indicatiu 'després que hagueren (van haver) passat i complit justícia', dins la tendència de la llengua medieval a emprar el mode indicatiu preferentment al subjuntiu.

3.4.2. Veü passiva

Es tracta de formes compostes amb l'auxiliar *ésser* més participi de verb transitiu, moltes de les quals sense subjecte agent explícit, ço que dóna un caràcter impersonal a l'oració, que de fet sintàcticament funciona com una oració copulativa, com és palès en la declinació del participi, que funciona, de fet, com un adjectiu atribut, com hem vist en tractar la morfosintaxi nominal i el participi.

Present d'indicatiu: cosa *sabida* és 1

Imperfet d'indicatiu: la obra del pont *era remasa* 66

Perfet d'indicatiu, 3a pers. del singular:

ela fo banada τ *costoïda* 77

qui fo fort desonorat 39

fuit dit quod una femina l'avia mort 71 [llatí]

fo menazads malament per los senors 61

Amb subjecte agent:

fo pres Tomeu e altres homes [a] Algoira 11

fuit presa 72

et traxit cartam que *fuit iurata* τ *probata* per escriptorem per testes 88-89 [llatí]

Perfet d'indicatiu, 3a pers. del plural:

qu'il còssol *foron elegit* e plac al rei 52-53

fòron menazat de ferir e d'aucire 65

fòron mès en poder de Petro de Lobeira 8

P. d'Orsó e R. de Miravet *foren pres* a aquesta torre d'en Mir 5-6

per M solidos [...], que li'n *foren promès* 44-45

Imperfet de subjuntiu:

dixerint que *fos gardada* de fresc 73.

4. MOTS INVARIABLES

4.1. *Adverbis i locucions adverbials*

4.1.1. De lloc

— *desús lai* 67-68 'allà damunt', locució formada per la forma exclusivament occitana *lai* més *desús*, comuna al català antic i l'occità *dessús* (encara que en occità antic també existia la forma *dessós*).

— *on* 36, comú al català i l'occità de tostemps.

4.1.2. De temps

— *d'abans* 5; aquesta locució amb el sentit d'abans' és corrent en català antic.⁷⁷ La frase on apareix, «Esters zo d'abans que avia fait» 5, té el sentit d'«excepte el que havia fet abans».

— *anc* 24 'mai', comú al català i l'occità antics.

— *en (e-n) avant* 11, 18, 27, 41, 66 i 87 'en (i en) avant', locució comuna al català i l'occità. Quant a la forma *Aenant* 31 ídem, és una variant antiga de *enant*, comuna al català antic i l'occità de tostemps.

— *de fresc* 73 'de poc temps, de seguida'. Segons Coromines, és una expressió catalana «estranya a les llengües veïnes».⁷⁸

— *ja* 71 i 76, ídem, panromànica (< IAM).

— *pois* 14, 29, 36, 46 i 80 'després', forma exclusivament occitana (català antic *puix*, *puïxes*), però encara sense diftongació (occità modern *pueis*).

— *de primer* 79 'abans, primerament'.

77. DCVB, vol. I, s. v. *abans*; DECat, vol. I, s. v. *abans*.

78. DECat, vol. IV, s. v. *fresc*.

- *quan* 13, 76 i 79 ídem, panromànica, en llatí *QUANDO* 43.
- *totavia* 14 ‘encara, sempre’, comú al català i l’occità antics.

4.1.3. De manera

- *atrestal* 27 ‘igualment’, variant d’*atretal*, comuna al català i l’occità antics, formada a partir del plural *altrestals*.⁷⁹
- *ben* 75, forma occitana (català *bé*).
- *de falset* 36, locució no documentada ni en català ni en occità, que interpretem en el sentit de ‘d’amagat’, tenint en compte que en català antic *falset* significava ‘butxacó amagat per a portar-hi diners’.⁸⁰
- *en lei* 77 ‘en dret, legalment’.
- *meils* 47 ‘millor’, forma occitana (català antic *mills*).
- *neleis* 63 ‘àdhuc, encara més’, forma occitana (català antic *nelleix*, grafia *neleix*).
- *per veritat* 74 ‘amb certesa, en veritat’, expressió catalana (occità *vertat*).

4.1.4. De negació

Hi figura repetidament la forma catalana *no* 10 pàssim, també amb clítics: *no·l* 23 i 33; *no·n* 19 i 34; *no·s* 51; més la forma *non* en context occità a 64 i en llatí a 45 i 86.

4.2. Preposicions

4.2.1. Complement directe

Apareix unit sense preposició (Ø) el complement directe de persona, com era habitual en català i occità antics:

mandà solver Ø Tomeu 12
trobà Ø lo baquelar in Lérida 32.

79. DECat, vol. I, s. v. *altre*.

80. DCVB, vol. v, s. v. *falset*.

4.2.2. Usos de la preposició *a*

4.2.2.1. COMPLEMENT INDIRECTE

Com és normal tostemps, apareix unit amb la preposició *a*:

e seria fidels *a* tot lo pròbol de Lèrida 3
e mostret-lo *a* P. de Lobeira 32
no redés comte *a* negun senor 49.

Així mateix, podem observar que en les construccions en llatí el complement indirecte no s'hi troba en datiu com en llatí clàssic, sinó en la fórmula del llatí vulgar *ad* + acusatiu, que és precisament l'origen de la construcció romànica:

un baquelar emblà *ad reginam* una sarraïna 31
suas cartas que eum miserat *ad dominam comitissam* 82
clamavit se Petrus Estrader *ad Petrum* de Lobeira 87.

4.2.2.2. COMPLEMENT CIRCUMSTANCIAL

En sentit locatiu:

fo pres *a* aquella torre 6.

En sentit modal:

e·sfraís la carta e l'asegurament que trazia *a* garent 24
e posqués far de tota la gent *a* sa guisa 49.

En sentit direccional:

et el venc *al* judeu e 'pres-lo 37.

En sentit d'obligació davant el verb (*h*)aver ('haver de') més infinitiu:

s'agren *a* calar del ben de la vila 62.

En sentit de finalitat:

que ja no la trairia *a* jutgament 76

de primer no la trasc *a* jutgament 79
e faria estars desús lai la vila *a* son major depart 68.

Quant al tipus de construcció format per una preposició (*per*, *de*, *en*, *a*) més un sintagma nominal seguit de la preposició *a* més infinitiu,⁸¹ comuna al català i l'occità medievals, en tenim en aquest text una mostra clara, amb valor de finalitat:

per la vila *a* melorar e per tot lo poble 50.

Creiem que, a més, s'ha d'incloure en aquest tipus de construcció també amb valor de finalitat la frase següent, però introduïda amb la preposició *a* i amb una conjunció [*e*] amb valor expletiu (que possiblement és un simple error d'escriptura):

e meloraren la vila *a* ben [*e*] *a* far dels senors ed el poble 53.

Segons la interpretació de Bastardas, és el substantiu el terme que cal posar en relació directa amb la preposició que el precedeix, de manera que caldrà analitzar el terme *a* + infinitiu com un adjunt o modificador del substantiu en funció predicativa. En aquest sentit, podem reescriure les frases anteriors de la manera següent:

per la vila *a* melorar e per tot lo poble 50-51
e meloraren la vila *a* ben *a* fer dels senors ed el poble 53.

4.2.3. Usos de la preposició *en*

4.2.3.1. EN SENTIT LOCATIU

e feita carta bona sigillata *en* què avia emenda 21
pres un ladre de noit *en* sa maisó 41
que agués còssols *en* Lèrida 50
et avien establert que agués *en* Lèrida de comú fonzèvol e peireires 59
entrò que·l senor rei vengués *en* la terra 62
les còssols non auseren intrar *en* aquel barri 64
e faria estars desús lai *en* la vila 68
un macip fo trobat mort *en* Lèrida 71.

81. Vegeu BASTARDAS (1998), p. 41-69; MARTÍ (1981), p. 166-169.

4.2.3.2. EN SENTIT MODAL

- Seguit d'element nominal:

e fo àvols a éls *en* totes causes e contrarios 15
 e lo rei avia-lo pres *en* son asegurament *en* son defendament 20
 per qui avien la cort *en* comanda 42
 que n'avia *en* peignora directos ['drets'] del comte d'Urgel 46.

- En la locució *en això* / *aizò* 'per aquest motiu':

et *en això* lo còssol avien establít que tot om dé m solidos 56
 et *en aizò* P. de Lobeira pruscalà los còssols 60.

- Seguit d'infinitiu:

e foren mes *en poder* de Petro de Lobeira 8.

- Seguit de pronom personal:

e om no poc conóiser *en lei* ['en ell'] la mala feita 77.

4.2.4. Usos de la preposició *de*

4.2.4.1. COMPLEMENT NOMINAL

- De substantiu nom comú. És l'ús més habitual; per exemple:

justícia *de* Lèrida 1
 amor *de* Déu 1 i 4
 lo pòbol *de* Lèrida dominis 3
 en poder *de* Petro de Lobeira 8
 gran part *de* sos dreiz 16
 etc.

- Complement de substantiu nom propi; per exemple:

Petrus de Lobeira 1, 12 i 89
 Petro de Lobeira 8
 Peire de Lobeira 67

Petró *d'*Orsó 5 i 9
 B. *d'*Àger 18 i 19
 Abraÿm *de* Cavalaria 38
 etc.

En aquests casos, el complement, de caràcter locatiu, pot ser un component de l'antropònim, a manera de cognom (com en el cas de *Wilem Porquet* 27), o bé indicatiu de lloc de procedència, però en fase d'esdevenir cognom.

En la frase «torre *d'en* Mir, *d'en* Ramon Ramon» 6, el sintagma *d'en* Mir és precisament el nom propi, és a dir, individualitzador de la dita torre, com en el cas d'«e-l barri *de* Montagut» 63. Però, contràriament, el sintagma *d'en* Ramon Ramon indica possessió o pertinença.

- Introduint un pronom:

per culpa *de* lui 34
 res *d'*això 45.

- Introduint un complement pronominal:

Eter zo *d'*abans 5.

4.2.4.2. COMPLEMENT VERBAL

- Amb sentit directe seguit d'infinitiu:

foren menazat *de* ferir *d'*aucire 65.

- Amb sentit indirecte:

pres *de* Petro d'Orsó VIII morabatins 9 'prengué VIII morabatins a Petro d'Orsó'
 que posqués fer *de* tota sa gent a sa guisa 49 'que pogués fer el que volgués a tota sa gent'.

- Designant causa o motiu:

clamavit se Petrus Estrader ad Petrus de Lobeira *de* c solidos 87 'es queixà Petrus Estrader a Petrus de Lobeira per c sous'.

— Amb caràcter circumstancial:

a) de temps:

de un an enzà sabem 3

b) de lloc:

traselet sos draps *de* la cambra 25

fe un home corre *del* Mercadal 29

exivit *de* domo patris 83

c) de manera:

eissís *de* son poder 90

una fèmina portà I [...] *de* falset 36 ‘d’amagat?’

que agués en Lérida *de* comú [‘comunament’] fonzèvol^s τ peireires 59

pres un ladre *de* nit 41.

— Designant mitjà:

ela [dix] que [l’avia agut] *d’un* judeu 36-37.

— Designant un propòsit:

foren menazat *de* ferir e *d’*aucire 65.

— Formant part de locucions adverbials:

de alio no sabem cant 10 ‘altrament’

que fos gardada *de* fresc 73 ‘de poc temps’

quan *de* primer no la trasc 79 ‘de seguida’.

4.2.5. Usos de la preposició *per*

— En el sentit causal:

per rauberries e *per* malas faites i *per* ladronices que avia fait 7

e no volc estar *per* rei ni *per* fermances ni *per* nula re 27-28

Pois fe un ome corre del Mercadal cum una femina *per* azulteri 29

fogí-se’n *per* colpa de lui 34

per la cal causa los còssols s’agren a calar 61-62

e *per* Peire de Lobeira remàs 67.

- Amb els sentits de causa i finalitat apareix seguidament en la mateixa frase:

per [causal] amor de Déu; *per* [finalitat] salvament de s'ànima 2.

- També té sentit final en la frase següent, de què hem parlat en relació amb la preposició *a*:

per la vila a melorar e *per* tot el poble 50,

- i en les següents:

car conoissia que ·l reis o avia fait *per* ben 54-44
e fo enviat *per* penjar 42.

- Introduint un atribut o terme predicatiu en els sentits de 'com a' i 'en nom de':

el venc al judeu e pres-lo [...] *per* nom Abraï de Cavalaria 38
E volc-li donar fermanzes que dreit li fezés *per* nom Wilelm de la Ridorta
22-23.

- Assenyalant mitjà:

e fez-lo escapar *per* M solidos 44
avien la cort en comanda *per* P. de Lobeira 42.

- Introduint el complement agent en la veu passiva:

pot esser mostrat *per* aquels bailes τ *per* los homes de la vila qui lo viren 16-17
e tal n'i ac que fo menazads malament *per* los senors 61
e fo enviat *per* penjar *per* qui avien la cort en comanda 42.

Com hi podem comprovar, excepte en la frase «*per* la vila *a* melorar» 50, la preposició *per* s'aplica indistintament en els sentits de causa i finalitat.

4.3. *Conjuncions i locucions conjuntives*

En la llengua arcaica, de caràcter predominantment col·loquial, la sintaxi entre les oracions era molt senzilla. Es limitava a la parataxi o a la unió elemental, en què les conjuncions podien tenir un valor polivalent.

Així, la conjunció *e* ‘i’, representada sovint pel signe paleogràfic τ , a més del seu sentit copulatiu, per exemple en la frase:

τ Petrus de Lobeira can emperà justícia de Lèrida se vanà τ dis que aizò fazia per amor de s'ànima, *e* seria fidels a tot lo pòbol de Lèrida τ dominis 1-2,

presenta també, a continuació de la frase anterior, un valor més aviat adversatiu ‘però’:

τ [*però*] d'un an enzà sabem que l'amor de Déu e aquel salvament fo aitals qual podez auzir 4-5.

Aquest valor adversatiu, equivalent a *però*, es repeteix, associat a l'adverbi *no*, en les frases següents:

τ él no-m volc far justícia 8
e no-l vauc anc re 23-24
e P. de Lobeira no-l volc pendre 33
e no i volgren ren dar 69.

Així mateix, pot tenir un valor consecutiu ‘de manera que’, ‘per això’:

E.n avant fe tot atrestal a Wilelm Porquet, *e* [de manera que] no volc estar per rei ni per reina 27
e P. de Lobeira no-l volc pendre, *e* [de manera que] l baquelar fogí-se'n per colpa de lui 33-34
e lo poble avien molt gran gaug, [...], *e* [per això] fazia-ne lo poble gràcias a Déu 55-56.

També té un valor consecutiu *perquè* ‘per la qual cosa’ en les frases següents:

e fo àvols a éls en totes causes e contrarios, *perquè* lo senor rei perdet gran partida de sos dreiz 15-16
E neleis dis P. de Lobeira [...] que no obezissen los còssols, *perquè* los còssols non auseren intrar en aquel barri 63-64
sí que los c solidos no fedz pagar, *perquè* no és viaire que laus ne presés 91.

Amb caràcter adversatiu hi tenim *mas* ‘mes’, ‘però’:

dis que no-n avia, *mas* CC solidos avia prestat 20.

I també té un sentit adversatiu, ‘malgrat que’, el sintagma *ja fos ezò que*:

E domentre que pogra ésser conogut per veritat no la volc far jutjar, *ja fos ezò que* li prohòme lo i dizien ben 74-75.

Amb valor causal hi figura la conjunció *car, quar*, tant en la primera proposició amb el sentit de ‘com que’:

E *quar* lo rei auzit dir que la justícia no-s mantenía 51-52,

com en el de ‘perquè’ en la segona proposició:

e lo poble avien molt gaug, *car* conoissia que-l reis o avia fait per ben 55.

També amb un valor més aviat causal ‘puix que’ hi figura *quan*:

Petrus de Lobeira fe-li jurar que dés III morabatins *quan* alres no-n poc aver 12-13

e res la doncs no podien jutgar *quan* de primer no la trasc a jutgament 79.

Amb funció subordinant hi tenim sobretot i repetidament, com és habitual, la conjungació *que* amb valor merament conjuntiu, per exemple:

Cosa sabida és *que* Petrus de Lobeira can emparà justícia de Lèrida se vanà τ dis *que* aizò fazia per amor de Déu 1-2.

A més, *que* pot tenir un valor causal ‘perquè’:

P. de Lobeira dis que no la trairia a jutgament, *que* maluta era de febres 75-76.

Però, ultra les formes simples anteriors, d’origen llatí o protoromànic, també hi apareixen diverses locucions conjuntives, com a tals d’origen romànic, les quals, deixant a part les diferències fonètiques i morfològiques, tenen un valor sintàctic de subordinació similar al català i l’occità.

Amb valor temporal tenim, en primer lloc, *domentre que* ‘mentre (que)’, que presenta la forma primitiva *domentre* (< *DUM INTERIM), després convertida en *dementre* i reduïda a *mentre*,⁸² comuna al català i l’occità antics:

82. DECat, vol. v, s. v. *mentre*.

E *domentre que* pogra ésser conogut per veritat no la volc far jutgar 74-75.

També *entrò que* ‘fins que’:⁸³

los còssols s’agren a calar del ben de la vida *entrò que*·l senor rei vengués en la terra 61-62.

I *pois que* ‘després que’:

τ, *pois que* justícia agren passada e complida, fe-los pecijar 29-30.

Amb valor modal comparatiu, *enaisí com* ‘així com’:

que la justícia no·s mantenia al menut poble *enaisí com* devia 51-52.

Amb valor final *per zo que* ‘per tal que’:

τ *per zo que* meils [pogués] emprennar lo poble de Lèrida compravit dels bailes del seignor rei los drets de la justícia, e·n *per zo que* no redés comte a negun senor 47-49.

Amb valor concessiu *ja fos ezò* ‘encara que’, ‘malgrat que’:

no la volc far jutgar, *ja fos ezò* que li prohòme lo i dizien ben 74-75,

i *sí que*:

τ laisset l’en, *sí que* los C solidos no fedz pagar 91.

4.4. Interjecció

Hi figura la forma antiga *ea* (< EIA), modernament *eia*,⁸⁴ amb valor d’assen-timent:

τ *ea*, qu·il còssol foron elegit e plac al rei 52-53.

83. DECat, vol. III, s. v. *entre*.

84. DCVB, vol. IV, s. v. *eia*; DECat, vol. III, s. v. *eh*.

5. GLOSSARI

5.1. Vocabulari comú

acorder 66 *m.* ‘acord’. En occità antic sufix *-ier*, *-er* servia per a formar substantius abstractes. Anglade (1921), p. 380. *Lex. rom.*, s. v. *acordier*, *acorder*.

aenant 31 *adv.* ‘en endavant, posteriorment’. Compost de *a* i *enant* (< INANTE), comú al català i l’occità antics. *Lex. rom.*, s. v. *enan*, *enant* ‘en avant’.

alberg 30 *m.* ‘casa, residència’. Comú al català i l’occità antics.

anc 24 *adv.* ‘mai’. Comú al català i l’occità antics.

assegurament 20 *m.* ‘seguretat, protecció’. Comú al català i l’occità antics.

atrestal 27 *adv.* ‘igualment, el mateix’. Comú al català i l’occità antics.

bailes 14, 15, 17, 39, 48 *m.* ‘batlles’. Forma occitana.

[**banar**] ‘detenir, posar a disposició judicial’ | **banada** 77 *v.* Derivat de *ban* ‘edicte’, el significat que en donem és pres del sentit del text; segons Coromines significava ‘publicar, adduir pretextos legals’ (DECat, vol. I, s. v. *ban*). Verb molt poc documentat en català, no apareix en els diccionaris de l’occità antic, però potser era comú a ambdues llengües.

baquelar 31, 32, 33 *m.* ‘home vil, malfactor’. Català antic *bacallar*, occità antic *bacalar*, però la grafia amb *l* simple també apareix en documents catalans antics.

barri 63, 64 *m.* ‘barriada externa’, de l’àrab *barri* ‘exterior’. Vegeu «Noms propis», s. v. *Montagut*. Documentat també en occità, PSW, s. v. *barri*, on probablement és un catalanisme.

calar 62 *v.* ‘callar’. En occità *calar*, però la grafia *calar* és corrent en els escrits catalans antics.

carta 21, 24, 82, 88 *f.* ‘document’. Comú al català i l’occità.

casa 24, 38 *f.* Sinònim d’*alberg*; vegeu *alberg*, comú al català i l’occità.

causa 61 | **causes** 15, 54 *f.* ‘cosa, coses’. Forma occitana, però el plural en *-es* de *causes* és català (occità *causas*).

caval 58 *m.* ‘cavall’. En occità *caval* i *cavalh*, però la grafia *caval* apareix també en documents catalans antics.

còfia 57 *f.* Llavors en el sentit de ‘barret de guerrer que es posava sota de l’elm’. Occità *cofa*.

colpa 34 *f.* ‘culpa’. Comú al català antic i l’occità.

comte 49 *m.* ‘compte’. Comú al català i l’occità.

conóiser 77 *v.* ‘conèixer’. Forma occitana.

cort 42 *f.* ‘cort, tribunal’. Comú al català i l’occità antics.

còssol 52 *pàssim m.* ‘cònsol’. Comú al català i l’occità antics.

[**costoir**] ‘custodiar’ | **costoïda** 77 *v.* ‘custodiada’. Forma catalana antiga (en occità *costosir*).

[**dar**] ‘donar’ | **dés** 12 v. ‘donés’. Comú al català i l’occità antics.

defendant 20 m. ‘defensa, empara’. Forma pròpia de l’occità antic. En català antic, al costat de *defenement* i *defenament* apareix també documentat *defendement* amb manteniment del grup -ND- per cultisme (Bruguera, 1999, p. 156-157).

[**defero**] | **deferebat** 82 v. ll. ‘portava’.

dejós 60 prep. ‘davall, sota’. Forma occitana; en català antic *dejús*.

[**demandar**] ‘demanar’ | **demandà** 18, 36 v. Forma híbrida; presenta el tret occità de manteniment del grup -ND- (català *demanà*), però la desinència -à de 3a pers. del perfet d’indicatiu és catalana (occità *demandet*).

deport 68 m. ‘recreació, divertiment’. Comú al català i l’occità.

[**deshonorar**] ‘privar de l’honor’ | **desonorat** 39 v. Comú al català i l’occità.

[**desmantenir**] ‘desprotegir’ | **desmantenc** 15 v. ‘desmantingué’. Vegeu GMLC, vol. 7, s. v. *demanutenere*; Martí (2002), p. 171, s. v. *desmantenir*. Comú al català i l’occità antics.

desús lai 67-68 loc. adv. ‘allí damunt’. *Desús* és comú al català i l’occità antics, però *lai* és forma exclusivament occitana.

directum 46 | **directos** 86 m. ll. ‘dret, drets’; vegeu *dreit*, *dret*.

[**dir**] | **dis** 2 pàssim | **dix** 89 v. ‘digué’. Occità antic *dis*, català antic *dix*. *Dizien* 75 ‘deien’; forma occitana i del català antic *deien*. *Dixerint* 73, *dixérent* 78 ‘digueren’; *dixerint* és una forma híbrida entre la llatina DIXERUNT i les romàniques antigues, català *diren*, *dixeren* i occità *diron*, *disseron*.

domentre que 74 loc. conj. ‘mentre’. Comú al català i l’occità antics.

[**donar**] ‘contribuir’ | **donéssem** 66 v. ‘donéssim’. Comú al català i l’occità antics.

draps 25 m. ‘roba’. Comú al català i l’occità.

dreit 22 | **dret** 28, 39 m. ‘dret’, singular: *dreiz* 16; plural: *dreidz* 48. Les formes *dreit*, *dreiz* i *dreiz* són occitanes; català *dret*.

ducebat 43 v. ll. ‘dur’.

eadem domo 83 adj. f. ll. ‘a la mateixa’ casa.

[**eissir**] ‘eixir, sortir’ | **eissís** 90 v. ‘eixís’. És forma occitana.

eius 80 pron. genitiu ll. ‘d’ell’.

él 8, 37, 77 pron. ‘ell’, *ela* 37, 46 ‘ella’, plural *éls* 15 ‘ells’. Les formes occitanes són *el*, *ela*, *els*, però en català antic també apareix la *l* simple per a representar el so de *ll*.

[**emblar**] ‘apoderar-se, robar’ | **emblà** 31 v. Comú al català i l’occità antics, però la forma *emblà* és catalana (occità *emplet*).

emenda 21 f. ‘esmena, compensació’. Forma occitana; català antic *emena*, modern *esmena*.

[**emparar**] ‘prendre al seu càrrec’ | **emparà** 1 v. El verb *emparar* és comú al català i l’occità antics, però la terminació verbal és catalana (occità *emparet*).

emprennar 47 v. 'emprenyar, enutjar fortament'. A propòsit del sentit que té aquest verb en aquest text precisament, Coromines diu: «això fa l'efecte d'una degeneració molt moderna, però és curiós trobar aquest ús en un document de Lleida dels anys 1200-1210, altrament escrit en un llenguatge ple d'occitanismes i de formes llatinitzants [...]» (DECat, vol. VI, s. v. *prenys*). Occità *emprenhar* 'concebre'.

enaisí com 52 loc. adv. 'així com'. Forma occitana (català *així*, *enaisí*).

enaprés 78 prep. 'després de'. Comú al català i l'occità antics.

[**enviar**] | **envià** 9 v. 'enviar'. El verb *enviar* és comú al català i l'occità, però aquesta forma és catalana (occità *enviet*).

escapar 44 v. 'escapar, fugir'. Comú al català i l'occità.

[**esfrànher**] 'trencar' | **sfraís** 24 v. 'trencà'. Verb occità antic; forma prefixada de *frànher* 'trencar' (català antic *frànyer*). PSW i *Lex. rom.*, s. v. *esfranher*.

[**esgarrar**] 'mutilar' | **esgarrà** 9 v. 'mutilà'. Coromines recull aquesta mostra, però s'equivoca en la referència que en dóna: «segons Ca Candi, BABL, VII, 168» (DECat, vol. IV, s. v. *garra*).

estars 67 m. 'estances, estatges'. Documentat en occità amb aquest sentit: PSW i *Lex. rom.*, s. v. *maison, demeure*.

esters 5 prep. 'excepte'. Comú al català i l'occità antics (en aquesta llengua també *estiers*, *Lex. rom.*, s. v. *esters*).

falset, de 36 loc. adv. 'amagat, d'?'. El sentit d'aquest complement nominal és dubtós; manca el substantiu que el regeixi: «un [?] de falset», i, quant al complement, és un veritable àpax. Descartem que es refereixi al topònim Falset pel sentit de la frase. Creiem que més aviat es tracta d'un derivat de *fals* en el sentit d'«amagat», és a dir, «amb engany», sobretot tenint en compte que tant el català *falset*, com l'occità *falset*, *fausset*, han denominat un butxacó amagat (DCVB, vol. V, s. v. *falset*; Mistral (1878), p. 1107, s. v. *fausset, falset, gousset, petite poche*).

far 8, 49, 74 | **fer** 53 v. 'fer'. *Far* és una forma característica de l'occità, encara que no en manqui alguna mostra en català arcaic, on *fer* és tanmateix la forma més habitual (DECat, vol. III, s. v. *fer*). **mala feita** 77 'malifeta', **males faites** 7 'malifetes'; la forma *faïta*, amb *-ai-* és occitana, encara que el plural amb *-es* sigui català (occità *faitas*). Aquí apareix encara el sintagma sense l'aglutinació posterior *malifeta*.

fermances 22 f. 'assegurances, garanties'. Comú al català i l'occità antics.

fonzèvol 59 m. 'fonèvol', màquina de guerra antiga per a llançar grans pedres. Les formes catalanes antigues són *fonèvol* i *fenèvol*, del llatí *FUNDIBULU. La forma *fonzèvol* és més aviat occitana per l'evolució -NDI- > -nze-, però no hem trobat aquest mot als repertoris de mots occitans. (Vegeu Bruguera (1999), p. 56, s. v. *fenèvol*).

- fresc, de** 73 *loc. adv.* ‘de seguida’. Encara que Coromines diu que és una expressió catalana «estranya a les llengües veïnes» (DECat, vol. IV, s. v. *fresc*), de fet es troba en els repertoris occitans: PSW, s. v. *fresc*: *de fresc* ‘eben erst’; Mistral (1878), s. v. *fres*: *de fres* ‘nouvellement, recemment’.
- [**gardar**] | **gardada** 73 *v.* ‘guardada’. La forma *gardar* és occitana (català *guardar*), però la grafia *ga-* per *gua-* també es troba en documents catalans antics.
- garent, a** 25 *loc. adv.* ‘en garantia’. En català antic només apareixen les formes *garant* i *guarent* ‘fiador’, però no consta documentada aquesta accepció (DECat, vol. IV, s. v. *garantia*), que sí que apareix en els repertoris occitans: PSW, s. v. *garen*: *a garent...traire a g.*
- gaug** 54 *m.* ‘goig’. Forma occitana.
- gent** 49 *f.* ‘gent’; en el sintagma *tota la gent* equivalent a ‘tothom’. Comú al català i l’occità.
- guidonaticum** 83 *m.* Llatí medieval, ‘guiatge, salconduit’; vegeu E. Rodon, *El lenguaje técnico del feudalismo en el siglo XI en Catalunya* (Barcelona, CSIC, 1957), p. 132, s. v. *Guidamentum*.
- guisa, a sa** 49 *loc. adv.* ‘a la seva manera’. Comú al català i l’occità.
- intrar** 64 *v.* ‘entrar’. Forma amb *i* més aviat occitana (Anglade, 1921, p. 103) que no pas catalana (DECat, vol. III, s. v. *entrar*).
- ipse** 75, 82 *pron. ll.* ‘el mateix’.
- jutgament** 76, 78, 79 *m.* ‘jutjament, judici’. Comú al català i l’occità antics.
- lai** 68 *adv.* ‘allí’ (< ILLAC) (Fernández González, 1985, p. 424). Vegeu *desús lai*.
- mala** 77 | **males** 7 *adj.* Vegeu *far*.
- mas** 19 *conj.* ‘mes, sinó’. Forma occitana, però en català antic també és freqüent la grafia *mas* (DCVB, vol. VII, s. v. *mes*).
- meils** 47 *adv.* ‘millor’. Forma occitana (català antic *mills*).
- mellorar** 50 ‘millorar’ | **meloraren** 53 *v.* ‘milloraren’. Forma del català antic i de l’occità.
- [**menaçar**] ‘amençar’ | **menazat** 65, **menazads** 61 *v.* Forma del català antic i de l’occità.
- menut** 52 *adj.* ‘de poca importància, modest’. Comú al català i l’occità.
- [**metre**] ‘posar’ | **mès** 8 *part.* ‘posat’, **mès(-la)** 72 ‘(la) posà’.
- molt** 54 | **molta** 31 *adj.* Formes més aviat catalanes. En occità, *moutes* 54 ‘moltes’.
- morabatins** 9 pàssim *m.* Moneda d’or d’origen almoràvit.
- moutes** 54 Vegeu *molt*.
- negun** 49 *pron.* ‘ningú, cap’. Ací, en el sentit modern català de *cap*. En català antic la forma habitual era *negú*, de manera que la *-n* indica més aviat un origen occità o nord-català de llavors.
- neleis** 63 *adv.* ‘fins i tot’. La forma *neleis* és fonèticament occitana (català antic *nelleix*, grafiada *neleix*, relacionada amb els seus sinònims *neix*, *segueix*; DCVB,

- vol. VII, s. v. *neix, segueix, neleix*; DECat, vol. v, s. v. *no*). No han trobat documentada en occità la forma *neleis*, però sí *neis* i *negeis*: *Lex. rom.*, s. v. *neis* ‘même, aussi, encore’.
- noit** 41 f. ‘nit’. Forma occitana arcaica; *Lex. rom.*, s. v. *noit, noich* (català antic *nuit*).
- nula** 28 adj. ‘cap’ en frases negatives: *nula* res ‘cap cosa’. En català antic *nulla* (grafia antiga *nula*), occità *nula* (també grafiat *nulla*), *Lex. rom.*, s. v. *nul*.
- pecijar** 30 v. ‘fer a peces, trencar’, *pecijà* 24 ‘trencà’ variant de *pecejar*, derivat de *peça*, comú al català i l’occità antics, *Lex. rom.*, s. v. *pessa: pesseiar, peceiar*.
- peignora** 46 ‘penyora’ | **penorar** 64 f. ‘penyorar, embargar’. Comuns al català i l’occità antics, a l’occità modern només *empenhar* (Alibert, 1966, s. v. ídem).
- peireires** 59 f. ‘pedrers’. Instrument medieval per a llançar pedres, igual o similar a l’onagre romà antic; Tim Heward, *Historia de la guerra* (Barcelona, Blume, 2010), p. 116. La forma *peireires* és occitana, variant femenina del masculí *peir(i)er*, *Lex. rom.*, s. v. *peirier, peireira*, excepte la forma de plural femení català *-es* (occità *peireiras*).
- pendre** 33 v. ‘prendre’. Comú al català i l’occità antics. Participi masculí singular *pres* 11, 20; masculí plural *pres* 6 ‘presos’ occità antic; femení singular *presa* 72; substantiu *pres* 90 ‘presoner’. Perfet d’indicatiu 3a pers. *pres* 9, 37, 38, 41 ‘pregué’. Imperfet de subjuntiu 3a pers. *presés* 91 ‘pregués’.
- penjar** 42 | **pendere** 44 v. ll. Comú al català i l’occità, *Lex. rom.*, s. v. *pengar, penjar*.
- poble** 51 pàssim | **pòbol** 3 m. ‘poble’. Formes comunes al català i l’occità, àdhuc l’antic *pòbol*, *Lex. rom.*, s. v. *pòbol, poble*.
- poder** 8, 90 m. Comú al català i l’occità. v.: present d’indicatiu 3a pers. *pot*, 6a pers. *podez* ‘podeu’ occità i català antics; pretèrit imperfet d’indicatiu 6a pers. *podien* 79 català; perfet d’indicatiu 3a pers. *poc* 13, 17 ‘pogué’, català i occità antics llatí *potuit* 86 ‘pogué’; condicional 3a pers. *pogra* 74 ‘podria’ català i occità antics; plusquamperfet de subjuntiu 3a pers. *posqués* 49 ‘pogués’.
- pois** 14 pàssim adv. ‘després’. Forma occitana antiga, *Lex. rom.*, s. v. *pois* (occità modern *puèi, puèis*, Alibert, 1966, s. v. *pois*), equivalent al català antic *puix* (DECat, vol. VI, s. v. *puix*).
- probata** 88 part. ll. ‘comprovada’.
- prohome** 75, 78 ‘prohom’ | **prohomes** 43 m. ‘prohoms’. La forma *prohome* és més aviat occitana: *Lex. rom.*, s. v. *prohome* (occità modern *prudòme*; català *prohom*, DECat, vol. VI, s. v. *prou*).
- [**prometre**] | **promès** 45 part. ‘promesos’. Forma occitana de masculí plural.
- [**pruixalar**] ‘importunar, demanar amb insistència’ | **pruscalà** 60 v. Variant del verb antic del català *puixolar*; vegeu DCVB, vol. VIII, s. v. *puixolar*; DECat, vol. VI, s. v. *poixèvol*, on Coromines es refereix a aquest text: «[...] tals formes es troben així mateix en el derivat verbal. En la més antiga, un document de

Lleida de 1200-1210, on la grafia *pruscalà* significa *prüšalà* (sc símbol de š) i resultat de la diferenciació de *prüšolar* [...]» (vol. VI, p. 640).

quan 13, 76 | **can** 1, 14, 91 | ll. **quando** 43 *adv.* ‘quan’. Formes gràfiques comunes al català i l’occità antics *Lex. rom.*: *quan, qan, can; quan* 79 ‘perquè’, és a dir, amb valor causal.

quant 38 | **cant** 10 *pron.* ‘quant’. Formes gràfiques comunes al català i l’occità antics.

raubar 30 ‘robar’ | **robà** 30 | **raubà** 31 *v.* ‘robà’. Les formes amb *-au-* són occitanes, si bé *raubà* presenta desinència *-à* catalana (occità *raubet*).

rauberies 7 *f.* ‘robatoris’. Forma híbrida entre l’occità antic *roubarias* (*Lex. rom.*, s. v. *raubar*) i el català antic *roberies*.

re 24, 28 | **ren** 69 | **res** 21, 78 *f.* ‘(no) res, (cap) cosa’. S’hi distingeix *res* nominatiu, en funció de subjecte, de *re* i *ren* complement (DECat, vol. VII, s. v. *res*). Quant a la forma *ren* és més aviat occitana, amb *-n* final de l’acusatiu REM (català *re*).

[**remandre**] ‘romandre, aturar-se un procés, deixar de fer’ | **remasa** 66 *v.* ‘romassa’. Participi femení singular comú al català antic i l’occità. Perfet d’indicatiu 3a pers. *remàs* 39, 67, 69 ‘romangué’.

sòlver 12 *v.* ‘absoldre, deslligar’. Forma més aviat de l’occità antic (*Lex. rom.*, s. v. *solvre, sòlver*). En català antic *soldre* (d’on *absoldre*) o *solre* (DECat, vol. VIII, s. v. *solre*).

sus, en 57, 58 *loc. adv.* ‘en amunt’. Comuna al català i l’occità antics.

targes 59 *f.* ‘escuts militars rectangulars’. Comú al català i l’occità antics (on també existia la forma *targa*, *Lex. rom.*, s. v. *tarja, targua*), però el plural *-es* és català (occità *tarjas*).

totavia 14 *adv.* ‘tothora, sempre’. Forma catalana antiga (DCVB, vol. X, s. v. *totavia*; DECat, vol. VIII, s. v. *tot*).

[**traselar**] ‘embolcar’ | **traselet** 25 *v.* ‘embolcà’. Occità. Perfet d’indicatiu 3a pers. Variant de *trocelhar*, del francès *emmailloter* (Alibert, 1966, s. v. *troçar*).

[**traure**] ‘traire’ | **trazia** 25 *v.* ‘treia’. Occità. Imperfet 3a pers. Perfet d’indicatiu 3a pers. *trasc* 77, 79 ‘tragué’ català (occità *trais*). Condicional 3a pers. *trairia* ‘treuria’ occità.

tregas 84 *f.* ‘treves’. Forma llatinitzada del mot d’origen gòtic *treuga* (en lloc del fràncic *treva*, DECat, vol. VIII, s. v. *treva*), comú al català i l’occità antics (*Lex. rom.*, s. v. *trega, tregua, treva*).

un 3 pàssim | **una** 29 pàssim *adj.* Comuns al català i l’occità; *us* 58, cas recte subjecte singular occità (català *u*).

[**vanar-se**] ‘vanar-se, jactar-se’ | (**se**) **vanà** 2 *v.* Coromines diu respecte d’aquest verb que és «peculiar en cat. i oc. antics, ja en un doc. mig-occità escrit a Lleida c. 1205» (DECat, vol. IX, s. v. *va*); en relació amb aquest document, *Lex. rom.*, s. v. *van*: *vanar* ‘vanter’.

- [**valer**] | **vauc** 23 v. 'valgué'. Forma fonèticament occitana (català antic *valc*).
- [**venir**] | **vengués** 62 v. 'vingués'. Imperfet de subjuntiu 3a pers. Comú al català i l'occità. Perfet d'indicatiu 3a pers. *venc* 'vingué'. Formes comunes al català i l'occità antics.
- vel** 45 conj. ll. 'ò'.
- vers** 5 m. 'ver, veritat'. Forma occitana de cas recte singular en funció atribut.
- viaire** 91 adj. 'versemblant'. Variant de l'occità antic *veiaire* (*Lex. rom.*, s. v. *vezer*). Català antic *vijares*.
- vil** 40 adj. 'vil, menyspreat'. Comú al català i l'occità.
- vila** 17 pàssim f. Mot comú en principi al català i l'occità, però és estranya la denominació de *vila* aplicada a Lleida, ben palesa en la frase «volc lo senor rei que agués còssols en Lèrida per la vila a melorar» 50, perquè aquesta població sempre ha estat considerada 'ciutat'. Aquest ús de *vila* per *ciutat* ha de ser un gal·licisme, perquè en occità antic *vila* ja podia tenir el sentit de 'ciutat' (PSW, s. v. *vila*), com en francès *ville*, i pel fet que en aquest text no apareix mai el mot *ciutat*. Respecte de l'expressió «los homes de la vila» 17, sens dubte es refereix als habitants del nucli urbà, diferenciats dels habitants dels barris d'extramurs.
- [**voler**] | **volia** 38 v. Imperfet d'indicatiu 3a pers. Perfet d'indicatiu 3a pers. *volc* 8, 22, 27, 33, 50, 74 'volgué', comú al català i occidental antics, 6a pers. *volgren* 69 'volgueren', català antic (occità antic *volgron*).

5.2. Noms propis

- A. de Prades** 88, 90 Antropònim compost. La inicial A podria correspondre al prenom *Andreu*, com en el cas d'*Andreu de Senaoja* 23, però també a *Albert*, *Antoni* o *Arnau*, prenomes també coneguts llavors. Quant al cognom, es refereix a la vila de Prades com a lloc d'origen.
- Abdelà Cinaiar** 85 Nom àrab compost. El primer element és el nom àrab *Abd Al-lâh* o *Abdellà* (informació facilitada per Dolors Bramon). Lladonosa (1972, p. 254) es refereix a un Abdelà, gendre d'Abienal, que pels volts de 1166-1168 vivia a la ciutat i era amo de finques.
- Abraïm de Cavalaria** 38 Nom compost jueu. *Abraïm* 'Abraham' és forma híbrida entre l'àrab *Ibraïm* i l'hebreu *Abraham*. Quant al cognom, és propi de jueus que sembla que tenien relació amb l'orde de cavalleria del Temple; però la forma *Cavalaria*, en lloc de *Cavalleria*, sembla d'origen occità. Segons Lladonosa, «el 8 de novembre de 1204 era el *cavasséquia* Pere de Sassala qui venia una vinya al Raval a Arnau de Tous, que l'havia comprat a *Abraham de la Cavalleria* de l'aljama hebrea de Lleida, per 29 *masmudines*» (Lladonosa, 1972, p. 258); (vegeu GEC, vol. VII, s. v. *Cavalleria*, *la*).

Algoira 11 Variant antiga del topònim Alguaire, d'origen àrab (DCVB i DECat, s. v. *Alguaire*).

Almomeni 84 Antropònim àrab. Adaptació del nom àrab *amir al-mu'minin*, títol donat al califa àrab com a príncep dels creients; se sol adaptar en català amb les formes Miramolí o Miramamolí (DCVB, vol. VII, s. v. *Miramolí* i *Miramolí*; GEC, vol. 15, s. v. *amir al-mu'minin* (Dolors Bramon); DECat, vol. I, s. v. *almirall*). L'Almomení o califa a què es refereix aquest text és probablement Mu-hàmad an-Nàsir (1199-1213), conegut amb el sobrenom de Miramolí (o Miramamolí), el qual renovà el 1199 la treva signada per deu anys abans, del maig de 1197, entre el califa anterior Ja'qub Jūfuf al-Mansūr (1184-1199) i els reis hispans (García Fitz, 2012, p. 134-135). El rei d'Aragó de llavors era Pere el Catòlic. Sabem, a més, que l'11 d'octubre de 1199 se signà un conveni d'amistat entre Ermengol VIII d'Urgell i el noble castellà Pedro Fernández de Castro (sogre, llavors, d'Aurembiaix, filla del comte Ermengol VIII), salvant la fidelitat a *Almiromoniennim*, és a dir, Almomení o Miramolí (Domingo, 2007, p. 72 i 194; Arxiu de la Corona d'Aragó, pergamins de Pere I, núm. 71).

Andreu de Senaoja 23 Antropònim compost. El cognom és probablement una forma variant del topònim Sanaüja. Fou nomenat per Pere I un dels quatre cònsols de Lleida el 1206 (Miret i Sans, 1913, p. 167).

Bernardus d'Àger 18, 19 Antropònim compost. El cognom es refereix al topònim Àger. Lladonosa (1972) cita diverses vegades un Bernat d'Àger, repoblador, documentat entre 1150 i 1202 (p. 192, 264, 266 i 296). Miret i Sans (1913, p. 167) afirma que apareix signant un document de 1213 potser un fill o familiar homònim de l'anterior per la diferència d'anys.

Bita 39 Antropònim simple jueu. Procedent de la traducció llatina de l'hebreu Hayyim 'vida', llatí *vita* (informació de Joan Ferrer Costa). Lladonosa (1972, p. 526) cita uns jueus documentats a Lleida l'any 1410 anomenats Benet Bites i Bites Abinforma.

Bort de Girona 32 'Bord de Girona'. Antropònim compost. Bort és un nom propi d'home conegut a l'edat mitjana (DCVB, vol. II, s. v. *bord*). El cognom indica la procedència personal o familiar.

Jàfia 14 Antropònim jueu. Apareix documentat com a batlle reial hebreu de Lleida el 1176 (Mutgé, 1992, p. 176; Garcia i Biosca, 1995, p. 25) i anteriorment el 1169 i 1170 (Miret i Sans, 1913, p. 167).

Johan de Wilelm Peira 35 'Joan (fill de) Guillem Peira'. Antropònim compost. El cognom Peira és clarament occità, tant si és una forma gràfica del prenom Peire com si prové de Peira en sentit locatiu. No citat per Lladonosa.

Lèrida 1 pàssim Topònim. Forma romànica primitiva derivada del llatí Ilerda a través de la fonètica aràbiga, que estigué en ús en els documents llatins i romànics fins al segle XIII, després substituïda localment per la catalana Lleida

(Lladonosa, 1977), però la forma *Lèrida* encara figura en el *Cronicó de Perpinyà* de la segona meitat del segle XIII (Moran, 1998, p. 12). Suposem que la *e* tònica entre dues consonants líquides, *l* i *r*, devia ser oberta en la pronúncia local de llavors.

Mercadal, el 29 Topònim. Originàriament es refereix a l'espai on té lloc el mercat, però en aquest cas ja es troba toponimitzat perquè designa tot el raval on era situat aquest espai (Lladonosa, 1972, p. 174-175).

Michel 80, 82 Antropònim simple. Sabem, però, que era el prenom del fill de Peire de Lobeira. La seva denominació completa devia ser, doncs, Miquel de Lobeira.

Mir 6, 43 Antropònim simple. Pertany a l'onomàstica d'origen gòtic arrelada a Catalunya almenys des del segle IX (RAC, s. v. *Miro*). Lladonosa (1972) esmenta diversos repobladors de cognom Mir procedents del Pallars, on encara és viu. En el cas de «la torre d'en Mir, d'en Ramon Ramon» 6, es tracta d'un antropònim toponimitzat, documentat el 2-2-1177: «in honore que fuit Petri Rufaca et Mir de Ramon Ramon» (Mutgé, 1992, p. 194-195).

Montagut, barri de 63 Topònim. Era situat extramurs del portal de Boters o de Montagut, a banda i banda del camí que menava al poble de Montagut, al terme d'Alcarràs (vegeu figura 2 de l'estudi històric).

Peire de Lobeira 67 passim Antropònim compost. Tant el prenom Peire com el cognom Lobeira són típicament occitans. Lladonosa (1972, p. 121) cita un Pere de Llobera en la llista de cavallers que acudiren al setge de Lleida, del qual diu que procedeix del Solsonès (p. 134), suposem de Llobera de Solsonès. Però si es tracta de la mateixa persona que apareix en aquest document, les formes clarament i distintivament occitanes del seu nom i cognom exclouen una procedència catalana, excepte en el cas, poc probable, que la forma occitana sigui deguda exclusivament a l'escrivà d'aquest document. La forma occitana P. de Lobeira també apareix documentada el 2-2-1177: «Signum Petri de Lobeira» (Mutgé, 1992, p. 194). També apareix, segons Miret i Sans (1913, p. 167), entre els signants d'un diploma reial l'any 1171, i en un altre del 1174.

Petro d'Orsó 5, 9 Antropònim compost, amb el prenom llatinitzat. Lladonosa (1972) es refereix a diverses persones de Lleida de cognom Ossó, que devien provenir de la localitat d'Ossó de Sió (*Orson* en el segle XI), llavors pertanyent al comtat d'Urgell), o bé d'Ossó de Cinca.

Petro Gilabrun 23 Antropònim compost. El cognom Gilabrun, de què no hem trobat informació, sembla format per *Gila* (< gòtic WISILA) i *brun* 'bru', que per la -n final deu ser d'origen occità. Documentat el 1192 en el *Cartoral dels Templers de Gardeny* (Miret i Sans, 1913, p. 177).

R. de Lerat 34 Antropònim compost. R. deu ser la inicial de Ramon. Quant al cognom Lerat, deu tenir el seu origen en algun topònim, potser occità. Llado-

nosa (1972) fa referència a un P. de Llerat, mestre de cant, documentat el 1251 (p. 286) i el 1255 (p. 340), cabiscol l'any 1248 (p. 337), que en podria ser descendent.

R. de Miravet 6 Antropònim compost. *R.* deu ser la inicial de Ramon. Quant al cognom Miravet, és d'origen toponímic, però hi ha diversos llocs amb aquest nom. El més pròxim a Lleida era al terme de Camporrells (Llitera), citat per Lladonosa (1972, p. 672), el qual també esmenta el repoblador Guillem de Miravet, l'any 1167, que fa provenir del Baix Ebre (p. 196 i 260, nota 70).

R. de Montcada 46 Es tracta sens dubte de Ramon de Montcada, carlà reial de llinatge noble. Apareix documentat els anys 1184, 1196, 1206 i 1210 (Miret i Sans, 1913, p. 177).

Ramon de Senaoja 41 Antropònim compost. Vegeu **Andreu de Senaoja** 23.

Ramon Ramon 6 Antropònim compost. Format pel mateix nom Ramon com a prenom i com a cognom d'origen patronímic: Ramon (fill de) Ramon. Segons Miret i Sans (1913, p. 177), signà un document el 1213 de concòrdia entre els ciutadans de Lleida i un altre de Guillem de Cervera, tallant abusos en aquesta ciutat, de l'any 1216; però en documents de 1197 i de 1202 ja apareix com un dels cònsols de Lleida un Pere de Ramon Ramon.

Tomeu 11, 12 Antropònim simple. Es tracta d'una forma hipocorística de Bartomeu, sense que hi figuri el llinatge. Probablement pertanyia al «menut poble».

Urgell: comte d'Urgell 46, **comitissa Urgelli** 81 Denominació nobiliària.

Wilelm de Cervaria 47 'Guillem de Cervera'. Antropònim compost amb cognom d'origen toponímic, probablement de Cervera, a la Segarra. Segons Lladonosa, aquest personatge era del llinatge de castlans del comte d'Urgell (1972, p. 127 pàssim). Documentat els anys 1178, 1196, 1206 i 1216 (Miret i Sans, 1913, p. 167).

Wilelm de la Ridorta 22-23 Antropònim compost. El cognom, no citat per Lladonosa, deu ser d'origen toponímic. Tenim documentat un Guillem de Redorta, batlle el 1296 (Mutgé, 1992, p. 154), que devia ser d'aquesta nissaga.

Wilelm Freant 27 Antropònim compost. El cognom deu ser d'origen antroponímic. No citat per Lladonosa.

Wilelm Porquet 27 Antropònim compost. Porquet és un cognom provinent d'un sobrenom personal. Lladonosa cita un Pere Porquet, repoblador, els anys 1150-1199, procedent de Pallars (1972, p. 182); i segons Miret i Sans apareix esmentat en dos diplomes del rei Pere I referents al consolat de Lleida dels anys 1202 i 1206 (Miret i Sans, 1913, p. 167).

Wilelmus de Cardona 85 'Guillem de Cardona'. De família noble. Lladonosa esmenta un Guillem de Cardona, cavaller, germà del vescomte Ramon Folc, que el 1232 participava amb Jaume I en la conquesta de València amb l'estol de Lleida (1972, p. 363).

Ymbert de Fontanes 34 'Imbert de Fontanes.' Antropònim compost. Quant al cognom, d'origen toponímic, podria provenir de Sant Genís de Fontanes (Rosselló); però Lladonosa esmenta un repoblador dit Ramon de Fontanes l'any 1175, que diu que prové del Solsonès (1972, p. 136-137), i un altre dit Bertran Fontanes, el 1151-1193, de la mateixa procedència (p. 192-193). En qualsevol cas, la terminació *-es* indica un origen català.

IV. Nota final

L'estudi integral d'aquest text confirma i precisa les opinions que ja n'havien expressat anteriorment, a partir de l'edició de Joaquim Miret i Sans, tant Paul Russell-Gebbett, com Joan Bastardas i Joan Coromines, a què ens hem referit, respecte del sincretisme entre el català i l'occità d'aquella època que presenta aquest text en els aspectes lingüístics: fonètics, morfosintàctics i de vocabulari, que inclou notables arcaismes.

Hi podem afegir l'onomàstica personal que hi figura, on apareixen, a més de noms d'origen català i occità, que són els dels repobladors recents del territori, d'altres de caràcter semític, àrab i hebreu, que deuen correspondre als pobladors anteriors a la reconquesta de 1149, sobretot pel que fa als noms àrabs.

Tot plegat és una mostra de la complexitat lingüística de la població lleidatana durant les primeres generacions posteriors a aquesta reconquesta, i de les diferents classes socials i culturals que la formaven.

V. Bibliografia

- AEBISCHER, Paul (1955). «Le suffixe -ARIUS en catalan prelitteraire». A: *Miscelánea filológica dedicada a Mons. A. Griteria*. Vol. I. Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, p. 3-13.
- ALCOVER, Antoni Maria; MOLL, Francesc de Borja (1988). *Diccionari català-valencià-balear*. Palma: Moll. 10 v. [= DCVB]
- ALEGRE I URGELL, Montserrat (2007). *Diàlegs de Sant Gregori: Estudi lingüístic de la versió catalana de 1340*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- ALIBERT, Louis (1966). *Dictionnaire occitan-français*. Tolosa: Institut d'Etudes Occitanes.
- (1988). *Dictionnaire occitan-français*. Tolosa: Institut d'Estudis Occitans.
- (2000). *Gramatica occitana*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans; Tolosa de Llenguadoc: Institut d'Estudis Occitans.
- ALOMAR, Antoni Ignasi (1995). *L'armament i la defensa a la Mallorca medieval: Terminologia*. Palma: Institut d'Estudis Baleàrics.
- ALTISENT, Agustí (1968). «Una societat mercantil a Catalunya a darreries del segle XII». *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, vol. 32, p. 45-65.
- (1993). *Diplomatari de Santa Maria de Poblet*. Vol. I: Anys 960-1177. Barcelona: Abadia de Poblet: Generalitat de Catalunya.
- ALTURO I PERUCHO, Jesús (1999). *Diplomatari d'Alguairé i del seu monestir santjoanista de 1076 a 1244*. Barcelona: Fundació Noguera.
- ALVAR, Manuel (1953). *El dialecto aragonés*. Madrid: Gredos.
- ANGLADE, Joseph (1921). *Grammaire de l'ancien provençal*. París: Klincksieck. [Reimpr., 1977]
- ARXIU DE LA CORONA D'ARAGÓ. Pergamins de Pere I, núm. 71.
- BADIA, Antoni Maria (1981). *Gramàtica històrica catalana*. València: Tres i Quatre.
- (1982). «Els orígens de la frase catalana». A: *La llengua catalana ahir i avui*. Barcelona: Curial, p. 11-28.
- BASSOLS, Marià; BASTARDAS, Joan (1960-2006) *Glossarium Mediae Latinitatis Cataloniae*. Barcelona: Universitat de Barcelona; Consejo Superior de Investigaciones Científicas. Institució Milà i Fontanals. [= GMLC]
- BASTARDAS, Joan (1995). *La llengua catalana mil anys enrere*. Barcelona: Curial.

- BASTARDAS, Joan (1998). *“Els camins del mar” i altres estudis de llengua i literatura catalanes*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- BEFFEYTE, Renaud (2005). *L'art de la guerre au Moyen Âge*. Rennes: Editions Ouest-France.
- BISSON, Thomas N. (1997). *L'impuls de Catalunya: L'època dels primers comtes-reis (1140-1225)*. Vic: Eumo.
- (2003). *Veus turmentades: Poder, crisi i humanitat a la Catalunya rural, 1140-1200*. Barcelona: Curial. [Original: BISSON, Th. N. (1998). *Tormented voices: Power, crisis and humanity in rural Catalonia, 1140-1200*. Cambridge; Londres: Harvard University Press]
- BOLÒS, Jordi (1991). «Notícia sobre alguns testaments del segle XIII conservats a l'Arxiu Capítular de Lleida». *Congrés de la Seu Vella de Lleida: Lleida, 6-9 març 1991: Actes*. Lleida: Ajuntament de Lleida: Estudi General de Lleida: Universitat de Barcelona, p. 63-67.
- (1993). «Paisatge i societat al “Segrià” al segle XIII». A: BOLÒS, Jordi (ed.). *Paisatge i societat a la Plana de Lleida a l'edat mitjana*. Lleida: Universitat de Lleida, p. 45-80.
- (1997). «La ciutat de Lleida». A: *Catalunya romànica*. Vol. XXIV: *El Segrià, les Garrigues, el Pla d'Urgell, la Segarra, l'Urgell*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, p. 126-138.
- (2006). *Diplomatari del monestir de Santa Maria de Serrateix (segles X-XV)*. Barcelona: Fundació Noguera.
- (2008). *Dins les muralles de la ciutat: Carrers i oficis a la Lleida dels segles XIV i XV*. Lleida: Pagès: Ajuntament de Lleida.
- (2013). «El paisatge de Torrefarrera cap a l'any 1200 i als darrers segles medievals». A: VICEDO, Enric; BOLÒS, Jordi; OLARIETA, José Ramón; ALDOMÀ, Ignasi; ARAN, Miquel. *Les etapes de la construcció del territori a Catalunya: Torrefarrera i la Catalunya occidental, segles VII a XX: Una proposta metodològica*. Lleida: Ajuntament de Torrefarrera: Pagès, p. 45-68.
- BOLÒS, Jordi; MORAN, Josep (1994). *Repertori d'antropònims catalans (RAC) I*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. [= RAC]
- BOLÒS, Jordi; PIQUÉ, Joan Ramon (2008). «El bisbat de Lleida: un territori i unes institucions». *Arrels cristianes*. Vol. 1: *Temps de forja: Els inicis i l'alta edat mitjana. Segles V-XII*. Lleida: Pagès: Bisbat de Lleida, p. 249-266.
- [BOTET, Guillem] (1997). *Els Costums de Lleida*. Lleida: Ajuntament de Lleida.
- BRUGUERA, Jordi (1991). *Llibre dels fets del rei En Jaume*. Vol. 1: *Estudi filològic i lingüístic i vocabulari integral*. Barcelona: Barcino.
- (1999). *El vocabulari del ‘Llibre dels fets’ del rei En Jaume*. València: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana; Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Capbreu autèntich dels censos de molts beneficis instituïts en la seu e algunes sglèsies parrochials de la ciutat de Leyda, fet en lo any MCCCXXXII*. Volum de l'any 1382. Arxiu Capítular de Lleida.
- CASANOVA, Emili (1989). «Aproximació a una gramàtica contrastiva dels dialectes catalans al s. XVIII: la combinació». *Actes del Vuitè Col·loqui Internacional de Llengua i Cultura Catalanes: Tolosa de Llenguadoc. 12-17 de setembre de 1988*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 57-80.
- CASTILLÓN, Francisco (1992-1993). «El preposít de la Seu Vella de Lleida (1154-1225) (II)». *Il·lerda*, núm. 50, p. 145-168.

- La chanson de la Croisade albigeoise*. Ed. i trad. del provençal per Eugène Martin-Chabot (1972-1976). París: Les Belles Lettres. 3 v.
- COROMINES, Joan (1971). *Lleures i converses d'un filòleg*. Barcelona: Club Editor.
- (1980-1991). *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*. Barcelona: Curial. 9 v. [= DECat]
- COROMINES, Joan [et al.] (1989-1997). *Onomasticon Cataloniae*. Barcelona: Curial. 8 v.
- DOMINGO, Dolors (2007). *A la recerca d'Aurembiaix d'Urgell*. Lleida: Edicions de la Universitat de Lleida.
- FARRENY I SISTAC, Maria Dolors (1986). *Processos de crims del segle xv a Lleida: transcripció i estudi lingüístic*. Lleida: Institut d'Estudis Ilerdencs.
- FERNÁNDEZ GONZÁLEZ, José Ramón (1985). *Gramática histórica provenzal*. Oviedo: Universidad de Oviedo.
- FONT I RIUS, Josep Maria (1969). *Cartas de población y franquicia de Catalunya*. Vol. I: *Textos*. Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas.
- FOUCHÉ, Pierre (1924). *Morphologie historique du roussillonnais*. Tolosa de Llenguadoc: Édouard Privat; París: Auguste Picard.
- GARCIA I BIOSCA, Joan Eusebi (1995). *Els orígens del terme de Lleida: La formació d'un territori urbà (s. xi i xii)*. Lleida: Ajuntament d'Alguair: Diputació de Lleida.
- GARCÍA FITZ, Francisco (2012). *Las Navas de Tolosa*. Barcelona: Ariel.
- Gran enciclopèdia catalana* (1970-). Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- GRANDGENT, Charles H. (1928 [1991]). *Introducción al latín vulgar*. Trad. de Francesc de Borja Moll. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas.
- GRAS, Rafael (1988). *La Paeria de Lleida: Notes sobre l'antiga organització municipal de la ciutat, 1149-1707*. Lleida: Ajuntament de Lleida. [Original: GRAS I D'ESTEVA, R. (1911). *La Paheria de Lérida*. Lleida: Imprenta y Litografía Sol y Benet]
- GULSOY, Joseph (1993). *Estudis de gramàtica històrica*. València: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana; Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- HEWARD, Tim (2010). *Historia de la guerra*. Barcelona: Blume.
- JENSEN, Frede (1994). *Syntaxe de l'ancien occitan*. Tübingen: Max Niemeyer.
- KNIAZZEH, Charlotte S. Maneikis; NEUGAARD, Edward J. (ed.) (1977). *Vides de sants rosselloneses*. Vol. I. Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajuana.
- LEVY, Emil (1894-1924). *Provenzalisches supplement Wörterbuch*. Leipzig: O. R. Reisland. [= PSW]
- LLADONOSA, Josep (1958). «Marchands toulousains a Lérida aux XIIe et XIIIe siècles». *Annales du Midi: Melanges et Documents*, vol. 70, núm. 42, p. 223-230.
- (1972). *Història de Lleida*. Vol. I. Tàrraga: F. Camps Calmet.
- (1980). *Història de la ciutat de Lleida*. Barcelona: Curial.
- (2007). *Els carrers i places de Lleida a través de la història*. Lleida: Universitat de Lleida: Ajuntament de Lleida. [Trad. de: LLADONOSA I PUJOL, J. (1961-1974). *Las calles y plazas de Lérida a través de la historia*. Lleida: Ayuntamiento de Lérida. 5 v.]
- MARTÍ I CASTELL, Joan (1981). *El català medieval. La llengua de Ramon Llull*. Barcelona: Indesinerter.
- (2002). *Estudi lingüístic dels Usatges de Barcelona*. Barcelona: Curial: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- MARTÍ I CASTELL, Joan; MORAN, Josep (1986). *Documents d'història de la llengua catalana*. Barcelona: Empúries.

- MIRET I SANS, Joaquim (1899). *Cartoral dels templers de les comandes de Gardeny y Barbens*. Barcelona: L'Avenç.
- (1913). «Pro sermone plebeico». *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, vol. VII, p. 30-41, 101-115, 163-195, 229-251 i 275-280.
- (2006). *Les cases de templers i hospitalers a Catalunya: Aplec de noves i documents històrics*. Lleida: Pagès. [Edició facsimil de: MIRET I SANS, Joaquim (1910). *Les cases de templers y hospitalers en Catalunya: Aplech de noves y documents històrichs*. Barcelona: Casa Provincial de Caritat]
- MISTRAL, Frederic (1878). *Lou tresor dóu felibrige*. París.
- MOLL, Francesc de Borja (2006). *Gramàtica històrica catalana*. València: Universitat de València.
- MORAN, Josep (1994). *Treballs de lingüística històrica*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- (1998). *Cronicó de Perpinyà (segle XIII)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- (2004). *Estudis d'història de la llengua catalana*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- MORAN, Josep; FERRER, Joan (2007). «Greuges de Ponç I, comte d'Empúries, contra Gausfred II, comte de Rosselló (~1050-1060)». *Llengua & Literatura*, vol. 18, p. 7-44.
- MUT REMOLÀ, Enric (1956). *La vida econòmica en Lérida de 1150 a 1500*. Lleida: Instituto de Estudios Ilerdenses.
- MUTGE I VIVES, Josefina (1992). *L'aljama sarraïna de Lleida a l'edat mitjana: Aproximació a la seva història*. Barcelona: Consell Superior d'Investigacions Científiques.
- NEWARK, Tim (2010). *Historia de la guerra: Desde la antigüedad hasta el siglo XIX: Estrategias, métodos y tácticas, armamento y armaduras*. Barcelona: Blume.
- PENNY, Ralph (2001). *Gramática histórica del español*. Barcelona: Ariel.
- RASICO, Philip D. (1982). *Estudis sobre la fonologia del català preliterari*. Barcelona: Curial: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- (1993). *Estudis i documents de lingüística històrica catalana*. Barcelona: Curial.
- (2006). *El català antic*. Girona: Universitat de Girona: CCG.
- RAYNOUARD, François (1834-1844). *Lexique roman ou dictionnaire de la langue des troubadours*. París: Impr. de Crapellet. [= *Lex. rom.*]
- RONJAT, Jules (1930-1941). *Grammaire istorique des parlers provençaux modernes*. Montpellier: Société des Langues Romanes. 2 v.
- RUSSELL-GEBBETT, Paul (1965). *Mediaeval Catalan linguistic texts*. Oxford: The Dolphin Book.
- SABATÉ, Flocel (2003). *Història de Lleida*. Vol. 2: *Alta edat mitjana*. Lleida: Pagès.
- SAROBÉ, Ramon (1998). *Col·lecció diplomàtica de la Casa del Temple de Gardeny (1070-1200)*. Barcelona: Fundació Noguera.
- VÄÄNÄNEN, Veikko (1968). *Introducción al latín vulgar*. Madrid: Gredos.
- ZINK, Gaston (1989). *Phonétique historique du français*. París: Presses Universitaires de France.

